

·ES
QUE
IX.

FALLA AVINGUDA DE SELGAS I ADJACENTS

Es
que
ix.

Este llibret participa en:

Les falles de Xàtiva són Bé d'Interés Cultural Immaterial, Festa d'Interés Turístic i Patrimoni Immaterial de la Humanitat.

El llibre ha participat en la convocatòria dels premis de la Generalitat per a la promoció de l'ús del valencià de l'any 2023.

El present llibre ha participat en la convocatòria dels premis de les Lletres Falleres

No tinc arrel, més bé sóc un esqueix

Miguel López

Faller, tècnic de radiologia i entés del camp

L'arrel és... l'arrel és el pare i la mare. L'arrel fallera es transmet a través de la família, és el que més es diu i on es recorre a l'hora de respondre a la pregunta: d'on et veixes sentiment faller?

L'arrel és un nucli fort del qual nodrir-se de saba ben rica, des del moment del teu naixement. Una saba que et dona sentiments, sons, olors, sabors, tradició, costums ancestrals, passió, i un sense fi de nutrients més que fan que tu sigues un faller des de bressol.

Bé, i totes eixes arrels que creixen i es fan tija alienes a aquesta saba tant rica. Perquè la seua arrel principal no pertany a aquest camp fruital de distingit color i aroma, però ja siga per pròpia voluntat o per connexió, es veu atreta per ell. I un bon dia decideixen tallar-se un trosset de pell, passant a ser el que es podria dir un esqueix preparat i a punt per a pertànyer a esta finca immensa.

El moment arriba, s'obrin les portes d'esta particular finca i en este cas tries l'arbre, que et dona un tronc per a ser empeltat, un procés delicat que unes vegades agarra i altres falla. Una vegada feta la llaçada final, el procés no ha acabat, tot el contrari, acaba de començar el fluir d'un torrent de saba cabalosa, tant com l'aigua de la sèquia que rega este camp. En eixe instant una nova arrel et dona la mà, accepta cuidar de tu, t'alimenta dels seus nutrients. Els mateixos que dona a la seua família. Esta es reparteix de forma ràpida, irrigant tot al seu pas. El respecte a la tradició, a la festa, i a la resta de components que fan la fan tant única i especial.

Cuidar dels altres tant com et cuiden a tu. Ser un integrant més que participe de tot el que es fa, treballant tot l'any per tindre-ho tot a punt i on tots formem part fins a arribar a l'espectacle de la floració i posterior maduració del fruit. Succeís de forma molt ràpida comparat amb la resta del procés. Són 5 dies frenètics, al mes de març, on totes les arrels i els pèls absorbents es coordinen. La primera nit, ajudar en el que es puga en la plantà i recuperar a meitat nit sabent que l'oloreta a socarrat signi-

fica que la paella està a punt per després continuar, o bé celebrar que el propòsit s'ha complert fent que es retirem a descansar. Ja des de bon matí en el despertar del barri amb soroll, al qual segueix l'aroma peculiar que emana després de la reacció instantània, i acompanyant la meravellosa melodia que, en forma de pasdoble fester, fa el músic sonar a través del seu instrument convertint-la en tota una experiència sensorial.

El dia acaba de començar i l'arbre es concentra per a alimentar a les seues múltiples arrels, les que matinen i les que s'incorporen més tard. Sòlid i líquid és barregen. Carregades les energies es reparteixen les tasques per afrontar les pròximes hores en activitats diverses que estan ben organitzades. Estes activitats són variades i mostren a l'exterior tot el color, la llum, la forma i vistositat del seu fruit per a que tots ho puguen veure i gaudir, tant com es gaudeix per dintre.

Amb tot, el desenvolupament de la maduració realitzat està arribant al seu fi, la combustió del fruit i la transformació en caliu al terra, que aprofita per nodrir-se i per alimentar les arrels de l'arbre per al pròxim període.

Ser un esqueix no és ser menys que provindre d'una arrel. Perquè quan t'aferres a l'arbre per primera vegada potser te trobe a tu l'arrel que t'alimenta, però també cap la possibilitat que pugues triar de quina arrel o quines arrels et vols alimentar, incloses les dos opcions combinades.

El més important és saber trobar l'arrel que et faja sentir la passió, el goig i el respecte per esta festa, la nostra festa. Però mai oblidar que sense arbre, la comissió, des d'on tot comença i on hem de ser partícips en el seu creixement, el fruit no podrà mai madurar.

Estic molt agraït a l'arrel que me va transmetre els seus nutrients desinteressadament, i amb el temps a les arrels lliures i filaments absorbents que em van fer i fan créixer, gaudint de ser part d'aquest arbre: la falla Avinguda de Selgas i adjacents.

La falla Selgas no es fa responsable de les opinions dels col·laboradors en els articles publicats, ni les comparteix necessàriament.

Queda totalment prohibit l'emprament de cap part d'aquesta publicació sense l'autorització prèvia i escrita de l'editor, excepte la citació en llibres, revistes o articles de premsa si s'esmenta la procedència.

*Primer dels tres volums del present exercici, aquest corresponent a l'any 2023 i que gira al voltant de la falla plantada, el qual porta per nom "Esqueix" picant l'ullet a la celebració del 50 aniversari de la comissió.

EDITA

l'A.C. Falla Avinguda de Selgas i Adjacents

COORDINACIÓ I IDEA ORIGINAL

José Luis Lagardera Ventura

COORDINACIÓ PART INFANTIL

Ana Arnau Orts

EQUIP DE LLIBRET

Alejandro Agustí Corts, Ana Arnau Orts, Miguel López Ochoa, Loles Merino Roncero i Dámaso Mollá Galán

FOTOGRAFIES

José Luis Mollà, José Luis Lagardera, Las Provincias, Levante-EMV, Estudio Federico

DISSENY PORTADA

Miguel H

DISSENY LLIBRET I MAQUETACIÓ

José Luis Mollà Rodríguez

IMPRESSIÓ

Blauverd Impressors

COL·LABORACIONS LITERÀRIES

Alba Fluixà, Adela Ruiz, Agustí Garzó, Aitor Sánchez, Alberto Ordiñana, Ali Falcó, Amparo Álamo, Ángel J. Sánchez, Begonya Martínez, Dani Carballo, Enric Vila, Immaculada Cerdà, Ivan Serrador, Joan Quilis, Jorge Pascual, José Luis Lagardera, Josep Sanchis, Latintavino, Luis Fernández, Manolo Catalán, María Company, Miguel López, Miguel Ángel Martínez, Miquel Platero, Moisés Pérez, Pepa Gómez, Ricard Balanzà i Yolanda Pérez

VEUS PÒDCASTS

Sara Pons i José Luis Lagardera, amb la col·laboració de Pablo Orts

COL·LABORACIONS GRÀFIQUES

Daniel J. Sanz i Gio Torres

FOTOGRAFIES

Arxiu Municipal, José Luis Mollà, Miguel López, Perales Iborra, Levante-EMV, Las Provincias

VEU SATÍRICA

Miguel López (amb la col·laboració de l'equip del llibret)

GESTIÓ PUBLICITÀRIA

Enrique Mora, José Luis Lagardera i Pilar Ávalos

TIRADA

350 exemplars

DIPÒSIT LEGAL

V-380-2016

XARXES SOCIALS

Falla Selgas i Adjacents
@Falla_Selgas

ÍNDEX

PRÒLEG / Miguel López.....4

PROTOCOL

Saludes.....14
Fallera Major.....22
Explicació de la falla.....30
Entrevista a l'artista faller.....36
Junta executiva i comissió.....40
Recompenses.....44
Premis 2022.....46
Programa d'actes.....48
Record a Francesc Roca.....50

APARTAT LITERARI INTRODUCCIÓ

Esqueix, empelt, llavor, arrel / *Immaculada Cerdà*.....62
Regar amb amor / *Latintavino*.....66

INICIS

De la fusta a la festa, molt més que una lletra / *Ali Falcó*.....70
L'inici i reinici de les Falles a Xàtiva / *Josep Sanchis*.....72
Creació fallera: procés d'existència / *Ricard Balanzà*.....86
Els inicis / *María Company*.....90
Il·lusió, treball i molt d'amor per les falles / *Jorge Pascual*.....92

REINICIS

Reiniciar els cadafals / *Manolo Catalán*.....100
Tornar? / *Pepa Gómez*.....108

ARRELS

Botifarra, recuperador de la música d'arrel / *J.L. Lagardera*.....118
Cant d'estil i danses a Xàtiva / *Dani Carballo*.....130
La cultura a colp de dolçaina i tabal / *Enric Vila*.....136
La dolça dolçaina del dolçainer dolç / *Adela Ruiz*.....144
Deu fites culturals de les falles de Xàtiva / *Agustí Garzó*.....146
Arrels / *Alba Fluixà*.....156

ESQUEIX DE LA DONA A LES FALLES

Molt fallera / *Begonya Martínez*.....160
Societat, falles i progrés... o no / *Yolanda Pérez*.....168
Dona, dona / *Amparo Álamo*.....174

EVOLUCIÓ DE LES FALLES

Dels cadafals al suro i noves tecnologies / *M.A. Martínez*.....178
Evolució en el vestit faller dels homes / *Joan Quilis*.....184
El dia de la marmota / *Ivan Serrador*.....194
L'evolució a les falles de Xàtiva / *Ángel J. Sánchez*.....196
Enquesta situació de les falles / *Alberto Ordiñana*.....204
Evolucionen les fallers? / *Miquel Platero*.....216
Falles, toponímia i memòria urbana / *Luis Fernández*.....224
Entrevista a Miguel Santaaulalia / *Aitor Sánchez*.....230
El polvorí polític de les Falles / *Moisés Pérez*.....238

LLIGACAMES.....250

RECORDS FOTOGRÀFICS.....270

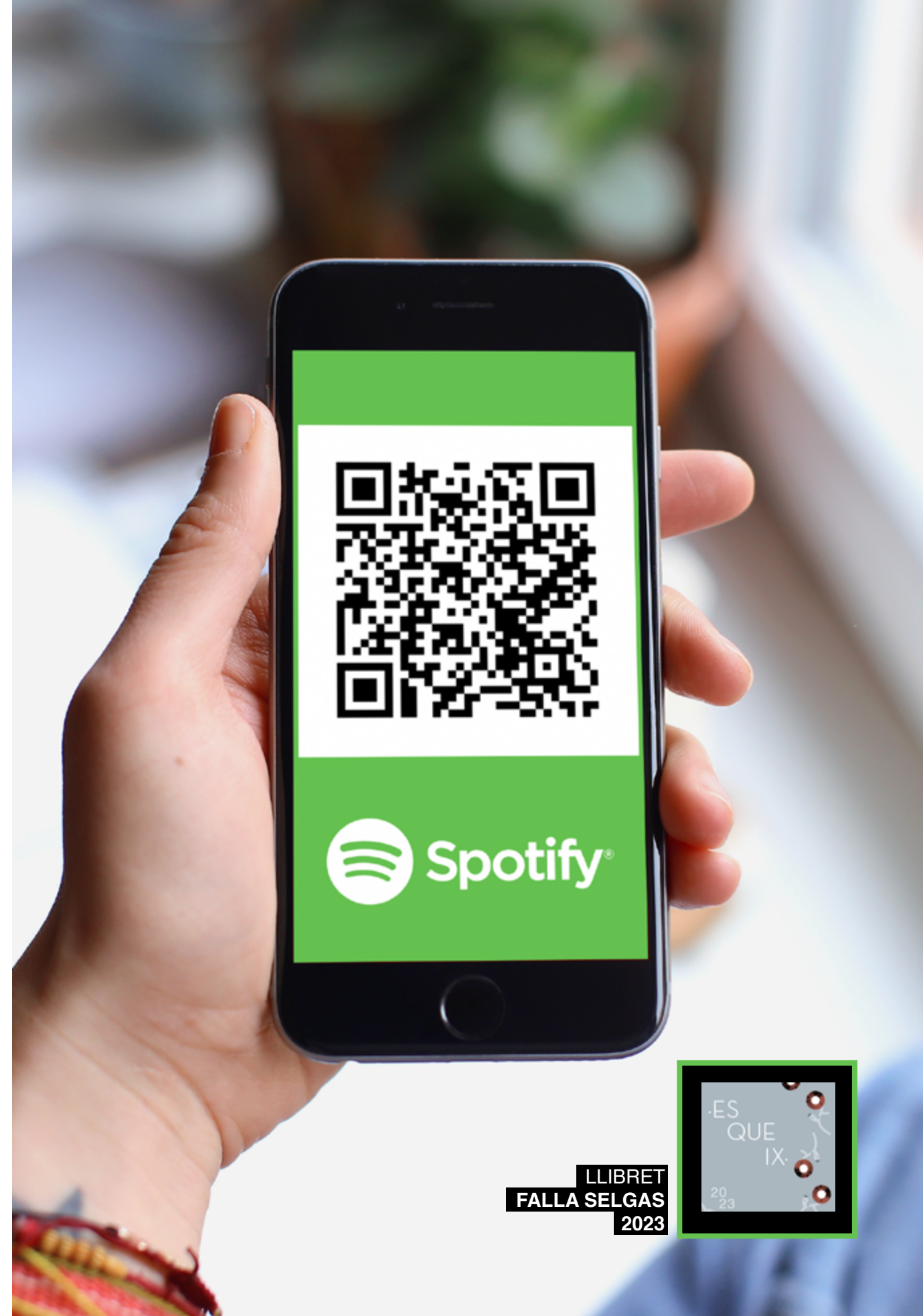
GUIA COMERCIAL.....279

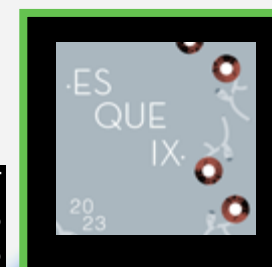
En **Spotify** podràs trobar els pòdcasts amb els articles d'aquest llibret, per a que pugues escoltar-los quan ho desitges, des d'allà on estigues.

—

D'aquesta manera donem un altre pas endavant i apropem el contingut del nostre llibret a les persones amb algun tipus de diversitat, com pot ser la discapacitat visual.

LLIBRET
FALLA SELGAS
2023

Coberta 2023

Autor: Miguel_Hache

Un esqueix és un fragment de tija, o també de fulla o arrel, esqueixat o tallat d'una planta i introduït en substrat o directament en el sòl, perquè arrelle amb intenció de reproduir-la. En la il·lustració es pot apreciar una planta en flor que es desenvolupa pel vestit fins a eixir d'aquest. Com a curiositat es desprén una de les flors formant el monyo de la fallera, donant a entendre com el treball dels fallers va creixent estenent-se gràcies al treball en comunitat.

Perquè en algun moment, tots vam ser esqueixos.

Miguel Hache

Graduat a l'escola de Belles Arts de València passant per la facultat de Belles Arts de Barcelona (UB) i l'escola Nacional d'Arts i Disseny de Mèxic (UNAM), s'obri camí en el món de les falles, la il·lustració i l'escultura treballant amb taller propi des dels 14 anys. En el seu pas per les falles ha aconseguit més de 10 primers premis, (entre ells un pel Cercle de Belles Arts de València a la millor falla infantil 2016 i el primer premi de falles experimentals i innovadores gran i infantil en 2022) fins a arribar a realitzar la falla infantil municipal en 2018.

Com a il·lustrador, recentment ha guanyat el premi al cartell de falles de Cullera 2023, ha realitzat el Cartell del Corpus Christi de València 2022, i la beca RESISTÈNCIES ARTÍSTIQUES del Consorci de Museus de la Comunitat Valenciana. A més ha treballat per a marques com Mahou i Manolo Bakes. Actualment es troba treballant per a la temporada il·lustrada en el MUVIM entre altres projectes vinculats a les falles.

Cartell falles xàtiva en falles 2023

Autora: Susanna Martínez Gomar

El cartell al principi anava a ser totalment diferent d'allò que és en el projecte final. Anava a aprofitar un patró d'una tela de falda fallera. Aquestes flors de colors que adornen la indumentària tan significativa d'allò que són les falles. Sabia que aquest element no estava tan present als cartells de falles, i era el que jo buscava, la innovació, evitar els elements de la flama, la fallera o una falla cremant-se. Però encara no se sentia com les falles de Xàtiva. Encara podia ser un cartell de qualsevol poble. Aleshores, mitjançant una pluja d'idees, vaig concloure que la millor solució era representar les 19 comissions falleres de la nostra ciutat. Si anava a ser un cartell per a les falles de Xàtiva, quina millor forma de plasmar el concepte que aquesta? Al principi vaig pensar en dividir el cartell en 19 parts, on poder fer xicotetes icones que representaria a cada falla, però tardaria més en trobar una divisió equitativa que en la creació de les mateixes icones, així que buscant entre referències de cartells d'anteriors anys em vaig topar amb els esbossos dels artistes fallers. I la idea de fer una falla on cada ninot fora una comissió.

Jo tenia clar les hores d'investigació que hi hauria darrere, perquè no volia representar a les falles sols pels seus escuts, ja que molts d'ells s'assemblen moltíssim, i seria difícil a l'hora d'identificar-les, així que a l'hora de representar-les vaig triar diferents raons significatives, ja siga per una tradició que sols tenen a la seua falla, com la traca quilomètrica de Juan Ramón Jiménez; per un element arquitectònic d'on planten la seua falla, com la torre de la plaça del Raval; la

figura històrica en la qual es basa el nom de la comissió, com el Papa Borja Alexandre VI de la falla Benlloch... I per últim, tampoc vaig descartar l'ús de l'escut com a representació, com el rat penat amb el bunyol d'or col·lectiu de la vostra falla, Avinguda Selgas. També la meua idea era fer una composició on se seguiria l'ordre de falla per antiguitat, és a dir, que el ninot que representara la figura central fóra la falla del Cid, ja que és la més antiga, però a mesura que avançava el cartell, era inviable. Això sí, no li podia llevar aquella importància al Cid i es va quedar com al ninot central, la jutgesa fallera.

Per últim, el perquè el nom de "La Falla Municipal", i tampoc cal calfar-se molt el cap endevinar la seua raó, però com vaig dir en la presentació del cartell, vaig recordar que vam arribar a tindre una falla al costat de l'ajuntament i era, la falla de l'ajuntament, la del poble. I és un concepte que reforça el meu objectiu en aquest cartell, perquè si anava a fer un cartell per a celebrar les falles de Xàtiva, el cartell aniria destinat a les falleres i fallers de les nostres comissions.

Les falles de Xàtiva tornen a apropiar-se dels carrers i places de la ciutat, fidels amb la seua cita anual. Encarem les falles de 2023 amb ganes i il·lusió, ja que l'any passat el mal oratge ens va impedir gaudir amb plenitud de les primeres falles post-pandèmia. A casa vostra, a més a més, l'exercici ha estat replet d'actes commemoratius del 50 aniversari de la comissió, motiu pel qual heu pogut viure un exercici faller intens i emotiu com pocs altres.

Aquesta publicació ha estat batejada amb un títol al·legòric que fa referència al creixement, al procés com es desenvolupa una espècie vegetal, un ésser viu, per l'acció del ser humà. Un títol com Esqueix que ens retrotrau a la idea de conreu, de fer créixer i augmentar la producció a base d'anys de treball, d'esforç i dedicació i, també cal dir-ho, d'adobar el terreny amb grans dosis d'estima per allò que s'està conreant.

En certa manera, una comissió fallera no deixa de tenir vida i, per tant, no és difícil trobar el paral·lelisme amb un camp de cultiu, on uns pocs planten la llavor, altres reguen i abonen la terra i unes altres persones cullen els fruits de què tothom pot gaudir.

Espere que els fruits de la collita d'enguany siguin ben dolços i que visqueu unes falles per al record. Moltes gràcies per deixar-me saludar des d'aquest balcó de paper i molt bones falles 2023!

Roger Cerdà i Boluda
Alcalde de Xàtiva

Les falles
de 2023

Xàtiva ja fa olor de pólvora. Caminem cap a les Falles de 2023, i ho fem amb la plena convicció que seran les primeres falles amb plena normalitat després de la maleïda pandèmia. Al llarg de tot aquest temps, hem après molt, i ens ha ensenyat a estar units, ser responsables i, comprendre que les Falles i els seus fallers i falleres són part fonamental de la ciutat.

Enguany la Falla Selgas i adjacents ha modificat la seua denominació; i a més celebra el seu 50 aniversari; i ho fa un any després del que tocava, però convençuts i sobretot amb tots els seus fallers i falleres il·lusionats. Al llarg de tot l'any hem pogut veure com persones que s'havien desvinculat de la comissió tornen pel seu aniversari, i això significa que tenen ganes de falles i sentiment per elles, però sobretot per la Falla Selgas.

És moment de gaudir al màxim, de viure cada segon d'enguany perquè, que una falla de la ciutat celebre el seu cinquantenari significa que forma part de la memòria de les falles de la ciutat, i sobretot, de la seua història. Al llarg d'aquests últims mesos heu realitzat diferents actes per a la seua celebració, però amb la setmana de falles molt a la vora toca rematar un any que serà màgic i molt especial per a tots vosaltres.

Només em queda desitjar a tota la comissió que passen unes bones falles, amb responsabilitat i bon fer. Per això, espere que tingueu una setmana plena d'alegria, i germanor fallera; i que gaudiu al màxim de cada moment en el vostre 50 aniversari.

Bones falles 2023

María Beltrán
Regidora de Falles
Ajuntament de Xàtiva

W
A
L
L
E
S

Tot un honor poder dirigir unes paraules als amics de la falla Selgas, i com no, poder aparèixer per primera vegada, al seu llibret.

De tots els llibreters i llibreteres és sabedor que aquest llibre comença a ser un gran referent a la literatura fallera, ja que durant els darrers anys ha anat agafant forma i creixent fins a tal punt, que ja són diferents guardons els que l'acompanyen. Sense anar més lluny, parlem del millor llibret de falles als premis Lletres Falleres i el millor llibret de Xàtiva el passat exercici 2021/2022.

Donar-vos l'enhorabona per portar la cultura fallera al més alt, i per mantindre any rere any l'entusiasme, les ganes i l'esforç de voler créixer més, marcar la diferència, voler aportar noves tendències, nous projectes, i mostrar al món xatívi l'evolució al món del monument.

Aquest any celebrem el 50 aniversari. Un any molt esperat per tots i totes, fallers i ja no fallers de la falla Avinguda Selgas. Any que, sé de bona mà, té molts projectes per complir i moltíssima il·lusió dipositada.

Si em preguntaren per com definiria aquesta comissió, sens dubte diria que està formada per gent propera, amigable, d'eixa on arribes no coneguent a ningú i ixes tenint amics per a tota la vida, de la que no cal quedar en ningú per baixar al casal, ja que en obrir la porta et sents acollit a l'instant.

Selguers i selgueres, continueu amb la meravellosa tasca que porteu endavant, tots junts i de la mà, feu d'aquest un gran any, pels que estan i més encara pels que ja no, perquè de segur que on estiguen celebraran i gaudiran amb tots vosaltres.

Bones falles !

Celia Gorrita
Presidenta de la
Junta Local Fallera

Quan aplega el mes de març aplega la festa més esperada per tots els valencians i les valencianes, les nostres falles.

Aquest any celebrem el nostre 50 aniversari, 50 anys fent falles, i després d'uns anys durs a causa de la pandèmia ja per fi tornem a la normalitat. La responsabilitat de dur a terme uns monuments tan especials com els d'aquest any ha recaigut en els artistes Víctor Navarro, de Xella, per a la falla gran; i en un vell conegut d'aquesta comissió com és Manolo Blanco pel que fa a la falla infantil. A més a més cal destacar que les falleres majors, Cintia i Gina, formen part de la comissió des del seu naixement.

Vull donar les gràcies a totes les falleres majors i als presidents de la història de la falla Selgas per aportar el seu granet d'arena en la consecució d'aquest aniversari, ja que totes i tots ells formen part de la història de la nostra falla.

Aquest any la comissió va prendre una decisió molt important com és la modificació de la seua denominació, deixant ja el nom de Planas de Tovar tan sols per a la història i el record.

Abans d'acabar, voldria tindre unes paraules per al nostre faller i amic Francesc Roca, qui va faltar fa tan sols unes setmanes deixant-nos un gran buit als nostres cors. Sempre estaràs amb nosaltres Fran.

Donar les gràcies a la meua família per sempre estar ahí, i com sempre convidar a veïns i veïnes i a la Guàrdia Civil a que passen pel casal durant aquestes falles, on seran com sempre ben rebuts. Gràcies per la vostra comprensió per les molèsties que de tant en tant ocasionem.

Visquen les falles.
Visca la falla Selgas !!!

Enrique Mora Tortosa
President de la Falla Selgas

FALLA

Fallera Major 2023

Cintia Sançhis Torres

Benvolguts/des fallers i falleres, amics i amigues, veïns i veïnes de la comissió Avinguda de Selgas i Adjacents, que ens acompanyeu i arropeu en cada pas que donem.

Es un plaer dirigir-me a vosaltres com a Fallera Major del exercici 2022-2023, en un any tan especial per a nosaltres, com és la celebració del nostre 50 aniversari. Un càrrec que ostente amb molta il·lusió i amb moltes ganes d'afrontar la nostra setmana gran.

Setmana molt desitjada, on tot tornarà a omplir-se de llum, color, música i tradició, on els monuments donaran vida als nostres carrers. Un març molt esperat per tothom, que després d'uns anys atípics tornem a agafar amb la força i vitalitat que ens caracteritza al col·lectiu faller. També un any molt esperat pels selguers i selgueres, amics i amigues d'aquesta comissió que han estat al nostre costat durant els seus 50 anys de trajectòria. 50 anys plantant falles a la nostra ciutat, 50 anys fent falla i el qual ens agradaria compartir amb vosaltres.

Moment d'agrair a tots els integrants d'aquesta comissió per la seua tasca, esforç i dedicació incansable que fan dia a dia, per dur el nom de la nostra comissió al lloc més alt. És per això xativins i xativines, veïns i veïnes d'altres localitats i fallers i falleres d'altres comissions que vos convida a que gaudiu amb nosaltres de la nostra festa, i d'aquest any tan emotiu per a la nostra comissió.

Vos anime a que participeu en les nostres activitats i vos desitge a tots i totes una feliç setmana fallera.

Edat i professió.

Tinc 29 anys i sóc treballadora social.

Què és el que més t'agrada de les falles?

L'alegria i energia que transmeten a través de la música, la pólvora, la tradició familiar i la cultura. Així com la germanor fallera que hi ha.

Per què et decidires a presentar-te a Fallera Major?

No podia deixar passar l'oportunitat de poder experimentar el que significa ser fallera major, i quedar-me amb el dubte de què haguera passat.

Quina va ser la teua primera reacció en assabentar-te que anaves a ser la Fallera Major de la falla Selgas per la seu 50 aniversari?

El nerviosisme de la responsabilitat que ostenta aquest càrrec.

Què esperes de les falles 2023?

Que podem gaudir-les en la mesura que cap de la millor manera possible ja que es un any molt esperar per tots. I que siguen unes falles molt especials al ser fallera major.

Quin és l'acte que més has gaudit fins ara?

La presentació. Crec que és un dia màgic i irrepetible ple de sentiments retrobats.

Quin és l'acte que esperes amb major il·lusió?

L'entrega de premis. És un acte que sempre m'ha agradat molt, i viure'l enguany d'una manera totalment diferent i ple d'emocions, em fa encara esperar-lo amb més il·lusió.

Ritmo

Com vols que siga la setmana de falles?

Una setmana amb molt de sol, jajaja. Que siga més inoblidable si cap amb la gent que em rodeja.

Quina relació guardes amb la resta de Falleres Majors?

Molt bona relació. Hem creat un grupet molt "guay" i sobretot és la millor coincidència que m'han donat les falles del 2023.

Algun premi que t'agradaria especialment alçar a l'aire el dia 16 de març?

M'agradaria alçar el primer premi de la secció del monument. Crec que es el somni de qualsevol fallera major.

Eres fallera des que vas nàixer... quin és el record que guardes amb major estima de la falla?

Eixes vesprades i dies compartits amb els amics de la falla quan érem xicotets, i ens quedàvem contemplant els monuments i jugant pel seu voltant.

T'agradaria ser Fallera Major de Xàtiva en un futur?

Pel moment no, i no crec que en un futur ho fera.

Com definiries la nostra comissió?

Una comissió molt familiar i divertida, amb molta tradició i història familiar dins d'ella.

Un missatge per als fallers i falleres de la Selgas de cara a les falles 2023?

Que espere que gaudisquen molt de la setmana fallera, però sobretot que també gaudisquen dels actes que no són de la setmana fallera i participen.

I per a la resta de la gent del barri?

Que s'animen acostar-se a la nostra comissió, i gaudisquen amb nosaltres i de les falles a Xàtiva.

Ser o no ser fallera major?

Aquesta és una de les preguntes que rondava pel cap de la nostra amiga uns dies abans de la decisió final. O això pensem, perquè va ser tot un secret i tota una sorpresa esbrinar que la persona que seria la màxima representant de la nostra comissió era precisament la nostra amiga.

La veritat és que fins que no la vam veure entrar a la falla el dia del seu nomenament no ens ho vam acabar de creure. Però sí, ara ja podem dir ben alt que la nostra amiga **ÉS FALLERA MAJOR!**

Aquella nit de setembre en què fores nomenada fallera major la recordarem d'una manera molt especial, ja que aquest acte va ser el tret d'eixida d'un any i d'unes falles molt esperades. No sols per a tu, sinó també per a les persones del teu voltant i per a la teua benvolguda falla que aquest any celebra el seu cinquanta aniversari.

Estem segures que la falla Selgas no haguera pogut tindre millor representant. Fallera de bressol d'una comissió que t'ha vist nàixer i créixer. Conèixer i compartir el dia a dia amb amigues de la falla que s'han con-

vertit en amigues de la vida. I amigues de la vida, que han acabat apuntant-se a la teua falla (o visitant-la) i compartint també els actes de falles.

Perquè això sí que ens agrada, anar a tots els actes siguen o no de la setmana fallera (i si hi ha una orquestra pel mig, el pla és innegociable): paelles, germanor, cavalcades, mig any, fira d'abril... i inclús campionats del parxís! (menció a part a aquell banderí).

Diuen que la vida quan és compartida és millor i més bonica, no tenim dubte que compartir amb tu tots aquests dies any rere any fan que siguen més especials.

Un moment divertit del teu any sens dubte serà el secret millor guardat, eixe que per primera vegada en la vida has aconseguit guardar fins a l'últim moment. A algunes de les teues amigues els ha portat prou mals de cap. Serà salmó? Serà color «buganvilla»? No no, definitivament serà color ocre o groc. Finalment, l'espera i les apostes de color van ser desvelades el dia de la teua presentació, a

algunes no els va sorprendre, a altres un poquet sí. Però en el que totes vam estar d'acord és que el color que vas triar era el teu color. I ja a cap de nosaltres se'ns oblidarà mai quin és el color «Fiordo».

Cintia, l'any 2023 quedarà per sempre en el teu record i de segur que aquesta nova experiència et du moltíssimes coses bones i moltíssims aprenentatges que es quedaran amb tu per a tota la vida.

Passaran les falles, com passa la vida, però hi ha coses que si es cuiden deixen de ser efímeres. La nostra amistat és una bona prova i aquest any més que mai caminarem amb tu per veure't brillar.

Gaudeix al màxim de tot el que està per arribar. T'estimem!

Les teues amigues.

ESQUEIX

Artista: **Víctor Navarro Granero**
Secció: PRIMERA

PART CENTRAL

Aquesta falla vol ser un homenatge un grat record, alegre e immens, per als qui iniciaren aquest viatge i per als qui el continuen 50 anys després.

Gràcies a aquells que sembraren la llavor de l'estima per la festa i als qui amb el temps arrelaren i feren possible aquesta gran gesta.

Aquest gran cor presidint el cadafal vol convertir-se en un reconeixement per l'estima als que se'n van anar als que vindran i als que estan presents.

Sempre amb els peus en TERRA, purificats pel FOC mentre bufe el VENT les falles som l'AIGUA que ens colpeja perquè demostra que sempre ens sobreposem.

AIGUA

És evident que Xàtiva té un problema amb el tema de l'aigua potable cada setmana ens tanquen l'aixeta i ja comença a ser insuportable.

Tantes fuites ja han provocat que des de Turisme es pensen accions i ja es planteja canviar el lema de Xàtiva a "la ciutat dels mil rebentons".

A l'hora de donar el seu parer, el regidor Reig va al 'pensat i fet' es veu amb cada pegat al carrer, al Canal de Bellús o al Carraixet.

Però el líquid element no és l'únic que preocupa al veïnat de la ciutat. La brutícia és un fet públic i la neteja que es fa no té trellat.

També hem de parlar de la fauna que a Xàtiva s'ha anat creant amb gats, ratolins, coloms, panderoles i porcs senglars.

Pujant el preu als productes essencials molts es troben hui amb l'aigua al coll mentre els representants municipals no fan altra que escampar el poll.

FOC

Aquest any el tema està que crema,
ja estan ací les eleccions!
I des de tots els partits polítics
van pensant les seues accions.

Roger va en busca de la tercera,
Marcos Sanchis vol fer-li ombra,
Xàtiva Unida a l'Amor s'entrega
i a VOX de moment ni se'l nombra.

Paradoxal és el cas de Ciutadans
mare meua, quina panda!
A Juan Giner el van sentenciar
i ara li toca el torn a Yolanda.

Amb dos regidors començaren
una legislatura il·lusianant
però després de quatre anys acaben
amb una mà darrere i altra davant.

Totes les mirades estaran posades
en la senyoreta Maria Beltrán.
Després d'abandonar el vaixell taronja...
Quin color vestirà el proper mes de maig?

És el PP una opció real?
Es deixarà voler pels socialistes?
Tal vegada fer un pas a un costat?
Ben prompte tocarà donar pistes.

Com vegeu està tot encara en l'aire
sembla un conte, i no de fades precisament,
la política xativina es podria titular hui:
"Beltraneus i els set politiquets".

VENT

Nous vents han arribat aquest any
a la nostra Junta Local Fallera
Jesús González ha rodat el pany
i ha deixat pas a la primera presidenta.

Celia ha estat tota una pionera
per a la JLF de Xàtiva acabar manant.
Han hagut de passar més de 75 anys
per veure a una dona per fi al capdavant.

Però la nova presi té molts reptes,
començant pel del museu faller
que de gran anunci electoral
ha passat a ser un femer.

Moltes promeses s'han anat contant,
però les pelis deixem-les per als cines
l'única veritat és que continua tancat
i omplint-se de teranyines.
En FITUR es va presentar, per fi,
El nou projecte... el MUF!
Veurem si per fi s'encerta amb ell
o acaba sent un altre BLUF.

TERRA

Pepe Gimeno li diuen,
"Botifarra" té com a malnom
tota una vida dedicada
a recuperar les nostres cançons.

El 9 d'octubre, de forma notòria,
va ser requerit per l'Ajuntament
per a rebre per tota la seua trajectòria
un bonic reconeixement.

La terra sempre ha anat sembrant
com a bon llaurador que és
fent créixer l'estima pel valencià
i tenint cura de les nostres arrels.

Cal destacar del nostre convidat,
que tot i haver plantat aquest esqueix,
la fama mai l'ha canviat,
i ell continua sent el mateix.

Romanços, cants de batre...
Tot ho fa amb molta garra
"Cultura valenciana" no és altre
que el gran Pep Gimeno Botifarra.

A Xàtiva també podem presumir
De ser pioners en el món cultural
Amb les danses o el cant d'estil
a colp de dolçaina i tabal.

Les falles sempre hem tingut
el valencià com a una prioritat
perquè tenim clar que qui perd els orígens
acaba perdent també la seua identitat.

Visita al taller
del nostre artista
Victor Navarro

Entrevista al nostre artista: Víctor Navarro Granero

Què anem a trobar aquest any plantat a la nostra demarcació?

Anem a trobar una falla molt completa, que tindrà molta crítica i serà molt satírica, amb molt de volum. Crec que serà una falla molt completa que cridarà l'atenció, perquè agradarà tant als que llegeixen la falla com als que sols es queden amb la part estètica.

Eres d'una comarca veïna com La Canal de Navarrés però aquest serà el teu debut a Xàtiva... tenies ganes?

La veritat és que sí, i més després d'haver hagut d'esperar quasi tres anys que s'han fet molt llargs, i a vegades molt difícils. Al remat tot arriba i tinc ganes de plantar la falla i veure-la al carrer.

Com veus el nivell de cadafals de la nostra ciutat?

Crec que podem estar a l'alçada. Generalment les falles de Xàtiva no es gasten molt de pressupost però jo pense que anem a donar guerra.

Dus més d'una dècada fent falles, des de 2014 en solitari. Com definiries les teues creacions?

Són creacions molt personals, sobretot pel que fa la temàtica, perquè ens involucrem en temes socials i crec que marquem la diferència amb els guions i amb els acabats que fem, que tractem de cuidar molt.

Com dius fas falles peculiars, que arriben a tot el món, també és això un punt a favor per a destacar-te dins del món de les falles?

És bonic que reconeguen el teu treball i que tinga repercussió. Perquè això vol dir que darrere hi ha un missatge i hi ha gent que ho fa possible. Però sobretot el que volem és gaudir del que fem. No totes les falles les fem iguals i tampoc ens agrada encasellar-nos en un tipus de falla, perquè en fem de tot tipus, però sí que ens dóna un segell que ens diferencia. També cal destacar que no totes les falles s'atreveixen a eixe tipus

de creacions, i això és bonic. Estem en una dinàmica de creixement i de treballar amb nous materials per tractar de tenir cura del medi ambient.

Fonamental per a tractar de que en el futur les falles siguen molt més sostenibles...

És un tema que ens preocupa a tots. La solució és difícil perquè al remat tot el que combustiona contamina, però és cert que podríem reduir-ho. Estem sensibilitzats amb el tema i pensem que les falles van a evolucionar, perquè ara es treballa principalment amb el suro però de segur que eixirà un nou material o es podrà combinar amb altres com la fusta tradicional que a poc a poc es va recuperant.

Quin és el procés amb el qual més gaudeixes quan estàs fent una falla?

La pintura. És el que més m'apassiona. Però tots els processos són importants i m'agrada destacar-ho, perquè normalment el que pinta o el que decora és el que acaba emportant-se totes les admiracions però darrere hi ha molt de treball des de l'escultura i el procés de creació. El meu equip ho sap i per això cuidem el que fem des del principi.

Una pintura que també té el teu segell de qualitat perquè són colors molt vius i fàcils d'identificar com a un ninot de Víctor Navarro...

M'alegra sentir això perquè sí és cert que tinc una forma de pintar vinculada als colors alegres. Inclús quan fem falles amb una temàtica més fosca tractem de donar-li una mica de color, perquè les falles per a mi són alegria.

Supose que eixos colors estan relacionats amb la teua forma de ser, ja que eres una persona molt optimista com s'ha pogut veure en aquests anys durs a causa de la pandèmia...

La veritat és que sí. Diuen que quan pintes reflecteixes el teu estat d'ànim. Ara estic pintant molt alegre, tot i que ho hem passat molt mal des de 2020. Ara toca gaudir i adonar-nos-en de que cada dia tenim l'oportunitat de fer el que ens agrada, tot i que siga una feina a contrarellotge. Faig el que m'agrada i això és un privilegi hui en dia.

Un somni que ja hages complit?

He complit el somni de ser artista faller, que era el que jo volia ser, i de tindre un bon taller, solvent, i amb un equip extraordinari. El meu somni és seguir gaudint del que faig i que qui està ací al taller amb mi sentisca el mateix.

I un que t'agradaria complir en el futur?

Tal vegada agafar una falla d'una categoria superior. No parla ja d'especial, però tal vegada una 1ª A o 1ª B en València, per a donar eixe salt de qualitat definitiu i ser una opció real de qualitat per a les falles.

President:
Enrique Mora Tortosa

Vicepresidenta de Protocol i festejos:
Pilar Ávalos Gil

Vicepresident d'Economia i Loteries:
José Cantador Maset

Vicepresident de Cultura i Llibre:
José Luis Lagardera Ventura

Vicepresident Música i Pólvora:
Miguel López Ochoa

Secretària:
Paqui Terol Mena

Sotssecretària: Ana Arnau Orts

Delegada Loteries:
Anabel Postigo Marí

Delegat de jocs:
Raúl Pérez Arenas

Delegades Infants:
Sonia Cebrián i Paola Tormo

Delegades d'esdeveniments:
Clara Corts i Elsa Tormo

Delegada de comissions:
Edurne Tormo Barberá

Delegats de casal:
Manu Escribano i Arantxa Navarro

Delegat de Barri:
Juan Vicente Agustí Pla

Delegada de Cavalcades:
Pilar Peinado Miralles

Delegats de Joventut:
Alejandro Agustí i Mónica Peinado

JUNTA EXECUTIVA 2023

Comissió Gran

Agudo Segrelles, María
Agustí Corts, Alejandro
Agustí Pla, Juan Vicente
Albiñana Moral, Paula
Aldabero Ferrando, Marta
Aldabero López, Rosa Belén
Aldabero López, Pedro
Aliaga Faus, Rafael
Amat Martín, Rosana
Arnau Orts, Ana
Artiguez Agustí, Enrique
Ávalos Gil, M^a del Pilar
Badía Angulo, Jesús
Bellver Ramírez, Mario
Benavent Amorós, Víctor
Benavent Signes, Juan Carlos
Beneito Belda, Rubén
Borrás Tormo, Amanda
Borredá Hernández, Ángela
Calatayud Llopis, Sandra
Calvo Martín, Daniel
Cantador Maset, José
Cantador Terol, Álvaro
Carbonell Aldabero, Belén

Carbonell Aldabero, Clara
Carbonell Cerdá, Eduardo
Carrillo Marinas, Elena
Catalá Calatayud, Paula
Cebrián Fajardo, Sonia
Climent García, Rafael
Corts Jover, Clara
Costa Balaguer, José Luis
Díez Vañó, Salvador
Donat Lledó, Eliseo
Escribano Jiménez, Manuel
Esparza Cebrián, Víctor
Esparza Climent, Cristina
Garrido González, Mª Carmen
Giménez Marzal, Violeta
González Sánchez, Érika
González Sánchez, Kevin
Hellín Nadal, Sabrina
Hervás Merlos, Santiago
Lagardera Pelegero, José Luis
Lagardera Ventura, Estefanía
Lagardera Ventura, José Luis
Lara Garrido, Mónica
Lara Gómez, Ángel

COMISSIÓ

López Ochoa, Miguel
Luna Milán, Pepe
Martí Mejías, Llorenç
Martí Mejías, Andrea
Martínez Llobregat, Laura
Martínez Miralles, Marta
Merino Roncero, Loles
Merino Roncero, Cristina
Merino Roncero, Juan
Miralles Barberá, Pilar
Mollá Galán, Dámaso
Monzó Postigo, Aleixandre
Monzó Postigo, Jessica
Monzó Postigo, Sheila
Monzó Torres, Rafael
Mora Tortosa, Enrique
Mora Tortosa, Martín
Navarro Rus, Arantxa
Navas Santiago, Encarna
Navas Santiago, Isabel
Ortega Gil, Rubén
Parra Borrás, Álvaro
Peinado Miralles, Mónica
Peinado Miralles, Pilar
Peinado Tolosa, Jorge
Pelegero Llopis, Mª José
Pérez Arenas, Raúl

Pérez Llopis, Mª Dolores
Pérez Llopis, Ester
Pérez Monfort, Javier
Pérez Nadal, José Francisco
Pont Roca, Carmen
Postigo Marí, Anabel
Quiles Agustí, Rafael
Quiles Ramírez, Gema
Ramírez Lomas, Mª Gloria
Remón Vela, Clara
Rendón Garrido, María
Requena Garrido, Mónica
Richart Pont, Ignacio
Roca Fabra, Francesc
Roca López, Eugenia
Roselló Maestre, Beatriz
Sala Llácer, Julia
Sánchez Blasco, Karen
Sánchez Torres, Josefa
Sánchez Torres, Paqui
Sanchis Ballester, Violeta
Sanchis Torres, Cintia
Sanegre Fonfría, María
Santos Pla, Ricardo
Serra Sanchis, Montserrat
Sisternes Mollá, Mireia
Soler Sanchis, Ana

Terol Mena, Paqui
Tomás Micó, Francisco
Tomás Terol, Andrea
Tormo Álvarez, Paola
Tormo Barberá, Edurne
Tormo Barberá, Elsa
Tormo Barberá, Sergio
Tormo Pla, Ivan
Torres Navajas, Mª José
Ventura Sanchis, Mª Asunción
Vercher Nadal, Víctor
Vicedo Canet, Estefanía
Vicedo Canet, Salvador
Vila Rescalvo, Mireia
Vila Vila, María
Viñes Mas, Josep
Zorraquino Moral, Aroha

2023

Recompensa JLF 2023

Francesc Roca Fabra

Recompenses 2023

BUNYOL D'ARGENT

Eliseo Donat Lleó
Cristina Esparza Climent
Loles Merino Roncero
Dámaso Mollá Galán
Raúl Pérez Arenas
Javier Pérez Monfort
Ignacio Richard Pont

BUNYOL D'OR

Paula Albiñana Moral
Ana Arnau Orts
Amanda Borrás Tormo
Andrea Martí Mejías
José Francisco Pérez Nadal
Violeta Sanchis Ballester
Andrea Tomás Terol

BUNYOL AMB FULLES DE LLORER

Juan Vicente Agustí Pla
Mª Pilar Ávalos Gil
Clara Corts Jover
Miguel López Ochoa
Aleixandre Monzó Postigo

BUNYOL AMB BRILLANTS I FULLES DE LLORER

Col·lectiu Falla Avinguda Selgas
José Cantador Maset
Sonia Cebrián Fajardo
Jorge Peinado Tolosa
María Rendón Garrido
Paqui Sánchez Torres
Paqui Terol Mena
Elsa Tormo Barberá
Mª José Torres Navajas

Cavalcada-infantil-3er- premi-millor-grup-escènic
Escacs-2ón-premi
Llibret-faller-1er-premi
Ús-del-valencià-16è-premi
Millor-falla-infantil-secció-PRIMERA-5é-premi
Millor-falla-secció-SEGONA-3er-premi
Millor-ninot-infantil-de-Xàtiva
Millor-ninot-infantil-secció-PRIMERA-1er-premi
Parxís-1er-premi

Programa d'actes

Programa d'actes 2023

Dissabte 18-11-2022

18:30h - Presentació de les falleres majors de Selgas.

Dissabte 10-12-2022

20:00h - Proclamació de la fallera major de Xàtiva i la seua cort d'honor, al gran Teatre de la ciutat.

Diumenge 11-12-2022

18:00h - Proclamació de la fallera major infantil de Xàtiva i la seua cort d'honor, al gran Teatre de la ciutat.

Dissabte 21-01-2023

15:00h - Dinar de gala del 50 aniversari.

Diumenge 22-01-2023

18:00h - Concert de pasodobles, al Gran Teatre de Xàtiva.

Diumenge 29-01-2023

18:00h - Gala 50 aniversari, al Gran Teatre de Xàtiva.

Dissabte 04-02-2023

19:00h - Cavalcada del ninot (des de l'avinguda Selgas fins a l'Albereda Jaume I).

Dissabte 11-02-2023

9:30h - Ofrena d'ous a Santa Clara.

Divendres 17-02-2023

20:00h – Inauguració exposició 50 aniversari Selgas (Casa de Cultura).

Diumenge 19-2-2023

11:00h - Cavalcada del ninot infantil (des de l'avinguda Selgas fins a l'Albereda Jaume I)

Dissabte 25-02-2023

08:00h - MACRODESPERTÀ, pels carrers de Xàtiva.

12:00h - Acte contra la violència de gènere, a l'Ajuntament.

19:00h - Lectura actes de l'Exposició del Ninot i XXV Concurs de Maquetes, a les portes de l'Ajuntament de la ciutat.

20:00h - CRIDA de les Falleres Majors de Xàtiva a la ciutat, des del balcó de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Xàtiva.

20:30h - Inauguració Exposició Ninot. En finalitzar, es dispararà un castell de focs artificials.

Dissabte 04-03-2023

Playback infantil, al Gran Teatre

Diumenge 05-03-2023

10:00h - Romeria a Sant Josep

12:00h - Dinar Popular de germanor

Dimecres 15-03-2023

22:00h - Sopar de Torrà al Casal.

24:00h - Nit de la plantà oficial de les Falles de Xàtiva.

Dijous 16-03-2023

10:00h - Esmorzar a la falla.

13:00h - Cercavila pels carrers del barri.

14:00h - Primera mascletà des del Jardí de la Pau.

14:30h - Dinar al casal.

19:00h - Lliurament de premis de les falles 2023.

22:00h - Sopar al Casal.

Divendres 17-03-2023

10:00h - Esmorzar a la falla.

13:00h - Cercavila pels carrers del barri.

14:00h - Segona mascletà des del Jardí de la Pau.

14:30h - Dinar al casal.

17:00h – Visita a les falles de la ciutat.

22:00h - Sopar al Casal.

00:00h - NIT DEL FOC FALLER (des de les demarcacions de les diferents comissions de la ciutat.

Dissabte 18-03-2023

10:00h - Esmorzar a la falla.

13:00h - Cercavila pels carrers del barri.

14:00h - Tercera mascletà des del Jardí de la Pau.

14:30h - Dinar al casal .

18:00h - Ofrena de flors a la mare de Déu de la Seu.

22:00h - Sopar al Casal .

Diumenge 19-03-2023

8:00h - Despertà pels carrers del barri .

10:00h - Esmorzar al falla.

12:00h - Misa en honor al nostre patro Sant Josep , amb la posterior baixada amb romeria .

15:00h aprox. - Quarta i última mascletà al Jardí de la Pau.

15:00h - Dinar al casal.

17:00h - Jocs al casal.

20:00h - Cremà de la falla infantil.

21:00h - Cremà de la millor falla infantil de Xàtiva.

22:00h - Cremà de la falla gran.

22:30h Sopar al casal.

00:00h - Crema de la millor falla de Xàtiva.

Divendres 24-03-2023

20:00h – Lliurament dels PREMIS CADAVAL 2023.

Fins sempre Fran

La comissió

Aquest és, sense cap mena de dubte, l'article més difícil d'escriure de tots el que conté aquest llibret. Què complicat trobar les paraules adequades quan s'ajunten tants sentiments i tants records.

Parlar de Francesc és parlar de la falla Selgas, la comissió a la qual va estar arrelat des del seu naixement, per la qual va anar creixent i cremant etapes, com la de ser president infantil l'any 2003 o vicepresident l'any 2017.

Parlar de la falla Selgas és parlar de Francesc, perquè no hi havia festa que no posara potes amunt amb la seua incombustible energia. Quan Fran entrava al casal la diversió estava assegurada, no era necessari dir res, perquè de cop tot l'ambient es transformava i de sobte la música entrava en escena assaonada amb un bon grapat de somriures.

Te n'has anat molt prompte Francesc. Massa. Has marxat de sobte, sense temps per empassar-ho, amb tants projectes a les esquenes i tants somnis projectats en el futur. Ens has deixat en un any tan important per la comissió com aquest, el qual tots sabíem la il·lusió que et provocava. I per això el dolor és encara més profund.

Aquestes falles –també les següents– seran diferents, totes i tots ho sabem. Perquè seguirem esperant que entres per la porta amb un dels teus habituals crits de guerra. Seguirem buscant-te a cada racó per a que enlaïres el banderí de la nostra comissió al cel, amb l'estima furibunda que sols tu sabies imprimir-li. Ens has deixat un buit que va a costar molt de sanar, però seguirem endavant per tu, perquè sabem que és el que hauries volgut. Perquè si estigueres ací ens hauries esperonat a seguir endavant i a gaudir de cada instant amb la família que escollim, amb la família que formem a la falla Avinguda de Selgas.

El dia del teu acomiadament, una vegada més, vas aconseguir allò que semblava impossible: reunir a tota la gent de la nostra comissió, fins i tot aquella que feia temps que es va apartar a un costat, per tal donar-te un últim i càlid adéu. Perquè tu has suposat això: UNIÓ. Una persona a la que tots estimàvem i que no anem a poder oblidar mai.

Que no et càpiga el menor dubte de que sempre seràs història viva d'aquesta, la teua comissió.

Fins sempre Fran.

Per a Fran

Arantxa Navarro Rus

Mai hauria imaginat haver d'escriure aquestes paraules.

Ni tan sols recorde quan va ser la primera vegada que xafàrem junts l'entrada al casal de la nostra benvolguda falla, en la qual hem passat totes les etapes de les nostres vides. Cavalcades infantils i berenars disfressats o vestits de fallers però sempre creixent junts com la gran família que érem!

Després va aplegar la nostra joventut plena de records, festes i alguna bogeria perquè érem durs de pelar! Ahí va començar "la paloma", com nosaltres l'anomenàvem. El nos-

tre grup d'amics i alhora fallers de la qual tu eres eixa part fonamental, la peça clau, el pilar per a remar tots junts per aquesta comissió. Ens animaves i convencies sempre per a que anàrem a tot, posarem de la nostra part en les tasques de la falla, i com no, també ens apuntaves a un bombardeig! Serà molt difícil continuar sense tu però tingues per segur que els teus mosqueters remarem i continuarem el teu llegat tractant de seguir els teus passos i intentant semblar-nos cada dia més a tu!

Tot i que si d'alguna cosa estic segura, és de que tu sempre vas a estar amb nosaltres!

Vola alt amic.

T'estime.

A Francesc

Mari Sánchez

Estimat Francesc, molt prompte te n'has anat de les nostres vides. Escric esta carta, a més de perquè t'estime, perquè quant te'n vas anar a eixe lloc tan gran i on ara hi haurà una estrella encara més gran, no vaig poder acomiadar-me de tu, però no dubtes que te tinc present cada matí. Quan m'alce no deixe de pensar en els teus pares i el teu germà.

Recorde quan vam anar la colla dels teus pares a Extremadura, què bé ho vam passar i quina calor feia. També el viatge al nord. Recorde quant ens va parar la policia i anàvem en una furgoneta que per dins era com una discoteca, portava de tot, i al final el policia no ens va denunciar. Què menuts éreu!

Després de totes estes anècdotes vull acomiadar-me de de tu però que sàpigues que

en la falla estaràs present sempre. Tu no passaves desapercebut, perquè quan entraves ja es notava la teua presència perquè eres alegre, no podies caure mal a ningú. Hi ha una cançó que sempre que la posen en la falla me'n recorde de tu i de ta mare, perquè quan la tocaven eixies en els braços en alt cantant amb ella. El títol no el recorde però al final deia això de "Sígueme!". Ja per a finalitzar que sàpigues que no serà fàcil oblidar-te, perquè quan entren els "lolos" per la porta la teua imatge sempre estarà ahí.

Una abraçada molt forta i estic segura que estes falles tu i el meu cunyat estareu en les despertades, mascletà i allà on anem. I per favor, quan te trobes al meu cunyat dis-li que ací encara sentim com si estiguera present.

Falles mullades

José Luis Lagardera

Que em muiga si no és de veres
les festes més llargament esperades
però amb unes falles ben cascades
de tant criar pols a la Mercedes.

Vam trigar dos anys ben llargs
per tornar a obrir els casals
“així ens estalviarem –deien–
“música, coets i cadafals”.

I certament, vam aconseguir
segurament un autèntic rècord guiness
el de que la pluja i el cel gris
ens van acompanyar durant més dies.

Conten els majors i el ninot del “iaio”
que mai havien vist res semblant
més de vint dies sense veure el Sol
amb els paraigües i arremullats !

La treva es va fer palesa
en el moment de la plantà
i amb la companyia d'una cervesa
es va poder preparar la torrà.

Poca cosa més, la veritat,
es va salvar d'aquesta setmana tan dura.
Fins i tot l'aigua va obligar
a donar els premis en la Casa de Cultura.

Eixa la deixem per a un altre dia
però diria que no és cap secret
que el 16 de març no hi ha ningú
que amb el que li donen acabe content.

Tal vegada, això de l'aigua
afectà també a algun jurat
i amb tanta pluja, tanta pluja...
va acabar amb el cervell mullat.

Bé, tornem al que ens ocupa,
que és el resum d'aquestes falles
on el protagonisme va ser dels casals
de la música a l'ascla i de les cassalles.

Molts van patir un desproveïment,
es comentava després a les reunions,
mentre Cerveró, Tenís i Ferri
van disparar les seues accions.

I fora la pintura dels cadafals,
a poc a poc començava a fer escampada
tal i com passa al sopar de la Crida
quan arriben les quatre de la matinada.

La recorreguda va ser suspesa
però des de la Junta, una recomanació:
Si voleu fer botelló amb musiqueta
feu-lo per la vostra demarcació.

L'ofrena també va ser inusual
i va esdevindre un espectacle
els músics tapats amb tendals
i les falleres banyant-se el trage.

Sabeu que va passar
amb la Baixà de Sant Josep?
Sí ! Ho heu endevinat !
tampoc es va poder fer.

L'aigua també es va acarnissar
amb totes les mascletades
Mira que havien comprat pólvora...
però van quedar ajornades.

La cremà va ser "de traca",
ja no sabíem què fer !
van tardar quasi més en cremar-se
que les obres del Museu Faller.

Les falles més esperades,
les falles de la tornada
i les il·lusions tan inundades
com la Ribera en la Pantanada.

Vist amb perspectiva, jo pense,
i aquesta teoria la defensaré a mort,
que a Patri i a la resta les falleres
les va haver de mirar un tort.

Una proposta a la Junta Local,
que espere complisquen a partir d'ara:
Que no se vos ocórrega, per si de cas,
tornar a portar ous a Santa Clara !

Apartat literari

Esqueix, empelt, llavor, arrel

Immaculada Cerdà Sanchis

Acadèmica i secretària de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

*El moment té la fal·lera
d'ésser ja l'eternitat,
i no sap que és com un bri,
com un esqueix, com un pas;
quelcom que és i no arriba,
quelcom que potser serà.
Xavier Casp, Volar*

Un exercici que m'agrada fer és trobar semblances entre realitats diferents..., sobretot trobar paral·lelismes o relacions entre el món viu no racional i nosaltres, els humans. Pensem que som el centre de la creació quan habiten entre nosaltres éssers sense cervell que poblen el nostre món des de l'època dels dinosaures i que, si la mà humana no es carrega abans el planeta, de segur que sobreviuran a la nostra espècie. Des de virus a estrelles de mar, estructures molt llunyanes de la suposada perfecció que representem els homínids, no poques criatures vivents saben adaptar-se a l'entorn molt millor que nosaltres i conviure amb ell —fins i tot parasitant-lo, com els virus— amb molt més respecte cap a l'amfitrió que el que mostrem nosaltres cap al nostre entorn.

Més desconegut i menystingut encara és el regne vegetal, hem oblidat que les espores alenaren abans que nosaltres i, si respirem, és gràcies als filtres naturals que representen els boscos. El mantell vegetal que cobreix l'escorça terrestre atorga recer, aliment i oxigen a la resta d'éssers vius. És el matalàs que ens protegeix de l'erosió, el termostat del clima i el creador de l'aigua dolça; però en la nostra absurda autoconsciència de superioritat intel·lectual adoptem un comportament autista talant la selva, transformant secà en regadiu, aterrant llacunes, desviant rius, inundant valls amb pantans, plantant espècies foranes —sovint invasores— en lloc d'atendre i preservar la flora autòctona.

Il·lustració de Joan Llopis

Rosmarinus officinalis

Romer

Romaní

Els humans no sabem reproduir-nos amb mesura, la prova està en la sobrepoblació de parts del planeta mentre l'envelliment assetja les societats del primer món. Els vegetals, per contra, són tan sofisticats que poden reproduir-se de diverses maneres, fins i tot, romandre dormint fins que arriben temps propicis, des de les llavors als empelts passant pels esqueixos, reproducció sexuada, transformació d'espècies i reproducció per clonació. Quant que hauríem d'aprendre d'elles!

Fer el correlat entre l'esperança de vida representada per la llavor; la maduresa, el tronc, i la filiació, com les branques és ben fàcil; de fet, per a definir l'etimologia, l'origen de les paraules, fem referència a les arrels. La família de les llengües es mostra sovint com un arbre (amb la llengua mare) i les diferents branques que ocasionen les llengües derivades. Fins i tot, per a fer l'anàlisi sintàctica d'una oració usem un diagrama arbori i un arbre genealògic per a mostrar les diferents generacions d'una mateixa família. L'esqueix, molt més primari, ens recorda la capacitat d'alguns éssers de fer créixer una part del cos quan s'amputa: el braç d'una estrella de mar o la cua d'un dragonet. Permet el creixement d'una planta a partir d'un tros de la principal, com un clon d'ella mateixa, sense intervenció ni fertilització. Així

es propaguen des del ficus a les pomeres i les oliveres, els hibiscus i els rosers fins arribar a tarongers, llimeres, llorers, hortènsies i gesmils, l'espígol i el romer.

La carn vol carn, deia Ausiàs March, la vida brega per romandre, en la lluita eterna contra la mort. L'esqueix és la imatge perfecta de l'arrelament sense llavor, abruptament, trasplantant una idea ja quallada. No cal germinar des de zero, ni inventar la roda cada dia; podem reaprofitar una esquema, aprofundir en una idea, desplegar una matriu que algú, abans, ja ha fet créixer. Com l'esqueix, per a arrelar, només cal un clima propici i una terra tova i humida. Cal, per tant, mantindre la ment àgil, com la terra llaurada, a punt per a acollir nous pensaments, nous plantejaments.

Les falles es representen molt sovint amb la imatge de l'au fènix, renàixer de les cendres; també l'esclat de la primavera, el foc purificador, el cicle etern de vida i mort. Però, també són la representació de les noves oportunitats, de repensar, d'aprendre dels errors, de progressar. Cada 20 de març, s'obri de nou la porta a la imaginació. Com un esqueix, a punt per a fer créixer les arrels.

Il·lustració de Joan Llopis

Lavandula angustifolia

Espígol

Lavanda

Regar amb amor

Latintavino

Les Falles són una festa gran
on la ciutat s'il·lumina
amb les creacions més divertides,
les més crítiques, les més reals.

És una celebració de la vida
on els cors són plens d'alegria
i les cares són únicament somriures
mentre es gaudeix dels amics i la bona companyia.

Però les Falles també són un recordatori dels inicis,
de les arrels del millor dels projectes.

De tot això que va començar com una idea
i és sense cap dubte un mode d'entendre la vida.

És un homenatge a la determinació i a la creativitat
A la voluntat i l'esforç que arrela sobre la terra.
Les llavors plantades amb ganes i dedicació
que fan créixer el fruit de tot el treball i vocació.

Així que mentre, gaudim de les festes i
recordem els inicis de la nostra floració.

El camí pot estar ple d'incertesa,
però qui rega amb amor
Acaba fent de les falles, un món millor.

iniciis...

De la fusta a la festa, molt més que una lletra

Ali Falcó

Era un dia d'hivern, d'eixos que donen pas a la primavera, en què aquells que matinen amb abric tornen buscant el dinar amb les botes posades però ja en mig armari a les mans i ensenyant el melic...

Un grup de fusters a València acabava la temporada freda i dels seus tallers treien trastos vells i ferramenta ja obsoleta, tota de fusta feta. I ara que no els feia falta, què farien amb tanta ferralla? I així de senzill com tot solia ser, decidiren fer de la fusta, foc. Així cada any, fins convertir aquell ritual del foc en tradició. Fustes, torxes i pólvora. El més creatiu artista donava forma a la comesa; el minuciós estudiava l'escena; unes dones portaven flors de l'hort i el més enginyós observador feia acudit de la situació, plasmant cada idea en un tros de cartró, per a que un burló li diguera: "escriure, per a què? Deixa això i vine a pegar un tragueta"; satisfet responia: "Escriure, per a

no ser oblidats, Pepet". I cent anys i un dia després, la tradició es convertia en atractiva celebració, fent cada equinocci de primavera una millor versió. Quina bona pinta té l'escena del ritual de renovació que els fusters muntaven la vespra del seu patró i que, qui sap, potser un dia acabaria en ofrena i gran cremà com a colofó!

Perquè l'origen d'un gran foc és una espurna que es despista, i el que hui és art un dia va ser un desbarat; perquè un gran llibre primer ha de ser un full en blanc i allí on Pepet va cremar, vam trobar un full ignorat que guardava el secret dels cors dels qui fan del sentiment, patrimoni immaterial de la humanitat.

L'inici i reinici de les Falles a Xàtiva

Josep Sanchis Martínez

L'inici de la festa fallera a Xàtiva (1865-1867)

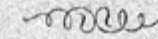
Són ben coneguts a hores d'ara els inicis de la festa fallera a la ciutat de Xàtiva, situats a mitjan segle XIX, concretament en 1865 quan el professional impremter i lletraferit per afició, Blai Julià Bellver i Tomàs promou la idea de plantar una falla a la plaça de la Trinitat, ben a prop del seu obrador tipogràfic i igualment del taller de fusteria de Jaume Garí Fabregat que s'encarrega de la seua construcció.

Aquella iniciativa va ser fruit de diverses circumstàncies, per una banda, les falles que ja es plantaven a la ciutat de València són més conegudes i visitades pels socarrats per la millora de les comunicacions i desplaçaments mitjançant ferrocarril amb la capital. D'altra el seu iniciador a Xàtiva, Blai Bellver, venia d'haver-les viscut al lloc en haver estat treballant 6 anys, de 1831 a 1836, d'aprenent al cap i casal a la impremta de la vídua de Manuel Monfort, la senyora Caterina Rius. Possiblement allí, entre

les caixes tipogràfiques, en intervindre en compondre els textos de les decimetes satíriques que demandaven els promotors d'aquelles primeres fogueres-falles per a imprimir i penjar-los pels voltants de la falla amb la informació crítica d'allò que es cremava, va anar familiaritzant-se amb la festa d'aquella època, quedant-se-li el cuquet que anys després materialitzaria a Xàtiva amb la plantada d'una falla a la plaça de la Trinitat amb el lema "La Peixca de l'Aladroch" de la que va editar un fullet que duu el peu d'impremta de l'obrador de Bellver ubicat al carrer Vallés, sent ell el mateix autor dels textos que dominava amb gràcia i sornegueria.

FALLA

EN LA PLASA DE LA TRINITAT.

Uns cuants afisionats á la pasta de buñols volent obsequiar degudament al *Patriarca Sen Chusep*, han construit una falla plena de amor y de borumballes que representa

LA PEIXCA DEL ALADROCH.

Com esta falla simbolisa les primeres picoretas de amor que senjen els chòvens de primera volá, tot en ella es fiochit, aparent y exagerat com son casi totes les còses del dia, y en particular les q' están baix del domini del amor. Sin embargo; no perque son peleles els que en esta falla figuren y dehuen la seua posició actual á la palla dels pesebres han de deixar pasar desapercbidament la novelat de este espectáculo.

Els millors guisaos serien brodios desabrits si no fora per les salses que els agreguen. Anem, pues, á esplicar les salsetes que li han posat al nostre guisaet.

DESCRIPSIÓ DE LA FALLA Y DEL TOT DE LA FUNSIÓ.

Representa esta falla una llaguna de aiguarent y de buñols, per la que surca un tabách de flors en forma de góndola, ocupat per chiques d'estos del piñol dols que peixquen en caña á una bandaeta de pollos (pero que en esta falla sels dona el nom de aladroch), que van flotant per l' aigua com pardals en l' albufera.

A la vòra de la llaguna y á la dreita del espectaor s' encontra una choveneta modesta y tímida d' eixes que pareix que may han trencat un plat, pero que amagaeta entre la espesor de les rames de un baladre fa també el seu agost sampant algun aladroquet. En el costat opòst yá una chica llecha y jamona que porta un rall ó mornell en la ma, pero que no pot fer us d' ell perque no se li acosta ni una gambeta ni un caragolet; formant el tot un grupo de 13 figures vestides en tota elegansia segons el espirít de la última moda.

Un cupido vindrá á donar foch á tot este promontori. Despues de cremat y sobre les sendres dels martirs que per amor han perit en esta falla, es desparará un magnífic castellet de focs artificials que costa la friolera de 600 *millons*, construit per un cuhueter del infern, que donará fi á la festa.

Durant la funsió, que será de huit á deu de esta nit, se repartirán uns versets alusius á dita peixca, y la música nova tocará peses triaetes. Esta música no la paga ningú, perque se ha oferit á tocar gratis *et pro Deo*, en obsequi al sant per qui es fa la festa: en estes mateixes condicions sonará el tabalet y la donsaina, que es musiqueta que obri molt el apetit á divertir-se. Y per ultim direm, que la plaseta estará illuminá per faròls y haches de vent.

Els autors de este pensament esperen que la concurrencia será numerosa, perque la diversió no pot ser mes económica de lo q' es.

Y si yá algun melindrós
Q' encara no está content,
Li oferim.... llevarli el bós
Pera que bega aiguarent
Y es menche un buñol ú dos.

Els dos anys següents, en aquella plaça també es van interessar per plantar falles: la famosa Creu del Matrimoni, que va sofrir la censura de l'església i de l'autoritat civil en 1866 i Eclipses del Matrimoni, duta a terme amb un cert desencant segons es desprén dels textos impresos en un fullet també escrit per Bellver on explicava el contingut del monument faller, en 1867. Després d'aquells tres anys, res se sap de la plantada de falles a Xàtiva, a falta de noves investigacions que aporten dades al respecte, tret de les misses i actes religiosos amb motiu de l'arribada del 19 de març, però no és fins a la segona dècada del segle XX, quan en 1922 el gremi de fusters local decideix desfer-se de la Tortuga dels Fusters que estava feta malbé en una capelleta de l'ermita de Sant Josep, cremant-la en la nit de Sant Josep al Bellveret, a manera de falla, de la qual notícia es va fer ressò la premsa local i la de la capital.

El reinici de la festa fallera a Xàtiva (1932-1936)

En entrar en la tercera dècada del segle XX, els veïns i veïnes de Xàtiva experimenten un notable interès per plantar falles, que esdevindrà progressivament al curs d'aquells anys en gran esplendor de la festa a la nostra població. Açò ocorre de 1932 fins al 1936, en plena II República Espanyola, quan any rere any va creixent el nombre de comitès fallers constituïts i consegüentment de falles plantades a les places de l'entramat urbà d'allò que avui anomenem el nucli antic, arribant a abastar

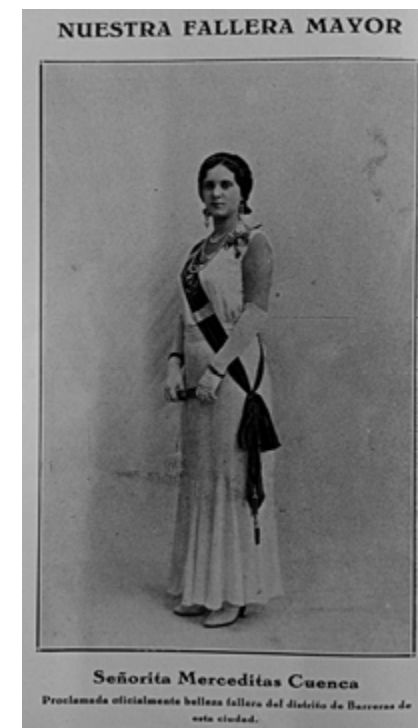
tots els barris que hi havia aleshores a la ciutat.

En 1932, un artista plàstic local, anomenat Francisco Climent Mata, construeix i pinta una falla. L'entusiasme i l'interès a fer-la possible és causat per ocupar en aquell temps la presidència de la Societat Musical La Primitiva Setabense i ser alhora professionalment una persona dedicada a la pintura i al seu ensenyament. És així com Francisco Climent Mata s'introdueix en el món de les falles xativines, sent el segon personatge local que impulsa i promociona aquesta festa en la nostra ciutat. La notícia, que va causar gran rebombori en la ciutat per la novetat que comportava, apareixia reflectida al setmanari El Progreso del 19 de març de 1932:

Plantà i cremà d'una falla.

La Sociedad Musical La Primitiva ha querido dar este año una nota de casticismo valencianista levantando una falla en la Plaza de Emilio Castelar, que será quemada la noche de San José.

Antes de que las llamas la consuman

habrá música y otros festejos.

Aquella falla, duia el lema "L'Art de la Música", i fou plantada davant la façana de l'edifici que aleshores ocupava la seu de la Societat Musical La Primitiva Setabense, situat a la plaça La Bassa, a prop de l'entrada al carrer Sant Francesc, i tenia com a fil conductor de la seua crítica el fet que les dues bandes locals, La Nova i La Vella, de gran rivalitat artística des de sempre, havien participat aquell darrer any en un certamen convocat a València, del qual uns -La Primitiva- van tornar premiats i altres -La Nova- no aconseguiren cap guardó. El cadafal del monument faller representava una gran lira, damunt la base se situaren quatre ninots simbolitzant uns músics; dos anaven carregats amb carabasses de cartró que representaven a La Nova i altres dos lluien al cap fulles de llorer, símbol dels guanyadors de La Primitiva. Sembla fou una falla sense gran volum però que en estar arrodonida per un programa d'actes, amb un concert inclòs que es va dur a terme al seu voltant la nit de la cremà, juntament amb la disparada d'una traca i altres activitats, van aconseguir omplir de satisfacció als xativins.

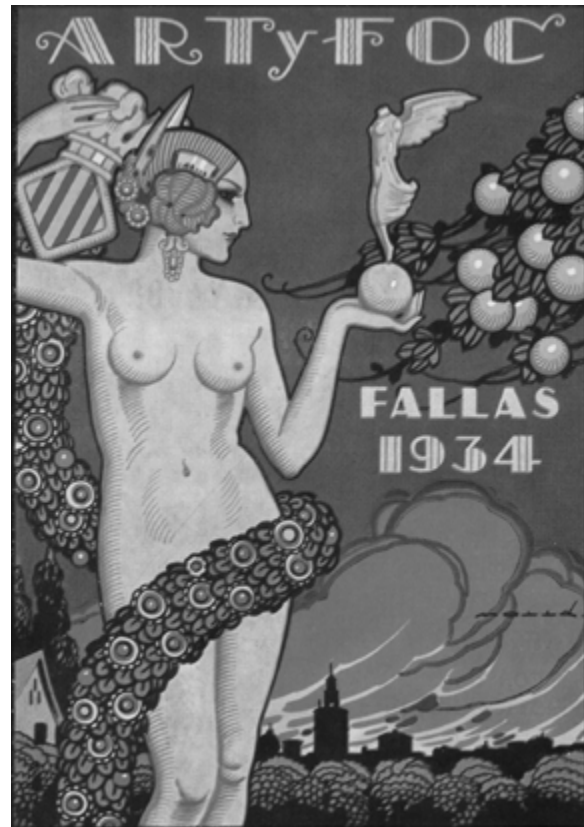
La falla va procurar que per a l'any següent, 1933, es despertara l'interès per plantar-ne més a la ciutat, sent-ne dues grans i dues infantils les que es materialitzaren, iniciant així un període de quatre anys -fins a la guerra civil- on augmenta progressivament el nombre de

falles a Xàtiva, constituint un darrere d'altre els diversos comitès fallers, nom que rebien en temps de la II República Espanyola les actuals comissions falleres.

En la plaça de Blasco Ibáñez (actual pl. de la Trinitat) es va plantar una falla de Francisco Climent per lema "Tres coses de Xàtiva" i en la plaça de Méndez Núñez (actual pl. Sant Jaume) una altra de Rafael Pastor amb el lema "Ciutat de les fonts" que va comptar amb la primera fallera major que ha tingut la ciutat de Xàtiva: Mercedes Cuenca Climent. Les falles infantils plantades van ser la de la plaça de la Humanitària afrontant amb el carrer José Espejo, carrer Roca i carrer Colom que duia per lema "Pensat i fet" on van escollir per a fallera major infantil a la xiqueta Amelia Alfonso Olivares, i altra que estava situada a la plaça de l'Om aleshores delimitada pels boca carrers que donaven a Caputxins, Sants i Font Trencada que feia referència i criticava les conseqüències d'un arbre xuclador de l'aigua d'una font propera. Aquell reinici de la festa fallera a Xàtiva fa que per a l'any 1934 esclate notòriament

Falla Pl. E. Castelar.1934

Art i Foc 1934. AMX, FS-22 1

l'interés per conformar comitès fallers -nom que rebien les actuals comissions falleres- i també es constituïska per primera vegada el Comitè Central Faller de Xàtiva -antecessor de l'actual Junta Local Fallera- presidit pel regidor de Fira i Festes Siro Díez. L'eufòria per potenciar les falles a la nostra ciutat es veu manifesta en les aportacions que fan institucions públiques i privades per a la seua promoció i afiançament, així el Centre Valencianista s'uneix a la festa patrocinant premis a les falles que expressen millor la valenciania a través de la llengua emprada i d'altres connotacions; l'Ateneu Popular també aporta per la seua part en pro de la cultura manifestada majorment als llibrets explicatius que s'editen i els temes que es tracten al monument; també la nova emissora Ràdio Játiva EAJ36 que començava a emetre en la ciutat dota d'un banderí a la falla que considera amb més i millor crítica local i per descomptat, l'Ajuntament de Xàtiva que com a institució pública representant a tots els xativins i xativi-

nes, posa la major part, recolzant i dotant econòmicament amb premis en metàl·lic i banderins a les millors falles a criteri d'un jurat especialitzat. El comerç també veu en la festa fallera un potencial econòmic per les visites de forasters que atrets per la festa que se munta a Xàtiva durant els dies previs i el mateix 19 de març pot fer augmentar els seus ingressos, donant suport a través de la inserció de publicitat impresa als llibrets de les diverses comissions, així tots guanyaven en el seu foment: els fallers i els comerciants.

En març de 1934 es planten un total 16 falles a la ciutat, de les que 11 foren grans, i 5 infantils, ubicades en les places d'Emilio Castelar (ara La Bassa), de la República (Mercat), Ajuntament (C/ Sant Agustí), Blasco Ibáñez (Trinitat), Doctor Simarro (Porta Sant Francesc), Enríquez, Attilio Bruschetti (Sant Pere), Méndez Núñez (Sant Jaume), 14 d'Abril (Mossén Urios) i carrers José Espejo (ara Corretgeria) i Bernisa-Llibertat (C/ Blanc). Les infantils foren plantades en l'avinguda de Canalejas (ara Jaume I), pl. de l'Om, i carrers de l'Argenteria, Cebrián (Beato Jacint Castanyeda) i Sant Josep.

D'entre elles, la plantada en la plaça d'Emilio Castelar (avui plaça la Bassa) enfront del local de l'Ateneu Popular, que duia el lema de "Saetabis", construïda per

l'artista local Vicente Rabasa, va guanyar el 1r premi atorgat per l'Ajuntament de Xàtiva, figurant com a president de la comissió el metge Ernesto Sanz Roselló. Aquest mateix any també Francisco Climent torna a figurar com artista creador de la falla de la plaça Blasco Ibáñez, que duia el lema "Castells en l'aire", aconseguint el primer premi que atorgava el Centre Valencianista. La falla de la plaça Méndez Núñez, amb el lema "Lo millor del món, Xàtiva" de l'artista Rafael Pastor, no va aconseguir cap premi, però continuava destacant en la defensa de la igualtat de la dona, al constituir una secció femenina dins la comissió, anomenada Joventut Femenina Fallera que presidia Artemina Ramón. La plaça d'Enríquez va veure la seua primera falla obtenint el primer premi del llibret que va escriure el canonge de la Seu, Gonçal Vinyes Masip, sent la Fallera Major la filla de l'alcalde d'aquell moment Victòria Medina Martínez. Als carrers Vernissa i Llibertat es va plantar una falla de l'artista Pepico Castelló sent fallera major Josefina Esparza. A la plaça Bailén, que en altres llocs figura com a pl. Attilio Bruschetti, popularment coneguda com la plaça Sant Pere, es va plantar una falla per lema "Fam, fem, fum" d'on va ser fallera Major Nieves Roca Pelejero i president José Rico Sanz. A la plaça del Mercat, anomenada aleshores oficialment com a plaça de la República, es planta la falla "Moda 1934" ideada i

construïda per Antonio Menéndez Ramírez que era un comerciant de teles i sastre del carrer Botigues, aconseguint el 2n premi de l'Ajuntament sent l'autor del llibret el propietari de la drogueria La Puríssima, Bernardo Sifre Masiá, al qual van atorgar el premi que donava l'Ateneu Popular.

En València, la revista Art i Foc, editada pel Comité Central Faller i l'A.A.F. de València, reproduïx els esbossos de les falles de Xàtiva annexes a les de València, a més d'una fotografia de grup amb la fallera major, senyoreta Lolita Sanz i la seua Cort d'Honor.

Uns dies després de cremades les falles d'aquell 1934 El Obrero Setabense del dia 24 de març deia:

Háse celebrado de nuevo en el presente año la clásica fiesta de las fallas de San José, y el éxito ha sido tan rotundo y espléndido que bien puede decirse que aquella encarnó admirablemente en esta población. Ello manifiesta claramente que en Játiva no faltan ni talentos ni energías cuando a estos se les estimula y encauza. Miles de forasteros nos han visitado durante los tres días de dicho festival, a pesar del mal tiempo, y la alegría y entusiasmo han flotado a todas horas en el risueño ambiente de esta ciudad simpática...

En les falles de 1935, es dona un cas singular en no detectar-se en cap informació apareguda a la documentació consultada, majorment premsa periòdica local i els diversos llibrets de falla, que figuren noms de falleres majors ni referències a les mateixes com sí va ocórrer els anys anteriors i el posterior. Sí es va editar una revista general que reunia els esbossos de la majoria de les falles plantades aquell any, duguent per títol Xàtiva Fallera, sent promoguda i coordinada pel Centre Valencianista de Xàtiva, que anunciava l'esdeveniment a les pàgines de la premsa xativina del 23 de febrer:

Falla pl. Attilio Bruschettei-Sant Pere 1935

Esta publicación de carácter festivo i literari será una nota destacada de color i humor no mancats del seny de cultura i competència que avalen els noms dels autors que col·laboren en ella...

La revista contenia col·laboracions literàries de Maximilià Thous, Angelí Castanyer, Julià J. Piera, Miquel Durán Tortajada, Francesc Almela i Vives, Carlos Sarthou Carreres i altres. Entre les falles plantades aquest any, l'autor de la que es va plantar a la plaça de Sant Pere, aleshores anomenada plaça d'Attilio Bruschetti, que duia per lema "La música en decadència" i va aconseguir el tercer premi atorgat per l'Ajuntament a les falles d'aquell any, va ser Paco Climent que per cert no va plantar falla en la plaça de Blasco Ibáñez perquè aquell any en aquesta plaça no hi va haver cap festa per Sant Josep.

En 1936 són 16 les falles que es cremen a la nostra ciutat, 13 grans a les places d'Emilio Castelar (La Bassa); Méndez Núñez (Sant Jaume); Sant Joan (Raval); Llibertat-Vernissa); Ajuntament (Sant Agustí); José Espejo (Corretgeria); República (Mercat), Atriaca; Enríquez; Attilio Bruschetti (Sant Pere); Blasco Ibáñez (Trinitat) Doctor Simarro (Porta Sant Francesc) i carrer Cebrian (Beato Jacint Castanyeda) a més de les 3 infantils als carrers de l'Argenteria, Sant Josep i del Capitán García Hernández (Menor).

També apareix un altre número de la revista *Xàtiva Fallera*, desmillorat respecte del que es va editar l'any abans i amb nombrosos

articles en castellà. També s'edita una altra publicació amb motiu de les falles d'aquest any amb el nom d'àlbum, on s'indicava en una de les fulles que era el "òrgano oficial del Comité Central Fallero, dirigido por F. Cruz Cuadrado, Jefe de Publicidad de Radio Játiva EAJ36 con la valiosísima cooperación de intelectuales, artistas y escritores" junt amb la publicació oficial d'aquest any que va ser Xàtiva, Falles 1936 subtitulada Xàtiva Fallera, any II, número 2. les dues foren editades a la impremta Marbau situada en aquella època al carrer Wilson (hui carrer Trobat, lloc de l'antiga impremta Martí). La fallera Major de 1936 va ser Herminia Moltó.

La falla plantada en la plaça Méndez Núñez de l'artista Antonio Royo va aconseguir el primer premi amb un monument que duia per lema "La Platja de Moda", fent al·lusió a alguns succeïts que es produïren en aquest paratge de l'estret de les aigües on la gent anava a prendre el bany. Casualment, la falla que va plantar la comissió de la plaça de la Bassa també tocava aquest mateix tema de la "Cova Negra" de l'artista José Garcia Tortosa conegut com a "Vernia".

que es endur el primer premi atorgat per l'Ateneu Popular que tenia la seu social front on es plantava la falla. Igualment, Francisco Climent Mata figura com a autor de tres falles aquest any: la infantil del carrer Menor (el seu nom oficial va ser de Capitán García Hernández), per lema "La Degolla"; la de la plaça Attilio Bruschetti (pl. Sant Pere) per lema "L'aviació" i la del seu propi barri, de la plaça Blasco Ibáñez que duia el lema "Músic, torero i perrero". El ninot indultat se'l va endur la falla José Espejo plantada en la plaça Santa Tecla aquell any. Per primera vegada es planta una falla al barri del Raval de Xàtiva, concretament en la plaça Sant Joan, enfront del forn i al costat de la font de la Bola.

En abril al periòdic El Radical apareixia un article que incitava a promoure les falles de l'any 1937 amb la formació de nous comitès fallers:

Pro-fallas 1937

Si la memoria no nos es infiel, el pasado año fueron convocadas las comisiones falleras por el presidente del Centre Valencianista de Xàtiva, reunión que fue muy importante a la par que de mucha utilidad pues en ella se armonizaron mucho asuntos, pudiéndose decir que fue óptimo el resultado.

Recordamos todo esto porque creemos sería muy del caso que volviera la mencionada entidad valencianista a repetir aquella reunión que antes nos referíamos y que desde luego tan buenos resultados se recogieran. Nadie con más autoridad para llevar este acto a cabo que un Centre Valencianista, puesto que de la fiesta valenciana se trata.

¿Vale de algo el recuerdo?

...

Ha pasado la fiesta fallera y en todos los barrios, las nuevas comisiones, volverán

a formarse y se plantearán bocetos y se amasarán opiniones y se formará otra vez el Comité Central Fallero, para que aune voluntades, proponga iniciativas, que al ser realizadas sirvan para que las nuevas fallas tengan el prestigio que deban tener.

Ha pasado la fiesta fallera y el repórter, pluma en ristre, espera que las del venidero año sean tan grandes y mayestáticas, con sátira fina y bellamente realizada para que los monumentos de Játiva puedan ser una continuación luminosa de arte, como lo son las de Valencia.

*Ha pasado la fiesta fallera...
Julián J. Piera.*

Es va quedar en el desig perquè la sublevació militar del general Franco iniciada el 18 de juliol de 1936 va tallar de soca-rel tota festa i desig d'alegries en la societat d'aquest país durant els anys de la guerra i inclús molts més després on es va imposar un nou ordre amb la dictadura fent ús de la por com arma de control, perdent-se poder expressar la llibertat de pensament. La guerra es va encarregar de fer desaparèixer aquella il·lusionant festa, fins que

en 1941 novament retornarien les places de la nostra ciutat a veure en elles la plantada de falles, impulsades inclús pel nou règim polític que intentava fer creure que tornava la normalitat, ara vigilada, que va obligar a que tots els esbossos de les falles passaren prèviament per les mans del censor per tal de donar-los el vistiplau abans de ser exposats els ninots i les crítiques al públic en les places de la ciutat.

D'inicis i reinicis han estat ben assortides les falles de Xàtiva, a través de la història d'aquesta festa a la nostra ciutat. Moltes d'aquelles comissions que hem citat abans, creades als anys 30 del segle passat començaren a introduir l'interés per la vida fallera als diversos barris i zones que avui han quedat majorment dins del perímetre del nucli antic. Unes han desaparegut o es troben refundades formant part els seus carrers i places d'altres comissions ubicades a prop com són les d'Enríquez, Sant Pere, i posteriorment la de Portal de València que podem considerar agrupades en l'actual de Benlloch.

PREU : 50 C É N T I M S

Falla p. E. Castellar-1934

Falla plaça Enriquez 1935

Falla Vernisa-Libertad 1935

Bibliografia

- AXM-Arxiu Municipal de Xàtiva. Col·leccions digitalitzades dels periòdics locals El Progreso, El Demócrata i El Obrero Setabense. 1934 i 1935 i 1936.
- AXM-Arxiu Municipal de Xàtiva. Fons Sarthou, caixa 22. Publicacions falleres i llibrets de falla diversos de 1934, 1935 i 1936
- BMX-Biblioteca Municipal de Xàtiva. Col·leccions originals enquadernades, dels periòdics locals El Progreso, El Demócrata i El Obrero Setabense. 1934, 1935 i 1936.
- Sanchis Martínez, Josep. Història de les falles de Xàtiva. vol I. Ediciones Xàtiva S.L. Xàtiva 1990

Altres com la del Raval, que ja en 1936 va plantar falla, repetint intermitentment a les dècades dels anys 40, 50 i 60 del segle XX, celebra enguany el 50 Aniversari, prenent com a punt de partida per aquesta commemoració l'exercici faller de 1972-73 moments des del qual la comissió ha tingut continuïtat sense trencaments. Una altra comissió que celebra enguany el mig segle de plantar falles de continu és la de Selgas, demarcació que ja va veure cremar en 1961 una falla al barri que com als altres casos no se la considera forme part oficial d'ella, però la història no la pot ignorar per haver estat un fet, tot i sofrir una llarga dècada sense la festa en aquest indret de la ciutat fins a l'exercici 1971-72. La falla del barri del Carme es troba també en aquesta tessitura de trencaments periòdics perquè la primera falla que planten és en 1962 amb successius reinicis als anys 1965 i 1981, sent aquest darrer

cicle el que es manté des d'aleshores fins a l'actualitat de continu.

Diverses comissions de Xàtiva, celebren enguany el seu 50 Aniversari, afegint-se-li les que van arribar a aquesta xifra durant els dos anys anteriors, però que degut la circumstància sobrevinguda en 2020 i 2021 per les restriccions i control de la pandèmia de Covid-19, s'han ajuntat per commemorar-ho en aquest mateix exercici, tant les que comptabilitzaran la nit del 19 de març de 2023, 50 falles plantades i cremades de continu com són les de Benlloch, Sant Feliu, Joan Ramón Jiménez i Ferroviària gran i infantil, com les que sumaran 51, com són les del Raval i les infantils de Tetuán-Porta Sant Francesc i plaça Espanyoleto; a totes aquestes s'afegeix la celebració de Selgas amb 52 acumulades de seguit, comptabilitzant des d'aquella inicial de 1972 fins a la que planten i cremen enguany i ja el proper exercici faller celebraran les 50 infantils.

Creació fallera: procés d'existència

Ricard Balanzà

Professor, ceramista i artista faller

“El procés de crear una falla comporta enregistrar un lloc al món, fem falla per atorgar sentit i direccions a la nostra existència, és un continu qüestionament, el qual ens fa més persones, per eixe precís motiu de cercar respostes a tot allò que ens remou”.

Per als artistes que les falles suposen una més de les disciplines o obres que realitzem als nostres tallers, cada any és, i ens pot situar, en una disjuntiva diferent; segons les característiques d'encàrrecs, labors coetànies o oportunitats que en un moment donat resulten interessants. Possiblement som gairebé la majoria, perquè la pròpia temporalitat de ser i realització de les falles així ho comporta, des dels inicis de la seua *profesionalització* –qüestions de la multidisciplinarietat. Les falles es creen o produeixen –són coses ben diferents– per a un mercat estanc, amb una clientela concreta, que una vegada a l'any consumeix un determinat tipus d'obra, subjugada a les casuístiques de l'economia i la societat, i sobretot, a la gent que compona cada comissió, i el seu “gust” o consciència. D'aquest anàlisi breu i personal de la situació es desprén la idea de fugacitat, doncs el canvi o la renovació és anual, tot i que, al mateix temps, cada any és una possibilitat: circumstància i immanència, eixe és l'escenari.

Així doncs, fonamentalment, les falles naixen de tres coordenades: la comissió,

*«Inventem formes d'existència que es transformen sense trajectòria fixa, sense un guia revelador de l'últim secret»
Joan-Carles Mèlich Sangrà, La sabiduría de lo incierto, 2019*

l'emplaçament de la falla i l'artista.

Aquestes, segons les seues característiques i casuístiques del moment, determinen l'obra efímera, ja que la falla es crea en un temps i un moment concret i és així com pren tot el seu sentit i significat. Aleshores, la creació de la falla cal entendre-ho com un procés complex, on intervenen diversos factors, els quals realment són diferents els uns dels altres i que suposen una certa deriva.

Com a artista, comence estudiant l'espai de la falla i el context social que la caracteritza, és aquesta l'etapa primera, de documentació i gestió de la informació. Seguidament, és el període d'ideació, quan es van barallant emocions i idees, noves o incompletes d'anys anteriors, tant d'indole formal com conceptual,

doncs és la suma d'aquestes les que engendren la possibilitat de falla a realitzar. Cal assenyalar, que mai no hi existeix, en aquest treball principal de creació, un projecte conclòs, però sí queden definits els trets importants: concepte, tema, formes, unicitat i generalització. En la fase de materialització, la transformació de les matèries donaran lloc al que serà físicament la falla, el qual comporta una gestió dels recursos, del temps i de la capacitat de traslladar allò desitjat per al projecte, amb els estudis de maquetes o esbossos pertinents, però permetent tots els canvis que poden anar donant-se pel camí segons la visió de l'artista, doncs la llibertat creativa comporta una obra viva fins l'últim moment, així com la lleialtat a la creació pròpia. Finalment, el més decisiu: la instal·lació de l'obra, la plantà de la falla, com a cloenda del procés, la qual suposa una revisió de tot allò precedent, i que cal entendre-la com un moment més de creació, doncs els canvis es donen fins a l'últim instant, o fins i tot, en el moment de retroacció

amb el públic. Pel que fa a la cremà, és ja un esdeveniment múltiple entre persones, és quan vertaderament la falla finalitza, però no acaba, doncs l'essència de la falla, *l'esperit*, roman present, i el seu record és un element excepcional per a les successives falles (no té per què ser explícit), que puguen esdevindrà en el mateix espai o en altre, doncs el sentit de continuïtat ens és comú als humans.

El procés de crear una falla comporta enregistrar un lloc al món, fem falla per atorgar sentit i direccions a la nostra existència, és un continu qüestionament, el qual ens fa més persones, per eixe precís motiu de cercar respostes a tot allò que ens remou. És també establir reflexions i relacions que confereixen orientació, un transcurs, i contenen una història vertadera –les històries (individuals) i la Història (social).

Al capdavall, té a vore amb la contextualització i l'avenença de l'ésser humà, i l'ideal d'harmonia: la bellesa.

Falla Peña Mocador
(Sagunt)

Els inicis

Maria Company

Era la nit del 14 de març, el seu cap estava dret, amb el sacabutx ferm sobre el llit de fusta. Per la seua estructura corrien els nervis propis de la nit d'abans de la plantà: desitjant eixir al carrer, respirar l'ambient faller i com no, acabar sent cremada la nit de Sant Josep.

“Quedaré bé? Serà una plantà bona? Sols demane que no faça mal oratge ni bufe el vent, no vull caure, porte ja molts mesos ací tancada i necessite sentir el caliu dels fallers i les falleres. Que no ploega, per favor, no voldria que m'isqueren bombolles i cal que els rajos del sol destaquen la pintura, el pa d'or i la brillantina. Però, el que més desitge és que els fallers i les falleres em sàpiguen apreciar, que entenguen la crítica i que admiren els colors amb els quals m'han pintat.”

Al seu costat, s'amuntonaven diversos ninots de les escenes, tan des preocupats, jugant, rient, barallant-se! No podia creure que estigueren tan tranquils! Encara que ella, no podia contenir l'emoció de veure's plantada, majestuosa i imponent, era el remat principal, la coronació d'un any de treball, la peça principal del cadafal, quina responsabilitat! Havia d'estar nerviosa.

“Imagine que vindrà molta gent a veure'ns, la demarcació és menuda, però és prou transitada. És una plaça gran i la comissió compta amb molta gent, espere que almenys em peguen la volta, alguns no saben eixir del casal”.

Per fi va arribar el moment, les portes del taller s'obriren i va veure a la gent, la góndola, els plàstics... sabia que s'enfrontava al repte de la plantà, però confiava en el seu equip. Sols li quedava gaudir.

Il·lusió, treball i molt d'amor per les falles

Jorge Pascual Garcia
Creador de projectes fallers

“Em veig obligat a superar-me any rere any, no puc baixar la guàrdia, jo mateix m'exigisc com si es tractara del meu propi treball, sabent que a diferència del meu treball, el que rebré a canvi tant jo com els meus col·legues de falla, serà la satisfacció de veure a la gent gaudint de tot allò que fem.”

Tota una vida com a faller, dóna per a molt. De menut visitava els tallers dels artistes fallers de la ciutat, era una bogeria el que jo tenia per les falles, mentre els xiquets del meu barri a les vesprades després de fer els deures de l'escola eixien a jugar al carrer, jo em creuava la ciutat de part a part, des del taller de l'artista Manolo Blanco, fins al taller d' Antoni Grau. No entrava als tallers, em quedava a la porta, i des d'allí amb molt poca visibilitat podia observar eixe treball que tant m'apassionava. Ells no em convidaven a entrar, jo tampoc ho demanava (tal vegada per vergonya), eixa manera tant limitada de veure el treball que estaven fent eixes persones, prestava per a que la imaginació fera la resta.

Una vegada arribava a casa, m'imaginava com anirien muntades eixes grans peces que jo acabava de veure en eixos tallers. Agafava un paper i llapis i em posava a dibuixar sobre tot això que havia vist, podia passar-me hores fent els meus propis esbossos.

Les falles i tot eixe món que les envoltava m'apassionava.

Admirava als artistes fallers, admirava als presidents de falla, al·lucinava quan veia als fallers de les diferents comissions actuant a les seues presentacions falleres, jo volia ser com ells, era tot una inquietud amb la qual amb el pas del temps, sense adonar-me'n, he anat adquirint coneixements i els he dut a la pràctica.

Soc faller de Molina-Claret, una comissió amb quasi 50 anys d'història a la nostra ciutat, sempre treballadora i molt creativa (com moltes a Xàtiva). No som una comissió que ens caracteritzem per les grans falles que plantem al barri, encara que sempre dins de les nostres possibilitats ens ha agradat cuidar-les al màxim. Però si per alguna cosa hem destacat sempre, ha sigut pel treball i la posada en escena a les diferents presentacions falleres i cavalcades. Als anys vuitanta Molina-Claret destacava a les presentacions falleres pels seus

finals de festa, uns finals de festa on el play-back era el rei de l'entreteniment en eixos actes.

En general, per aquells anys la part protocol·lària a les presentacions es feia pesada i avorrida i és per això que la gent que acudia a veure aquests actes esperava impacient que arribara eixa segona part on les treballades coreografies i la bona posada en escena dels actors (tots ells fallers) desempallegaren les quasi tres hores que podia durar una primera part de presentació.

Finals de la dècada dels vuitanta, principi dels noranta, la falla plaça de l'Espanyoleto amb uns joves fallers com Felo Fuentes i Vicent Pla començaren a donar-li a les presentacions un nou aire, on els sainets que es representaven als apropòsits van anant quedant enrere i van donar pas a xicotetes obres de teatre de molta qualitat, en les quals s'intentava enllaçar amb la temàtica de l'obreta l'acte protocol·lari, i d'aquesta manera s'aconseguia que la presentació es fera més amena. A partir

Inici de l'exaltació de Molina Claret

Exaltació de Molina Claret

Creant l'escenografia al taller de Manolo Blanco

Jorge Pascual i Javier Mallol al taller de Blanco

d'eixa dècada la gran majoria de comissions ens sumarem a la iniciativa de la falla plaça Espanyoletó i començarem a treballar més l'anomenat apropòsit i a poc a poc aniríem deixant un poc de costat els finals de festa, on actualment ja són poques les falles que preparen esta segona part.

Passen els anys i un servidor molt participatiu en aquests actes va creixent i al mateix temps adquirint coneixements, agafant patrons de comissions falleres com la falla Selgas amb idees del seu faller Andrés Guerola, la ja citada falla plaça Espanyoletó entre altres i com no Molina-Claret creadors del primer musical faller "Persones de cartró pedra" escrit i dirigit per Arcadi Pascual, Toni Gil i Paco Egea, un musical que en aquella època va marcar un abans i un després dins de la nostra comissió i tal vegada de la resta de comissions de la nostra ciutat, ja que a partir d'ahi, les falles es van atrevir (dins de les nostres possibilitats) a posar veu en directe a les cançons que formaven part dels apropòsits.

Amb l'arribada a l'any 2001 del nou Gran Teatre de Xàtiva, tot sembla més còmode i senzill per als fallers, ja que les seues instal·lacions i personal tècnic presta per a muntar espectacles més complexos.

Però... com anem a omplir tota aquesta caixa escènica? Es preguntava Guillem Alborch el meu antecessor com a "cap pensant".

Veníem de fer les presentacions al saló de banquets Alanbón, el cinema Avenida, inclús al pavelló esportiu Francisco Ballester, tots ells espais molt limitats, i de sobte ens veiem en eixe teatre, on per a dur a terme les idees faraòniques de l'esmentat Guillem Alborch hi havia que fer telons pintats (tots ells a mà) de mesures descomunals, ni més ni menys que de 8 metres d'alçada x 12 metres d'amplària. Per a que entenguérem de manera més fàcil les treballades i exigents idees que Guillem tenia, ell mateix va construir una maqueta a escala de l'espai escènic del teatre, on podia explicar de manera més senzilla a la pròpia comissió la idea dels decorats i de com quedarien plasmats al mateix teatre. Aquesta maqueta hui està exposada al museu faller de la ciutat. Pocs anys després Molina-Claret, per a arrodonir les seues coreografies i posades en escena i a més tirar-li una maneta a Guillem, fitxà a Jose Tomás Cháfer, un jove actor de Llocnou d'en Fenollet que actualment té la seua pròpia companyia de teatre musical on el mateix Jose també exerceix com a director i productor. A causa d'unes noves obligacions personals que li sorgeixen a l'amic Guillem i amb un notable esgotament per tot eixe treball fet per a la nostra comissió tant en presentacions com a cavalcades, arribà el meu moment.

"Draki" Carrossa de confecció pròpia

Grup escènic Cavalcada del ninot Infantil

Grup escènic Cavalcada del ninot

Sí amics, ací comença la meua bogeria o addicció (encara no se com nomenar-ho) per les presentacions falleres i cavalcades a la nostra comissió. Com heu vist, he tingut molts anys per anar captant idees i molts patrons d'on guiar-me. Doncs una vegada apresada la teoria, cal portar-ho a la pràctica.

Et veus envoltat de gent disposada a seguir les teues bogeries, on els exposes la idea, i l'únic que te diuen és; endavant!! Així tot és més fàcil. Des de modelar directament tot a mà, amb suro blanc un drac de 4 metres de llargària x 3 d'alçada en un local tan reduït com és el nostre casal faller, a aconseguir elevar uns metres de terra la bicicleta on Elliot principal personatge de la coneguda pel·lícula ET l'extraterrestre, protagonitza una de les seqüències més conegudes del cinema, on es veu la lluna de fons i la bicicleta amb Elliot i l'extraterrestre volant. També ens atrevírem a donar-li la volta a un xiquet durant el transcurs d'una cavalcada infantil on s'escenificava el quadre del rei Felip Vè, o com enguany, començar una presentació fallera al Gran Teatre on el públic quan entrava a la sala veia l'escenari totalment buit, i on durant el transcurs de l'acte anaven apareixent els decorats i l'escenografia, un risc que sols els que treballen i coneixen el món del teatre poden apreciar.

Doncs totes estes coses i moltes més, són les que durant molts anys hem estat treballant i oferint a la gent de dins i fora del món faller.

D'on i com sorgeixen aquestes idees?

Estes idees sorgeixen pel fet que al meu cap no hi ha una altra cosa més que falla, falla i falla (és un mal crònic que sol passar a molts fallers), no deixe de pensar i de maquinari com fer alguna cosa que pugui sorprendre a la gent, em veig obligat a superar-me any rere any, no puc baixar la guàrdia, jo mateix m'exigisc com si es tractara del meu propi treball, sabent que a diferència del meu treball, el que rebré a canvi tant jo com els meus col·legues de falla, serà la satisfacció de veure a la gent gaudint de tot allò que fem.

Pel meu cap no deixen de passar idees, però només quan em sent sol o més tranquil és quan eixes idees es van convertint en projectes, per exemple, a la nit una vegada em trobe al llit, o encara que sembla vulgar molts d'eixos projectes han eixit del wc, un dels pocs llocs on la gent solem estar durant uns minuts assoles sense que ningú ens moleste. En més d'una ocasió m'he vist obligat a alçar-me d'un d'estos dos llocs per a agafar llapis, paper i fer apunts!

Quan escric un guió per a alguna presentació, tinc que tindre en compte la llum que hem d'utilitzar a cada moment, els canvis de micros i d'escenografia perquè l'esce-

nari no es quede sense activitat i així que sempre d'una manera o altra hi haja moviment, que hi hagen les mínimes apagades possibles, i tal vegada una de les coses més importants i complicades és mesurar la duració de l'obra sobre el mateix guió sense vore cap assaig, ja que cal pensar que després de l'apropòsit ve la part protocol·lària i ha de ser una cosa compensada per a donar-li agilitat a l'acte.

Una vegada arrodonida la idea, cal que ho comente als meus col·legues, ja que eixos projectes sense un bon equip de gent boja quasi com jo, no es podrien dur a terme. De vegades aquest gran equip és el que acaba traguent-li punta a eixa idea.

Cal pensar que als fallers sempre "ens falta la pesseta per al duro" i hem de fer malabars a l'hora de crear algun que altre projecte, de vegades és quasi més complicat pensar de quina manera pots abaratir els costos d'eixe projecte, que crear-lo.

Un dels treballs més exigents al qual ens hem enfrontat, tal vegada siga la presentació d'aquest 2022. Una presentació, com he dit, en la qual no hi havia cap element de l'escenografia muntat, on el públic entrava al teatre i es trobava amb un escenari totalment buit, on a poc a poc, mentre anava succeint l'acte, anaven apareixent tots els elements decoratius, un acte amb el qual vam

Any 1989 tres joves Jorge Pascual, Jose Oltra i J.C. Garrigós al fi de festa de la presentació de la falla Molina Claret junt a Selgas.

tindre en compte fins i tot els aparells de climatització del teatre, ja que en estar la caixa escènica oberta des d'un principi, temíem que els aparells no feren la seua funció.

Algunes consultes mentre escrivia el guió i varies reunions, són les que vam tindre amb Pasqual Gil (responsable de tramoies i personal del gran teatre) per a plantejar-li la idea. Com sempre la professionalitat de Pasqual i el seu equip és la que et dona la seguretat de que tot eixirà al mil·límetre. Doncs sí amics, aquestes són unes poques de les tantes bogeries que em

passen pel cap i que afortunadament amb un grup d'amics que estan igual o inclús més bojós que jo puguem dur a terme per a intentar aportar el nostre granet d'arena, i d'eixa manera intentar engrandir un poc més aquesta estimada festa.

Eladio Tudela, José Luis Mollà, Pasqual Gil (que tant has d'aguantar), amics i amigues de Molina-Claret, el dia que digueu prou, deixaré aquesta bonica però esgotadora addicció, mentrestant continuem fent falla. Gràcies José Luis Lagardera i a la comissió de la falla Selgas, per comptar amb mi per a escriure aquest article, ja que si hi ha una comissió a la que li agrada fer falla i fer les coses bé, eixos sou vosaltres.

Reinicis

#SOMPATRIMONI

FALLES DE VALÈNCIA 2016

De l'1 al 19
de març
—
Candidates
a patrimoni
de la humanitat
(UNESCO)

AYUNTAMENT DE VALÈNCIA
MAYORALDADO DE LAS PLAZAS

Reiniciar els cadafals. Quin futur hauríem de pensar per a ells?

Manolo Catalán

“Una de les circumstàncies de les quals no podem abstraure’ns és tota aquesta situació, és que en tot moment estem referint-nos a una relació comercial entre un client (les comissions) i un proveïdor (els artistes fallers). Aquesta circumstància poques vegades s’ha escoltat com a punt de partida a l’hora d’exposar els problemes de tots dos, i és peça bàsica per a entendre perquè s’està arribant a aquesta situació de falta de definició de totes dues parts”.

La pandèmia ha marcat un abans i un després. El cadafals colossals han ocupat els carrers en les darreres dècades, amb un volum desafiant, però sembla que ha arribat el moment de replantejar-se la situació atès el moment que viuen les comissions després de la pandèmia i de la pujada del preu dels materials. Quin futur hauríem de pensar per a les falles? Tornem a l’exaltació de la sàtira en detriment de l’acabat? Seguim igual però amb un volum menys pompós? Pot deixar de ser la falla l’eix fonamental de la festa? Moltes preguntes, i damunt molt complicades de respondre.

No hem de perdre la perspectiva en el temps, i esborrar de la memòria la crisi que ja venia castigant el sector dels artista fallers des de

cap a un temps, amb mesures com la limitació d’altura de les falles en 1a A de València o la proposta de limitació de pressupostos que es va arribar a remenar en algun memento. Totes aquestes propostes venien impulsades principalment de la mà dels propis artistes, i no oblidem que anteriors a l’arribada de la pandèmia. Més endavant i dins del context dels artistes fallers, analitzaré aquestes propostes, encara que cal avançar que no soc partidari de cap de les dues.

Una de les circumstàncies de les quals no podem abstraure’ns és tota aquesta situació, és que en tot moment estem referint-nos a una relació comercial en-

tre un client (les comissions) i un proveïdor (els artistes fallers). Aquesta circumstància poques vegades s’ha escoltat com a punt de partida a l’hora d’exposar els problemes de tots dos, i és peça bàsica per a entendre perquè s’està arribant a aquesta situació de falta de definició de totes dues parts.

Començarem pels clients, a partir d’ara les comissions falleres.

El temor de que la pandèmia reduïra els censos de les comissions falleres es va dissipar en el mateix moment en el qual les falles de setembre o octubre de 2021, o març del 2022, foren pastura de les flames. Els censos van augmentar, superant fins i tot els números anteriors a la pandèmia, la qual cosa a nivell econòmic no ha suposat cap problema per a les comissions, o almenys a prio-

ri. L’increment de les matèries primeres també ha afectat a tot el que transcorre en el dia a dia de les comissions, i no sols estem parlant d’increment de la cassalla, que també. L’increment de costos a l’hora de contractar pirotècnia, impremta per al llibret, bandes de música, etc... no havia sigut contemplat íntegrament en els pressupostos elaborats en l’inici de l’exercici faller. Les comissions que hagen sabut contindre la despesa i realitzat una bona gestió d’ingressos, no sembla que puguin tindre problemes a curt termini. Les que no controlen la despesa i no facen un esforç a l’hora de gestionar els ingressos, tindran problemes greus a curt, ja no valorem a mitjà termini, però molt em tem que podem estar parlant de fins i tot la desaparició.

Però anem amb compte amb aquests increments ficticis de cens, sí ficticis. Moltes d’aquestes persones que s’han incorporat

a la festa no ho fan pel seu amor a les tradicions, les falles, la pirotècnia o la indumentària. Ho fan com a nova forma d'oci, com el que va a una discoteca els caps de setmana o durant les vacances de Falles, passa una setmana a despeses pagades en el club social anomenat comissió fallera. Eixa és la sensació, o almenys això és el que un servidor ha observat durant aquest exercici. Això pot comportar riscos importants per a una festa ja de per si complicada de mantindre.

Aquests nous associats, poden començar a crear "lobbies" interns en les comissions, promovent prioritzar activitats alienes a la festa, o almenys a les que ens ha suposat assolir el títol de patrimoni de la humanitat. Pot arribar el cas en el qual es decidisca reduir pressupost de les falles per a ampliar les partides de menjar i beguda, s'elimine la partida de llibrets per a contractar discomòbil... o per què tirar mascletaes al migdia si encara estem dormint la mona de la discomòbil de la nit anterior?

Recorde fa uns anys, concretament 10 si la memòria no em falla, quan des de la Junta Local Fallera de Dénia es va llançar una proposta de programa de falles, on s'alliberava d'actes els matins, perquè es poguera gaudir de la nit, sense els aclaparaments d'haver de realitzar actes oficials. Es va aprovar amb una diferència escassa entre els quals no estaven d'acord en aquesta innovació, per cridar-la d'alguna manera. No fa falta explicar que va ser un rotund fracàs. Pràcticament ningú es va vestir de faller eixes falles, per què ho anaven a fer? Si havent dinat faltava poc per a la discomòbil. Poc abans de falles, recorde que en la meua comissió, contrària al programa alternatiu, confeccionem una samarreta, en la qual es podia llegir, "*De vesprada sense gana, farem els passa-carrers amb pijama*". I per a continuar amb el motiu reivindicatiu, una mostra és el que donaren les falleres als fallers durant les falles. Era la típica xapa on es podia llegir "I love les falles (*de nit i de dia*)". No fa falta recordar que aquest programa d'actes va ser modificat en la

seu pràctica totalitat a l'any següent. Per què ve aquesta batalleta? Perquè ve a col·lació sobre aquests nous fallers/festers, als quals caldrà educar en totes eixes coses en les quals ha de descansar la festa, la falla, la música, la indumentària, la pólvora, la literatura fallera, etc.... i no podem educar-los únicament en la discomòbil de la nit o la quantitat de copes als quals tenen dret cadascun. Aquesta tasca ens correspon a tots els que de veritat estimem aquesta festa. És la nostra responsabilitat.

La segona part d'aquesta situació és la dels artistes fallers, els proveïdors.

Ací la situació és més complexa respecte a la de les comissions, i influeixen moltes més variables a l'hora de buscar una solució a aquesta crisi. Comencem per la part de formació.

A part de la desaparició de la figura de l'aprenent a nivell laboral, substituïda de mala manera per la del becari però que no s'ha traslladat al món de les falles, hi ha

un greu problema de reposició generacional de l'ofici. Molts dels primers espases al món de les falles van començar la seua marxa com a aprenents d'altres mestres, formant-se i coneixent tot el procés creatiu, des del disseny, la fusteria, el modelatge, la pintura, etc... Això per desgràcia ha desaparegut, la qual cosa ha provocat en molts casos un canvi de tendència en les estructures dels tallers fallers, incrementant el cost de personal d'una manera alarmant.

La contractació d'especialista en cadascun dels "llocs" del taller: dissenyadors, fusters, pintors, decoradors, guionistes... ha incrementat les despeses de personal, i ha provocat un mercat de fixatges, per posar-li un símil futbolístic, que ha incrementat salaris i en conseqüència els costos de personal. Pocs són els artistes que continuen dissenyant les seues falles, modelant-les i fins i tot pintant-les, la majoria en la categoria infantil. I, compte, no estic criticant que es faça la contractació d'aquests especialistes que en molts casos fan treballs estupends, però artistes complets en queden pocs.

Aquesta manca de formació completa ha provocat l'aparició en el món de les falles de "empresaris" fallers, on la seua única funció és la d'ajuntar un bon grup d'especialistes i dirigir l'equip des d'un despatx. Potser és cap on ens dirigim, però a mi personalment, no m'agrada.

Un altre dels problemes, que també pateixen els artistes (i per tant també les comissions falleres) és l'increment de costos en els materials. És impossible mantindre els volums amb aquest encariment. No deuen, ni poden realitzar falles a pèrdues. Si això succeïra en altres sectors econòmics, les empreses podrien ser multades per competència deslleial. Ara bé, tampoc és coherent que es propose una limitació de pressupostos en un mercat lliure, on a més estem parlant d'obres d'art, el valor de la qual no es pot taxar per barems predeterminats. Seria ridícul taxar les falles per metre cúbic. Perdrien la seua condició

d'art efímer i deixarien de ser falles, serien una altra cosa. I sobre la limitació d'altura dels monuments, més del mateix, no vaig a repetir arguments.

Un dels principals hàndicaps amb els quals es troba, és la falta d'una legislació pròpia per a un ofici únic i exclusiu, que protegisca la seua peculiaritat. No pot ser que no existisca un epígraf en l'Agència Tributària únic d'artista faller, i no tinga més remei que incorporar-se al de fuster, pintor, obrers i serveis, o ves a saber què. Cap govern a nivell autonòmic ha promogut una llei que protegisca un ofici vital per a la protecció del guardó de Festa Patrimoni de la Humanitat. No es disposa d'ajudes específiques per a poder invertir en naus, en maquinària, fins i tot en formació de treballadors. En altres llocs d'Espanya, aquests oficis singulars es promocionen, subvencionen i es fomenten de manera exponencial. Per posar un exemple, encara que sembla inverosímil, la cria

del bou de lídia està regulada, subvencionada i protegida. Les falles no.

Una vegada exposat tot aquest maremànum d'informació, podem resumir-ho en unes poques idees:

- El foment de la festa fallera mitjançant la creació d'un programa de "cultura valenciana", en el qual es mostre i fomente la diversitat festiva de la nostra terra, a impartir en els col·legis de la Comunitat Valenciana, posant l'accent en les festes pròpies en cada municipi.

- La promoció i posada en valor, de tot el que implica el títol de Patrimoni Immaterial de la Humanitat de la UNESCO, tant a nivell intern en les comissions, com a nivell social, mitjançant programes de televisió, ràdio, xarxes socials, etc....

- La creació d'una legislació única per a la festa de la Falles a nivell autonòmic, res-

pectant la peculiaritat de cada municipi, però que marque les bases de tramitació i sol·licitud de permisos bàsics per a cada activitat relacionada amb la festa de les falles.

- La creació d'un ens autonòmic encarregat de vetlar per tots els punts anteriors, com podria ser el Patronat del Misteri D'Elx, encarregat de promocionar, conservar i difondre la festa de les Falles.

- La regulació de lleis fiscals pròpies per a tots els oficis relacionats amb el món de les falles, artistes, pirotècnics, indumentaristes, bandes de música... que s'encarregue d'aconseguir beneficis fiscals i ajude a la seua millora i conservació.

- Una llei de mecenatge real i efectiva que permetisca la cerca de patrocinadors i promotors de la festa.

I pel seu lloc aquesta és la meua opinió, i si no t'agrada, tinc una altra, com se li atribueix a Groucho Marx.

Foto: José Luis Mollà R.

Το γαργ?

Pepa Gómez
Periodista i fallera

Hem d'aprendre a estar vius. No només a sobreviure i saber viure. Sinó a estar vius i valorar-ho. A fer de les Falles una festa viva, diària, amb una destinació i posar-ho en valor. I això no és traure pit, sinó fer per alguna raó i amb algun objectiu.

No cal tragèdia ni crisi per a aprofitar per a canviar les coses. Pareix que quan es dona un escenari que ens desbarata, que ens colpeja, que ens atordeix, hem de fer, aprendre, dir, prometre i complir. I potser no siga incert, però tampoc obligatori... La Covid va evidenciar moltes coses, de les bones i de les descurades. En general i en particular, en tot. I com a part del tot social i cultural que som les Falles, amb les seues gents, formes de fer i organitzacions, no podíem eixir impunes de les faltes. S'han visibilitzat moltes coses: que som humans, una festa molt particular i pràcticament local que cada dia fa coses estratosfèriques, que les fem amb mitjans i formes de vegades distòpiques i que som tan febles com forts, tan eternals com efímers, tan immaterials com objectivament materials (i materialistes).

Esta festa té sentit. Sentit de (moltes coses) i sentit a seques. I la fem persones finites encara que ens cregam diferents, únics, irrepetibles i insubstituïbles. Perquè tant la festa com qui la fem podem acabar aca-

bant-nos. I eixa realitat, eixa evidència, és una de les grans coses que hem hagut de vore i comprendre. I precisament perquè som transitoris, com han sigut abans de nosaltres, i generacions han sabut mantindre, cultivar, fer créixer i millorar (de vegades i en segons quines coses i punts) la festa i el folklore, hem hagut d'entendre amb esta crisi quina és la nostra missió. Una missió totalment altruista i alhora interessada. Perquè tots i totes dediquem temps i il·lusions i talent i diners en les Falles, però no per ser generosos, soferts o filantròpics som poc interessats... Hem de ser-ho: ens interessa que els oficis no desapareguen perquè és una part important de la nostra economia i idiosincràsia basada en una festa que és única; ens interessa fer les coses bé, a l'altura de (ja) 2023 i les seues lleis i normes; ens interessa continuar fent xarxa i crear cultura 'a la nostra'. Fem Falles, donem molt i som, hem de ser, uns interessats. És la clar de la perdurabilitat, de deixar emprem-

ta, de fer això que tot mortal necessita fer perquè no vol morir: deixar clar que ací va estar i que se'l recorde. Les Falles de vegades, i passe el que i qui passe, lluiten contra la idea de l'oblit de la humanitat i s'obsessionen amb ressorgir i ressorgir, romandre i guanyar al pas del temps.

En estos temps pandèmics hem dit moltes coses, hem promès massa coses, hem decidit en conjunt, hem posat la mirada en què hauríem d'haver canviat fa molt de temps per tal de no haver trobat les manques que hem vist com negocis que no han pogut sobreviure, famílies que han hagut de començar de zero en altre sector professional, fallers i falleres que han decidit marxar de comissions o activitats que hem deixat de fer durant un temps sense premis en compensació a la vista... I també hem tirat a faltar la gent, les ganes, el carrer, l'ambient... el que vam batejar com 'normalitat'. Però, volíem normalitat? Eixa? Diem 'normalitat' amb massa soltesa i 'normalitat' vol dir la realitat a la que estem acostumats i que per 'norma' general comparteix una gran majoria, sense plantejaments ni una veu molt més alta que altra, no siga que les coses canvien de veritat i es trenque l'estatus oficial, amb les seues cadires d'or i castells de cristall. No és que siga cosa de Falles, és cosa de la vida. I d'estar vius.

Hem d'aprendre a estar vius. No només a sobreviure i saber viure. Sinó a estar vius i valorar-ho. A fer de les Falles una festa viva, diària, amb una destinació i posar-ho en valor. I això no és traure pit, sinó fer per alguna raó i amb algun objectiu. Perquè dir Patrimoni Immaterial Cultural de la Humanitat no significa res sinó fem que ho signifiqui tot. Va quedar clar que som (les Falles i les falles) Immaterials en la mida que som intangibles i podem treballar per a fer-les eternes, o com a mínim longeves. Cal educar sobre el que som, però no donar per fet que els i les que estem en este món festiu ho sabem. S'ha d'educar dins i des de dins, explicant d'on venim, creant en present i pactant i projectant en clau de futur.

En este sentit, vam aprendre que podríem convertir-nos en cendra, com sempre, però difuminar-nos com mai. Vam trobar a faltar fins i tot parlar amb qui no teníem res a dir-li, a voler entendre'ns amb qui no comprenem i amb qui no compartim cap punt de vista de la festa. Perquè quan ens ho lleven tot, no res pareix impossible i les promeses queden curtes. Vam cantar i abraçar una esperança de 'tornar' a la 'normalitat'. Però la veritat és que no ens n'anarem i no res

era normal sinó simplement imperfectament còmode. Ens vam creure totes eixes mentides que un es diu per a consolar-se mentre fa el compte enrere cap a la fi de la ràbia, la por i el no-res. I el compte enrere va acabar. I del dit, poc fet.

Sí hem canviat coses, propòsits de reglaments interns i generals, dinàmiques de falla, activitats de comissió, compromisos amb la salut, el reciclatge o les despeses. Però hem volgut canviar per a tornar sense que es notara el canvi. Hem continuat fent el que ja sabíem: fer com que no ha passat res, demostrar-nos que som els i les millors, que hem resistit i que ens mereixem tornar a prendre el carrer com... sempre. Hem canviat per a no canviar. Ens agrada dir que les Falles són les de sempre, que no ens va parar el major dels frens que ha conegut esta era en què ens ha tocat coincidir en la vida i en la festa.

És a dir, som humans, som persones, som maldestres, tenim por. Parlar de canvis en les Falles ha de consistir en parlar de pactes cap a algun lloc per algun perquè. Hem passat per una gran crisi, han passat moltes coses, han caigut moltes persones i negocis, però només volem tornar per a dir que va ser un malson que va quedar

en un record perquè, clar, som Patrimoni i la millor festa del món i amb això, tot es pot.

Què significa canviar? En realitat, quin significat té canviar i què implica? Per què, cap a on, amb qui o sense qui? De vegades es parla de Falles com d'una religió, amb dogmes de fe, amb coses que són perquè així ho són des del començament dels temps, amb principis innegables com els 'sempre' i els 'mai'. Fins i tot amb persones, càrrecs, lleis i formes que no són qüestionables perquè fer-ho és vist com a sacrilegi, falta de respecte i/o bogeria (parle per experiència...). Però, la veritat és que Falles i religions van ser creades per persones i també que de vegades pareix impossible deixar de fer o idolatrar i quan de sobte es fa no passa absolutament res (de negatiu). La veritat és que ens creiem impertorbables i intocables i de prompte arriba un virus i atura tot i ens colpegen a la cara com si estigueren lligats

a una goma elàstica totes eixes coses mal fetes o gens cuidades...

El canvi potser hauria d'estar en creure'ns en veritat que esta és una festa oberta a tots i totes, en no ser esclaus dels premis ni la rivalitat, en que tot procés participatiu així com càrrec pot ser per a qualsevol que ho intente i vulga avançar més cap a la igualtat real. Perquè igualtat no només és una lluita de gèneres, d'inclusió de minories i de treballar per la desaparició de les diferències i estigmes. És llibertat de participació i concurrència, és treballar amb voluntat i talent, és fer festa i cultura més enllà de personalismes i les falses propietats.

Jo he après que hem après poc, que volíem tornar al que coneixíem i que no podem desoir els daltabaixos i que com a part de la societat, som un moviment i

que el seu comportament s'ha d'estudiar amb atenció i cura. He après que fer projecció de la nostra imatge i la nostra festa ha de passar per educar-nos des de dins sobre la importància del que representem. I que no som sense els que vam estar ni amb els que necessàriament han d'estar ara motivats per a vindre i quedar-se a fer coses. Les de sempre i noves. He après que es parla molt i quan tot acaba, s'oblida més. Que vull intentar i fer en les Falles el que vulga, no el que em deixen. Que qualsevol mereix poder dir i fer i donar i aprendre i estimar i fer-se la seua idea pròpia del que són les Falles. I que tot, malgrat tot, són Falles. El que es fa i el que no, el

que es diu i el que no, el que es promet i el que no es compleix, amb qui parles i qui no, el qui fa i qui diu que fa però no. I que poden vindre mil crisis més i tornaríem a fer el mateix: dir, plorar, esperar, desesperar i abocar-nos al carrer i als casals fent com que no res ha passat. Perquè som immaterials i patrimonials, encara que no acabem d'entendre la magnitud del que això pot significar.

No cal tornar, sinó seguir avant amb el més important del reconeixement Unesco: la humanitat.

Arrels

Pep Botifarra, recuperador de la música d'arrel i la cultura valenciana: "Quan vaig començar la gent es burlava, ara flipen en colors"

José Luis Lagardera Ventura
Periodista i faller

Pepe Gimeno Montell (Xàtiva, 1960), podria ser un veí més qualsevol. Un d'eixos centenars que dia a dia et creues per l'Albereda sense saber res d'ell o ella, capficat en els seus quefers i amb destinació desconeguda. O encara millor, un d'eixos que veus llaurant la terra als bancals de la ciutat, quan vas direcció l'Hospital Lluís Alcanyís o per la part darrera del Centre Comercial. Podria ser un més, però no, ell és Pep Gimeno "Botifarra", una de les figures més importants de les darreres dècades en la recuperació de la nostra cultura popular i de les nostres cançons. I sí: tenim la sort i l'orgull de que siga xativí.

Pep ve de casa llauradora, criat amb la mare de sa mare, la senyora Otilia Borrredá Llopis a un pis del carrer Joglars. "A finals de la dècada dels 60 semblava que viure en una casa estava mal vist, que la gent s'havia de modernitzar, i ens vam anar a viure a un pis. Ja veus tu un llaurador en un pis... però bo era el que s'estilava i no ho critique. Érem 4 germans, i jo era el més xicotet". Reconeix Boti que amb la seua àvia sempre ha tingut molt bon vincle. "Jo sempre he dit que va ser la meua segona mare. Ella era una dona que d'una frase feia una xirigota, li agradava cantar romanços, molt devota a l'església -encara estàvem en Dictadura-, i totes les nits em preguntava si havia resat". Va ser aquest el germen de tot el que ha suposat la vida de Pep, vinculada a la cultura i a la

Pep Gimeno Botifarra

recuperació de la nostra cultura. "Als 11 o 12 anys jo ja vaig començar a pegar-li voltes, perquè tot el que sabia la meua àvia no estava escrit, i d'ahi va sorgir la idea de començar a gravar. Tinc gravades a les meues iaies, a ma mare... a mon pare no perquè no era xirigoter. Jo no sóc creient però ho respecte. Totes les oracions que sabia la meua àvia me les vaig aprendre, i ahi va començar tot". Pep Gimeno recorda que quan tenia 20 anys se'l van emportar a Ceuta a fer la mili, i a la seua tornada un senyor que li deien Pepe Verdú -ja ha faltat-, anava a traure comptes al taller on ell treballava. El sentia cantar i li deia: *has d'anar que conec a un xic que li diuen Vicent Cháfer que té un grupet, una rondalleta, i a tu t'agrada cantar*. Un dia va anar a la

Llosa a assajar, (any 1981), i ahi va conèixer a Sarau, un grup de gent jove aleshores que es dedicava també a recuperar cançons. "Eixe va ser l'inici de la bogeria. Jo vaig entrar en Sarau i pensava: 'Açò serà una bolera de gent jove...' però que va. Açò és una droga".

Pep Gimeno Botifarra ha gravat infinitat de cants i cançons, i per sort compta encara amb una gran memòria. "Me'n recorde de moltíssimes coses. I és veritat que tinc memòria selectiva perquè me'n recorde del que m'agrada, el que no, no m'entra. Què tinc que fer?"

Si hi ha una cosa que caracteritza al nostre protagonista és la seua senzillesa. No és una màscara, ni un paper que represente.

Pep és un tio molt humil i ho demostra en el seu tracte a les persones, en la seua calidesa humana. “Sempre he dit que sóc una persona molt senzilla. Una dona li va preguntar a la meua germana: *el teu germà encara va a l’horta i dona menjar als animals i va en la moto i això?*, i diu *Sí, que què passa?*, i li respon la dona *ah, com s’ha fet famós i això...* No, si li pareix aniré en limusina i mocasins a l’hort”.

I a Pep Botifarra l’ha canviat l’èxit? “Un periodista m’ho preguntava fa poc, i jo crec que no, que continue sent el mateix, em faig amb la mateixa gent. Si haguera canviat seria dels de *eixe pixa i no s’ho torca*, que deia la meua àvia.

Els peus els hem de tindre en terra i saber on estem. Jo no vull ser el millor, ni el pitjor tampoc, lo que sí que vull és que açò es quede.

joves sou la llavor, l’esqueix; els qui heu d’anar sentint-ho i guardant-ho, perquè és un tresor”.

En aquesta conversa a l’Arxiu municipal de Xàtiva, lloc de treball del nostre protagonista, Pep ens ensenya un dels seus majors tresors: una llibreta plena de lletres apuntades a mà. “Tinc 3 o 4 llibretes com estes plenes amb malnoms de Xàtiva, romanços, coples, dites, embarraments, oracions... tot el que em ve al cap. Perquè no vull que se m’oblidi. Ja tinc 62 anys. I sembla que no però moltes vegades tire mà i no em ve al cap el que vull. I saps què em recorda a mi això? Em recorda a la meua àvia, que em deia que no se’n recordava i jo em reia, i ella em deia: *ja arribaràs, ja...* i mira si tenia raó.

Eixa saviesa de la gent major l’ha conegut Pep Botifarra en totes i cadascuna de les persones amb les quals s’ha entrevistat, i amb els quals reconeix que ha gaudit moltíssim. “Els són els que ens ho han ensenyat tot. Les coses ben fetes. *Las cosas de palasio van despasio*, que deia Otilia. I ara ho comprenc. Quan eres jove

Pep Botifarra fulleja una de les llibretes on té apuntades dites populars, cançons i malnoms de gent de Xàtiva

tens una altra manera de pensar, però el temps et fa canviar de perspectiva. Te dic una cosa? m’hagueren pagat i igual no ho haguera fet. Ho vaig fer per gust i he conegut a molta gent. I saps quina és la cosa bonica?

Quan jo anava hi havia gent que es burlava, però a mi em donava igual. A mi sempre m’ha agradat molt el cant de batre, que és eixe cant quan estaven en l’horta.

Jo en el 72 o 73 encara no tenia *amoto*, i me n’anava en la *abiciqueta* amb un *radiocassete* que encara tinc, i me n’anava a gravar a un home que li deien Vicent Martínez, el tio Vicent el Moreno. Era un home molt devot, que tenia molta amistat amb món pare al ser llauradors els dos, i sabia moltes coses:

- Ie Pepet com estàs?
- Tio Vicent ja estic ací.
- Què vols?
- Cantem el cant de batre de tal.

-Xe Pepe ! Dixa’t estar. Això són trellats. Són cançons de patir -em deia-. I tu això per a que ho vols? Si amb això no has de traure trellat en la vida! Si ara alçarà el cap el tio Vicent... Jo em vaig ensenyar eixes cançons, estaves cantant-les i la gent es burlava. Ara cantes un cant de batre i la gent flipa en colors”.

Eixa burla de la que ens parla Pep en els seus inicis, on era la nota discordant, es va anar tornant a poc a poc en admiració pel seu treball. Hui no hi ha ningú que no reconega la gran tasca que ha fet el nostre veí per la recuperació de la cultura valenciana. I això ell, una persona tímida, de poble, llauradora, que no ni tan sols té telèfon mòbil, encara hui no ho comprén. “Farà sis o set anys, quan ja ens van deixar cantar a València, me’n vaig a la plaça de l’Ajuntament i quan acabe ve una xica més jove que jo i em diu: *Pep m’has de fer un favor. El meu xiquet vol saludar-te i fer-se una foto amb tu*. El xiquet tindria 7 o 8 anys, i diuen que els xiquets i els borratxos són els que diuen la veritat. L’agafe, el puge, li pregunte

Pep Botifarra va rebre en 2022 el premi 9 d'Octubre de Xàtiva per la seua trajectòria. Foto Estudio Federico

com està i em diu: *Es que a mi m'agraden molt les teues cançons*. I jo li dic Això no és meu, això és de tots. I em respon: T'ha faltat una cançó.... Xe com? Quina? *Un cant de batre*. Me cague en la mare que l'ha fet! Tu t'imagines si això ho haguera sentit el Tio Moreno? Això és molt fort... 7 o 8 anys, eh?"

D'aquestes Pep Botifarra en pot contar unes quantes. Algunes d'elles et posen la pell de gallina, com ara el dia en que es van ajuntar deu o dotze mil persones a una Barcelona cantant la Malaguenya de Barxeta. "L'altre dia va eixir el reportatge dels 40 anys de l'Estatut d'Autonomia i jo vaig eixir a cantar. A banda de que estic mig cegall, més de mitja lluna de la plaça de bous estava plena, i jo no ho vaig vore però el meu amic Fran de Bocarent em va dir que quan vaig eixir la gent es va posar en peu, i quan em vaig posar a cantar la Malaguenya es va caure la plaça. A mi m'ho diuen: *Es que has fet un*

himne. Si això ho sentira la Tia Milieta... la filla encara viu, Meliues, una gran persona a la que estime molt. I ella em diu: *Pepe si ma mare alçara el cap i vegera el que has fet... Jo???* Els únics que queden d'aquella època són la Tia Maria la Fornera de la Torre de Lloris; la Tia Tere la Monja, que és de la Llosa; la Tia Pepica la Soldaeta; Carmen Peris, a la que li he gravat moltíssimes coses, i pare vostè de contar. Carmen té 84 anys, la tia Tere 80, la tia Maria i la tia Pepica vora 90... dels demés ja no queda ningú: el tio Batiste, el tio Adrià, el tio Moreno, el tio Trabuc, el tio Pijirri, el tio Cagalló, la tia Rosario, la tia Milieta... no queda ningú".

Però el que sí que roman són les seues cançons, que són patrimoni de totes i de tots i que gràcies a tasques com la que fa Pep Gimeno Botifarra poden quedar-se amb nosaltres, i més en els temps que corren, amb les plataformes digitals que existeixen. "Lo últim que vull fer és traure

les cançons de les dones. Perquè gràcies a elles s'ha conservat la cultura popular, perquè elles eren les que cantaven les cançons. La meua àvia em cantava "El dengue", que era la picà d'un mosquit, i en aquell moment ja existia la carasseta perquè havia passat la grip espanyola. En casa dels meus *uelos*, la meua *uela* em va dir que van morir 3 germans.

Si vols que et diga
Lo que és el dengue
Una xulla rostint-se
L'altra en el ventre.

Jo li preguntava: *Uela que és el dengue?* i em deia: *Fam! És fam. Misèria*. Amb el nou disc fem un homenatge a la dona treballadora, a les dones dels magatzems, pobretes, que s'arreaven 10 i 12 hores treballant ahí. Tu saps el que patirien eixes persones?

Ja ve l'aire, ja ve l'aire
ja ve l'aire del migdia.
Ha vingut un pardalet
A portar-nos l'alegria.

Com volent dir Ja acabem. I li diuen a l'amo: *Senyor amo, senyor amo*
Açò no hi ha raó
Perquè ells acaben a les dotze
Que han tocat les dotze i mitja
I encara estem en el muntó.

Perquè elles, pobres se n'havien d'anar a casa a fer el dinar per als fills i per als homes que tornaven de treballar a la una. I per la vesprada al magatzem una altra vegada. Lletres oblidades que no s'han d'oblidar".

La força de la música en valencià

Pep Botifarra és tota una institució i reuneix a un gran nombre de persones per allà per on passa. L'últim gran èxit va ser exhaurir les entrades en el concert de presentació del seu últim disc, aquest passat mes de gener, al Palau de les Arts de València. S'imaginava el Pep dels inicis tot el que ha arribat a aconseguir?

Pep Botifarra en el concert al Palau de les Arts del mes de gener de 2023

“Jo he cantat damunt d’un andami, damunt d’un tractor amb palets... i he arribat a cantar al Palau de la Música de Barcelona per una cançó només: La Malaguenya.

Doncs saps què? Jo em senc igual en un lloc que en l’altre. Bueno... a vegades més a gust en llocs com els primers. Però bo, cadascú és com és. L’any passat vaig estar a La Rioja, a Granada, a Segòvia... i cap problema amb el tema de la llengua. Jo cantava en valencià, evidentment, i la gent súper agraïda. Però com em sé algun romanç en castellà, quan els cantava, la gent es posava a recordar també el que cantaven els seus avantpassats. El que jo pretenc és que açò no s’oblidi. I estes coses s’han de conservar”.

Viatjar t’obri el punt de mira. Desafortunadament, és precisament al nostre territori on Pep ha patit les majors desavinences, únicament per haver comès un pecat: cantar en la seua llengua, que és el valencià: “A mi

m’han dit que sóc catalanista, traïdor a la llengua, un llop amb pell de corder... a les actuacions mai he tingut cap problema, però el més fort que m’ha passat va ser a Torrevella. Allí van intentar que no portara a terme el concert que estava previst. Bé, doncs el dia de l’actuació m’arregleguen en la plaça Sant Jordi i quan arribe enfront de l’Ajuntament em veig dos autobusos. En la vida hauria imaginat que venien al concert. Allí ens va rebre l’alcalde, i ens va dir que érem molt benvinguts i que eixe dia se celebrava el Dia Internacional de les Llengües. Tu saps a mitjan actuació veure la bandera de Xàtiva?”. En aquest punt Botifarra s’emociona fins al punt d’eixir-li les llàgrimes. Una explosió d’emocions en recordar aquella jornada que es va marcar a foc al seu cor.

Quan es recompon, Pep ens parla de com veu el panorama actual de la música en valencià, però en concret de la música d’arrel: “Hi ha gent jove que està fent molt bé les coses. Hi ha un xic que li diuen Jorge Gumbau, de Betxí, que té 18 anys i em recorda a quan jo tenia la seua edat. Ell

sap tocar l’ordinador i eixes coses. L’última vegada que vaig anar a Betxí el vaig convidar a anar i el tio està boig amb açò. I jo li dic: *Jorge, no t’ho deixes de la mà perquè tu seràs el que tu vullgues ser*. Hui la cosa va avant. Nosaltres ens morirem, i l’esqueix tornarà a eixir. I ja està. Perquè l’esqueix de la nostra cultura sou la gent jove”. Botifarra va ser una de les persones que va sembrar una llavor que, per sort, ha anat creixent i continua fent-ho a ritme vertiginós.

Falles i cultura popular

Pep reconeix que les falles són una festa molt arrelada a la cultura valenciana en general, i a la nostra ciutat en particular. “Ací la primera falla es va plantar al segle XIX, ja fa uns quants anys... i les coses conforme passen es van fent populars. Hi ha molt de vincle. És una festa popular que de quatre borumballes que es cremaven ha arribat a ser coneguda a tot el món. Que es conserven les nostres coses és una meravella. Seguiu així”. Recalca que les falles també mantenen viu un aspecte fonamental de la nostra tradició:

la indumentària, que ha anat evolucionant. “Quan jo era jovenet veies als pobres fallers que donaven pena... i hui per hui és una barbaritat. Heu millorat moltíssim però sols no m’agrada una cosa... que tots els fallers aneu amb el mateix nus de mocador, amb tants que hi ha! Pegueu una miraeta perquè hi ha nusos molt bonics i des de l’Escola de Danses de segur que vos ajudarien a fer-los”.

La relació de Pep Gimeno i Botifarra amb les falles ve de llarg. A la falla del Pilar de València, per exemple, li van dedicar una escena fa alguns anys: “Aquella és una falla enorme, en la placeta aquella arreen un moniato gegant... i em van convidar a anar i quan vaig entrar a la plaça i em veig el ninot jo no sabia ni on amagar-me. Va ser una sorpresa molt gran”. També en Benlloch se l’ha pogut reconèixer algun any. “Que es creme tot lo roí meu i que es purifique per a que continue lo bo”.

A la nostra falla, aquest any 2023, Pep Gimeno Botifarra també serà protagonista, per tal de reconèixer tota la seua trajectòria i per ser un dels nostres veïns més especials. Fa uns mesos el cantaor xativí i el nostre artista Víctor Navarro es desplaçaren fins a Car-

Escaneig de Botifarra per al seu ninot 2023 a la falla Selgas

caixent per tal d'escanejar el cos de Botifarra amb un aparell 3D, tractant de representar-lo amb la major exactitud.

“Mai m’havien fet això. Vinga a passar-me llumetes... això pareixia una discoteca. Jo em vaig quedar al·lucinat, més tieso que un orgue. Ara vorem el que ix d’ahi, però gràcies per enrecordar-vos de mi”.

També destaca Pep de les falles que a la nostra festa es conserva la llengua. “Jo he nascut en Dictadura i recorde de menut llegir els versos i la crítica en valencià. No es podia parlar en valencià però les falles tenien els collons d’emprar la nostra llengua. I això també és digne d’alabar”.

Com diu Pep, hem de ser conscients de la força que tenen les llengües, que han de servir per a ajuntar-nos i no per a separar-nos. “Jo només dic una cosa. Ni és més

el valencià que el castellà, ni a l’inrevés. Tots hem de conviure i respectar-nos. Si entenem això anirem pel bon camí”.

Doncs seguirem caminant, recorrent terres, des d’Alfarrí fins Rotglà passant per Atzeneta d’Albaida, el Genovés, el Palomar o Vallés. Respectant les nostres arrels i la nostra cultura. I regant amb estima l’esqueix que van plantar persones com Pep Gimeno Botifarra.

Els Bravehearts

En les pròximes línies aprendran un poc més de la història viva d'aquesta comissió. Ací es narra la formació i vida dels BRAVEHEARTS.

Es tracta d'un esquadró d'elit, de guerrers forjats i esculpits en lo més profund de la falla Avinguda de Selgas i Planas de Tovar, sense por a cap prova i preparats per a ajudar als demés i traure't un somriure a qualsevol moment del dia, donant la tranquil·litat de saber que sempre podràs comptar amb ells.

Corria l'any 1996 de la nostra era, quan un grup d'homes es reuneixen en assemblea per a afrontar les proves proposades per la resta de comissions de la ciutat, en una gimcana que duia el nom de: "Ral·li Humorístic faller".

Els dies posteriors a l'assemblea i amb la ment fixada en el ral·li, realitzen entrenaments molt durs per a afrontar la batalla. Es preparen a consciència, creen estratègies de lluita, construeixen un mitjà de transport per ser més ràpids i així sorprendre l'enemic, fan la seua indumentària, pensen un maquillatge intimidatori... Tot i això, entre tasca i tasca, van coneixent-se millor, i com en tot exèrcit depenent de l'habilitat dels seus individus, s'assignen un rang.

Arriba el dia, i estos 5 pioners llueixen una característica vestimenta no molt vista per aquesta zona, "la falda" a quadres, i la cara pintada en franges blaves i blanques, amb les seues armes ben afilades. Inicien amb il·lusió una nova aventura. Durant els moments previs el nerviosisme

Moltes batalles passaren fins que el destí els va fer iniciar una expansió en previsió de colonització i cerca de nous integrants per a un futur més dur que, posaria a prova tots els valors apresos en tots els anys anteriors.

En l'actualitat alguns dels membres dels Bravehearts han quedat i actualitzat el poblat, mentre que altres han emigrat i establert bases en diferents comissions de la ciutat o han solcat el mar i han volat fins a un nou continent.

Tot i açò ells de tant en tant continuen ajuntant-se en una taula amb bon menjar i beguda per intercanviar informació i impressions dels esdeveniments de l'actualitat. L'amistat, malgrat la distància, es manté intacta.

Els anys passaran i tots en Xàtiva recordaran als BRAVEHEARTS de Selgas.

Els Bravehearts són:

Sebastián "El Roig", Kico, JuanVi, Víctor "la dona barbuda", Pele, Juan "Gabino", José Ramón, Miguel, E. Mora, Pep

La Princesa Guerrera: Alba

El Maquinista: Fele

Foren aspirants : Josep "Depardieu", Alejandro I. i Nacho Singer.

s'apodera d'ells, estat que intenten persuadir compartint una bona dosi de whisky escocès. La joventut d'aquest primer esquadró no va ser cap impediment per a triomfar contra la tristor, i eixiren victoriosos del camp de batalla.

Al tornar al refugi els xiquets de la comissió volien ser com ells, però encara eren molt dèbils per poder anar amb ells. Gaudint de la victòria aconseguida, no s'adonaren de que havien format una amistat ben forta i que units no els podrien vèncer.

Les batalles es succeïren, sempre afrontant-les amb valor i coratge, però en la guerra no sempre tots tornen a casa sans, i en tota batalla hi ha baixes i ferides que tarden en sanar.

Unes batalles després, i amb la pèrdua de companys en batalla, obrin l'accés a joves promeses que vénen observant des de feia un temps i que poden complementar l'esquadró i millorar-lo. Molts ho intentaren però pocs superaren les proves d'accés.

Els que ho aconseguiren foren inculcats amb els valors de l'alegria, el companyerisme i l'amistat, els respecte pels que van caure en batalla, un bon gust per beure whisky de qualitat, i el més important de tot... LA LLI-BERTAT!

**Cuida
les arrels, SONIDA! Futur.**

**Caminarem,
i sempre avant,
Ens guien les estrelles.**

**Ara hem de llaurar
un bell present
que florirà en les
nostres mans.**

**Feliu Ventura & Pep Gimeno
Botifarra**

Cant d'estil i danses. Tradicions arrelades a Xàtiva

Dani Carballo
Dolçainer i dansaor

“El món del folklore tradicional valencià i les falles estan molt arrelats, ja que a la nostra ciutat hi ha diversos col·lectius fallers que encara conserven viva la flama de la tradició”

Xàtiva, a banda de ser coneguda per la seua història arreu del País Valencià on ja sabeu qui, entrant per Almansa, va demanar la crema de la nostra ciutat i del qual guardem un angoixant record al museu de l'Almodí què al mateix temps s'ha convertit en un símbol per a la ciutat, també és coneguda per ser la capital de la comarca de La Costera, i les seues mil fonts, i com no, per ser el bressol de les danses i el cant d'estil tradicional valencià.

Bé, anem a deixar-nos de records amargs, i anem a parlar de la dansa, el cant i les tradicions arrelades a la nostra ciutat i a la millor festa del món... les Falles.

Al voltant dels anys 70 i els anys 80, un grup de persones lligades a la cultura i les tradicions de la ciutat van posar en marxa una iniciativa cultural d'investigació i recollida de música, cants i balls que a la fi seria un referent a tot el territori valencià. Entre altres persones investigadores, Sebastià Garrido, Ramón Martí i els germans José i Melchor

Peropadre feren una batuda per la nostra comarca i a poc a poc, amb ajuda de la gent gran, feren una recopilació de lletres, música i balls, que hui en dia conservem com un tresor.

La dansa és la manifestació folklòrica més antiga de les comarques que formen l'antic Regne de València, segons estudis realitzats. Les danses són un ball públic a les places i els carrers de les poblacions valencianes, on podem trobar-ne diferents varietats que en alguns casos reben un nom particular, com ara la dansa plana, els boleros, jotes, les seguidilles, l'ú, els fandangos, l'ú i dotze, el dotze i ú, malaguenyes, penteres, valencianes, i molts d'altres que hem heretat de fora del territori valencià. A l'acció de ballar aquestes danses, seguint un origen i una estructura semblant, se la coneix com a dansa.

Cant d'albaes. Dani Carballo.

Grup de Danses Socarrel. Rafa Aguado.

Aquests balls i músiques, la majoria de les vegades, anaven acompanyades d'un cantador o cantadora, el o la qual ens delectava amb cants de batre (cançons de treball on es canta a "cappella"), i cants d'estil, de ronda o de ball, acompanyats d'instruments de corda, com per exemple la guitarra, el guitarró, la bandúrria o el llaüt. I com no, els tradicionals cants d'albaes que es feien des que començava a fer-se de dia fins a l'eixida del sol.

De bell antuvi, la gent del poble ballava la dansà al voltant d'una foguera, sent el foc un element màgic i molt utilitzat pels valencians. Quina coincidència, no? Ball, cant, foc, tradició, festa, musica, foguera... Falles?

Al primer cop d'ull, si suprimirem la paraula dansà, pareix ser que parle de la festivitat

de les falles, però amb alguns anys de diferència, on sonaven dolçaines i repics de tabals i postisses en compte de txaranges; i les fogueres eren de despeses, mobles vells i d'altres objectes que es quedaven inútils a les cases, i ara, les falles són vertaderes obres d'art on la matèria prima continua sent la mateixa.

La indumentaria utilitzada al segle XVIII estava principalment composta per falde llins, camisoles, mocadors, espartenyas i calçes per a les dones; i calçò, camisa, faixa, mocador i espartenyas per als homes, més coneguda com a roba de feina, que utilitzaven per llaurar i fer la collita del camp, i qui s'ho podia permetre, utilitzava la negrilla en el cas dels homes i alguna falda en el cas de les dones per poder dissimular les marques del camp i vestir una mica més

De bell antuvi, la gent del poble ballava la dansà al voltant d'una foguera, sent el foc un element màgic i molt utilitzat pels valencians. Quina coincidència, no? Ball, cant, foc, tradició, festa, musica, foguera... Falles?

Al primer cop d'ull, si suprimirem la paraula dansà, pareix ser que parle de la festivitat de les falles, però amb alguns anys de diferència, on sonaven dolçaines i repics de tabals i postisses en compte de txaranges; i les fogueres eren de despeses, mobles vells i d'altres objectes que es quedaven inútils a les cases, i ara, les falles són vertaderes obres d'art on la matèria prima continua sent la mateixa.

La indumentaria utilitzada al segle XVIII estava principalment composta per falde llins, camisoles, mocadors, espartenyas

i calçes per a les dones; i calçò, camisa, faixa, mocador i espartenyas per als homes, més coneguda com a roba de feina, que utilitzaven per llaurar i fer la collita del camp, i qui s'ho podia permetre, utilitzava la negrilla en el cas dels homes i alguna falda en el cas de les dones per poder dissimular les marques del camp i vestir una mica més formal.

Al segle XIX (el segle d'Or), van començar a utilitzar-se teixits com la seda i el lli entre d'altres, i també les joies daurades de gran tamany (en relació al segle XVIII), molt paregut al que hui en dia utilitzen les nostres falleres i fallers, tot i que també s'utilitza indumentària del segle XVIII al món faller.

Al meu parèixer, el món del folklore tradicional valencià i les falles estan molt arrelats,

ja que a la nostra ciutat hi ha diversos col·lectius fallers que encara conserven viva la flama de la tradició, com poden ser la Falla Murta Acadèmic Maravall amb la seua dansa celebrada pel mes de febrer, tan esperada pels balladors i balladores de Xàtiva i dels pobles de la contornà, i el també tradicional sarao organitza't per la Falla Sant Feliu en vespres de falles.

D'una banda, i com a mestre de danses, dolçainer i educand del cant d'estil tradicional, he de dir als alumnes que volen aprendre les danses i gaudir del ball al carrer, que el primer acte que tindran davant del públic expectant en tan sols uns mesos d'aprenentatge, serà l'esperada Dansa de la Falla Murta Acadèmic Maravall que enguany ha celebrat la seua 23a edició. Sinó que els ho pregunten a les nostres falleres i fallers que cada any hi participen amb els seus puntejos i les seues revoltes, i no cal parlar de la complicació de coordinar braços i cames per poder realitzar amb èxit el passeig i a ritme del repic dels tabals i la melodia de les dolçaines.

D'altra banda, encara que no tan accentuat com les danses, està el món de les albaes i el vers valencià, que podem escoltar principalment a la Fira d'agost a Xàtiva els dies 14 i 19 d'agost per la nit amb cantadors i cantadores autòctons, i algun que altre espontani. També s'escolten a la festivitat de les falles qualsevol dia fora de programació, ja que els nostres fallers i falleres, en escoltar dolçaina i tabal, i... anem a deixar-ho en que és l'emoció i la valentia d'enfrontar-se al públic assistent, encara que de vegades l'afinació juga males passades ja que aquest cant a capella no és gens fàcil, i qui siga valent, endavant! que ací un servidor us farà la melodia amb la dolçaina per dur aquest acte d'estima per la cultura i la tradició valenciana exitosament.

Al cap i a la fi, el més important és que tant la vespra, com la festa, la fem amb estima per les tradicions i la cultura popular.

Dances a les falles. Rafa Aguado.

La cultura de Xàtiva (i valenciana) a colp de dolçaina i tabal

Enric Vila
Faller i dolçainer

Totes aquestes presències a la cultura de poble han aconseguit que no s'entenga una manifestació festiva del Sènia al Segura sense escoltar un tabal i una dolçaina, sent part fonamental de la cultura dels pobles, que hi ha que promocionar i defensar.

Esqueix. Arrel. Música. Tradició. Falles. Cultura Valenciana. Dolçaina. Tabal.

Podríem dir que la música tradicional és música d'arrel? O que l'arrel de la música està en la tradició? La música tradicional és l'esqueix de la cultura valenciana, que ara sembla que estiga de «moda» i ja no «estigas dimitida» com apuntava *J. Fuster* amb el seu «Nosaltres Els Valencians»?

Sona pretensions, però quan es parla de tradició i cultura, i sobretot, del seu foment i defensa, tal vegada cal ser pretensiosos, perquè de no ser així, no eixirien a la llum llibrets de Falles com aquest.

I si un instrument ix quasi directament de la branca d'un arbre, es precis assegurar que es tracta d'un instrument d'arrel, com és la dolçaina (xirimita, xaramita a altres indrets), doncs sols necessita una branca ben assecada, un mestre luthier i que estiga ben templada. La resta ja la posarà el dolçainer, si pot.

Pot ser que l'instrument de la dolçaina inseparablement acompanyada del tabal siga una de les icones de la nostra cultura musical valenciana. I si em permeteu, ja no tan sols musical, sinó de la cultura valenciana en general, doncs el dolçainer comença sent un ofici, com de la pròpia etimologia de la paraula podem esbrinar. La terminació *-er* es referia als oficis que desenvolupaven els habitants dels pobles: fuster, torner, llanterner... Fins i tot, en les seues altres accepcions de gaita, gralla, xirimita, xaramita, parlem de grallers, gaiters, xirimiters, xaramiters. En contraposició a altres instruments que duen la desinència *-ista*, que es referis a «l'art de»; per això tenim al pianista, flautista, guitarrista, que són qui es dediquen a l'art de tocar el piano, flauta o guitarra, respectivament; mentre que el dolçainer no és aquell que es dedica a l'art de tocar la dolçaina, sinó a l'ofici de fer-la sonar. Com qualsevol ofici, la transmissió de coneixements, no només dels usos i funcions sinó inclús de l'estil d'aquesta, era de manera

oral, fet que provoca que moltes de les melodies que es tocaven es perderen o simplement canviaren segons el dolçainer les interpretara. Fins que no arribà una lecto-escriptura, que per contra té el desavantatge d'encotillar el «llenguatge» popular propi de la dolçaina, no va anar quedant constància d'allò que es tocava.

I aprofitarem per fer unes breus pinzellades sobre l'instrument. La dolçaina és un instrument que forma part de la família dels oboès, instruments de llengüeta doble, una de les seues primeres referències documentades són les pròpies Cantigues d'Alfons X al segle XIII, si més no, molts dels dibuixos que apareixen amb motius musicals, molts d'ells representen un tipus semblant a aquest instrument. Grecs, fenicis, romans, a Xina o a Egipte, feien referència a representacions d'alguna cosa semblant, i el tabalet, o tambor, exactament el mateix. La dolçaina és un rara avis, doncs podríem dir que la

seua evolució natural ha esdevingut l'actual instrument de l'oboè, però que perviu, sobreviu i evoluciona musicalment «sobre» la seua forma més primigènia.

La dolçaina és eminentment de carrer i el dolçainer era l'encarregat de fer arribar al poble melodies que aquest no tenia al seu abast, a més d'acomplir el seu paper tradicional i festiu. Ja amb la irrupció de les bandes de música, aquesta funció anà canviant.

L'ús de la dolçaina es va revifar pels anys 80, canviant la manera d'entendre i interpretar-lo fins aconseguir el reconeixement oficial de la dolçaina als conservatoris de música al seu grau mitjà, i recentment, al grau superior. Així mateix també s'han creat nous usos, nous espais, com la formació de gran colla de dolçaines amb plantilla de percussió orquestral, per exemple a Xàtiva la colla «La Socarrà» es creà oficialment al 1996, sent a partir d'aquesta data quan es pot veure'ls freqüentment pel carrers de Xàtiva.

El repertori dolçainer s'abastís principalment de música festiva, com els passacarrers o cercaviles, que són peces musicals populars de compàs molt viu, que al seu origen venia interpretada per músics ambulants, d'ahí el propi nom. Cal matisar que aquest repertori ve determinat per les tessitures tan particulars que tenen les dolçaines, on de normal només es poden conjugar dues o tres veus amb un registre restringit d'octava i mitjà, degut a les seues reduïdes dimensions, en les quals una duu la melodia i les altres són acompanyants, però amb el mateix timbre i tessitura, encara que de vegades puga utilitzar-se una dolçaina més greu com la tarota o la dolçaina afinada en Fa (les altres solen estar afinades en Sol). Aquestes particularitats determinen el repertori i els actes que poden abastir.

Però a l'actualitat esta realitat compositiua s'ha enriquit afortunadament, doncs la dolçaina comença a tindre status d'instrument d'estudi, i molts són els compositors de renom que ja componen per a gran colla de dolçaines i percussió, com poden ser *José Rafael Pascual Vilaplana*, *Saül Gómez*, *Francisco Valor*, *Mario Roig*, o *Carlos Pellicer*, que ja han tret a la llum peces, a banda de peces de música festera, com marxes mores, marxes cristianes o pasdoble, també suites simfòniques o obertures on la dificultat d'interpretació de totes les peces és important. Ací cal destacar la gran ajuda, a banda de la formació que es

dóna als conservatoris, la tasca de les nombrosíssimes Colles que han creat les seues escoles de dolçaina i tabal, impartint classes, no sols de dolçaina, sinó també de llenguatge musical i percussió, per nodrir-se de futurs membres amb una formació musical destacada, i preparats per enfrontar-se a qualsevol partitura, i la de cada vegada més nombrosos concursos de composició que any rere any van convocant-se arreu del País Valencià i van augmentant el nombre de peces que es poden interpretar per a gran colla i percussió. Esment apart, i com no podia ser d'altra manera, també s'han compostat peces que tenen a la dolçaina com a instrument solista, acompanyada per l'altre patrimoni immaterial que tenim, com són les Bandes de Música. Moltes són les peces composades per a Banda Simfònica i Dolçaina solista, interpretades en alguna ocasió tant per Societat La Nova com per La Primitiva Setabense, com per exemple «Aljama» del compositor *Ferrer Ferran*, o la més recent, «Muixerangues al Cel» de *Juan Carlos Sempere Bombó*, o la magnífica peça per a dolçaina i orquestra, «El Petit Heroi» de Ferran Ferrando, totes elles mostres perfectes per gaudir d'un instrument que reuneix el so tradicional i la interpretació moderna i virtuosística.

A Xàtiva, com hem esmentat abans, tenim una bona mostra, la Colla de percussió i dolçainers de Xàtiva "La Socarrà" s'ha consolidat com a referent musical de la ciutat i que enguany, amb retard, pandèmia mediant, podrà celebrar els XXV anys amb diferents actes, i que de fa un temps i malgrat les diverses complicacions, poc a poc va enlairant una escola d'on ja ha eixit algun membre que s'ha incorporat a la formació. Tasca imprescindible si volem tenir un futur estable de música tradicional a Xàtiva.

A LES FALLES

Ja al món de les falles fou palès la seua presència des del primers moments. El textos de Blai Bellver a la seua «Creu del matrimoni» ja feia referència al «tabalet i la donsaina». És lògic pensar que la creació de les falles anara amb tabal i

dolçaina acompanyant-les, doncs eren instruments de fàcil accés i usuals a l'època, i degut al seu estil cridaner sempre venia anunciant l'inici de dies festius.

Ja més contemporani, fôu l'empenta que donà per a la seua incorporació al món de les falles xativines la Junta Local de Ximo Sánchez, allà per l'any 1998, quan la llogà per a diversos actes fallers com la plantà o la presentació, inclús per a la realització d'un concert a la II Setmana Cultural, fent-la així més visible i com a un recurs musical més.

A l'actualitat, això continua, i la dolçaina i el tabal estan molt presents al món de les falles, no tant com m'agradaria a la comarca de La Costera, malauradament, i si més, a les comarques com poden ser de La Safor o La Ribera, que són més que habituals vore a les comissions anar acompanyades

per una colla de dolçainers, i sobretot a la comarca de L'Horta de València, i especialment a València capital, on inclús diverses comissions falleres tenen la seua pròpia colla de dolçainers.

(Qüestió a banda, és la seua presència, a altres festes, com les de Moros i Cristians, que donaria per a un altre article).

A banda d'acompanyar els passacarrers de migdia, o la comitiva fallera per a qualsevol acte, és freqüent escoltar-les a l'acte de la presentació, on es toquen fanfàrries d'origen medieval a l'eixida de les Falleres Majors fins que arriben a l'escenari.

Menció especial, per diverses raons si em permeteu, caldria fer de la Comissió Murta-Maravall, que ja duu quatre edicions organitzades d'un Concert de Falles, on la

Colla «La Socarrà» de Xàtiva interpreta adaptacions de pasdobles «clàssics» de les falles, com *Amparito Roca*, *Xàbia*, *Pérez Barceló*, *José Luis Valero*, *L'entrà*, *La Vereda*, *Operador* vespres de la setmana fallera, i que esperem aquest any també ho facen. I com no, també menció especial cal fer a les diverses Juntas Executives de la Junta Local Fallera, que des d'aquella junta de 1999 ha anat comptant amb la colla de dolçainers, amb major o menor mesura, per a la realització dels seus actes.

A XÀTIVA

Importantíssima és la aportació de les dolçaines a les festivitats locals de Xàtiva. Si ja s'han convertit en banda sonora de la tradicional Fira d'Agost de Xàtiva, on al migdia realitzen un passa-

carrer per tot el Reial de la Fira o les 2 nit d'albaes, imprescindible és la seua presència a la Festivitat del Corpus. On prop de 60 músics, entre dolçainers i tabaleters, podem participar en les diferents danses que es realitzen. Especial menció les melodies de la Dansà dels Nanos i la Tocata dels Gegants, que són exclusives de Xàtiva. Aquesta forta presència fou el motiu principal per a que el segon treball discogràfic que realitzà la Colla «La Socarrà», que baix el nom de «Carrer de Volta» es dedicà principalment a les Danses del Corpus, on queden replegades totes elles tal i com sonen pels carrers de Xàtiva. Evidentment, i si parlem de tradició i folklore, també van en moltes ocasions acompanyant a les dues Escoles de Danses que hi a Xàtiva, tant en balls, com jotes o boleros fins les tradicionals «dansaes» populars que es realitzen a

Xàtiva. I cada vegada més les festes de carrer, com St. Josep o St. Cristòfol sol·liciten la presència de dolçaines per realitzar les seues processons i passacarrers.

També es habitual participar als actes institucionals que organitza l'Ajuntament de Xàtiva, com pot ser el 9 d'octubre, la dansa de la Mare de Déu o l'acte de la Crema de Xàtiva, i ja va consolidant-se en dates assenyalades com el dia de St. Feliu o Nadal per a la realització d'un concert especial, moltes vegades acompanyats de metalls o el darrer St. Feliu acompanyats d'una soprano. Sense oblidar, que des de fa cinc anys són peça fonamental en la MUIXARANGA de Xàtiva, on és necessària la presència per enlairar les distintes que figures que van conformant.

A L'ESCLAT DE LA MÚSICA EN VALENCIÀ

Tal vegada, la incorporació als grups de música d'instruments com la dolçaina, que beu de la tradició i alimenta l'arrel de la cultura valenciana, haja contribuït a que s'escolte de manera massiva aquests grups, on el jovent ja s'ha despuliat dels complexos de les etiquetes per escoltar música en valencià, en la llengua que han estudiat. Aquests grups, d'un temps ençà estan vivint un esclafit, el rock en valencià ja pot escoltar-se per tot arreu, omplint grans recintes a ciutats com Barcelona o la pròpia Madrid, recentment. Tot començà pel emblemàtic i reivindicatiu Grup Al Tall, amb el seu dolçainer *Xavier Ahuir*, continuant amb els *Obrint Pas*, *La Gossa Sorda* o *Mugroman*.

Tal vegada el que digué a una entrevista Xavi Sarrià, cantant i referent d'Obrint Pas, resumeix un poc el tot plegat: «Sempre hem dit que nosaltres no som un grup de folc, sinó un grup de rock que utilitza un instrument tradicional que ens connecta amb la cultura popular del nostre entorn: la dolçaina».

Totes aquestes presències a la cultura de poble han aconseguit que no s'entenga una manifestació festiva del Sènia al Segura sense escoltar un tabal i una dolçaina, sent part fonamental de la cultura dels pobles, que hi ha que promocionar i defensar, per així deixar un llegat als dolçainers i tabaleters del futur, que tindran el compromís d'anar de la mà de la tradició per contribuir a la evolució dels pobles.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

BELLVER, Blai. Trilogia fallera i altres escrits. JLF Xàtiva 1998.

PUIG, Pau. La dolçaina nous recursos interpretatius. Projecte fi de curs 2010-11. Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC).

REFERÈNCIES A INTERNET

ALIAGA, Xavier: <https://xavieraliaga.cat/categoria/musica>
FRECHINA, Josep Vicent: <https://blocs.mesvilaweb.cat/frechina/>
SARRIÀ, Xavier <https://blocs.mesvilaweb.cat/xavisarria/una-historia-de-rock-i-dolcaina/>

La dolça dolçaina del dolçainer dolç

Adela Ruiz Sancho
Esriptora

Fa molts, moltíssims anys, quan la llum era personificada pels rajos del sol i, si la lluna no es veia a causa dels núvols, pels ciris que il·luminaven de manera tènue les estances, aparegué un jove rialler i dolç per la població tancada entre muntanyes; una població guardada per un castell majestuós, beneïda per tres ermites ben elegants i banyada per un riu d'aigua neta i clara on els xiquets jugaven els dies de calor i xafogor.

El jove, de nom Guillem, arribà els últims dies en què els fusters treien dels seus tallers retalls de fusta i mobles espatllats perquè els joves del poble s'ho emportaren i ho amuntegaren en diverses places per a pegar-li foc i celebrar així l'arribada de l'equinocci de primavera, quan el Sol aconseguix el punt més alt al cel i l'equilibri de la llum a l'ambient es transmet a l'equilibri personal i emocional. A poc a poc, les hores de sol van augmentant i va brollant la bona energia per tot arreu.

Els xics i les xiques ballaven al voltant de la foguera, recitant i fent els cors de les cançons apreses al llarg dels seus anys d'existència i de vivències, quan, de sobte, es va sentir una melodia harmoniosa provinent d'un estrany instrument que sonava entre el silenci de les estrelles: Guillem i la seua dolçaina feren acte de presència entre les astorades mirades de la jovenalla.

Guillem, amb la melodia sonant, anà pegant voltes a la foguera fins que es va detindre davant de Mariola, la xica més bonica de totes. Es miraren. Ell avançà, sense deixar de tocar la dolçaina. Ella, com hipnotitzada per l'harmonios soroll, mamprengué la marxa darrere d'ell. Desaparegueren en la foscor de la nit.

A hores d'ara, encara no se sap res, ni de Guillem ni de Mariola, ni de la felicitat que visqueren des que es trobaren aquell equinocci de primavera fa tantíssims anys.

Falla el Mercat d'Azira
"Contes a la valenciana"
Artista José Gallego

Deu fites culturals de les falles de Xàtiva de l'últim mig segle

Agustí Garzó

Les falles fan un notable esforç per ser alguna cosa més que una festa consagrada al monument, les desfilades i la diversió de portes endins del casal. Ho van fent des de fa dècades, tot i que aquesta actitud compromesa amb la societat s'ha fet més sòlida des de fa uns 25/30 anys. Estic per dir —no per afirmar amb rotunditat, ja que no conec detalladament altres casos— que Xàtiva és, a més a més, una ciutat capdavantera en aquesta fructífera relació entre falles i cultura, tot i que les falles ja són cultura elles mateixes. Aquest és un repàs —opinable, ampliable, esmenable, qüestionable...— d'alguns dels fets que han marcat el progrés de les falles de Xàtiva dels últims 50 anys. Algun, aparentment insignificant. Però segur que significatiu.

1975. Valencià normatiu. El llibre oficial de les falles de Xàtiva de 1975 portava en les seues pàgines una novetat: lluny de textos de caràcter poètic, de reflexions romàntiques sobre les falles i lluny també (molt lluny!) del valencià subaltern i terrori-

ficament castellanitzat que feien servir les falles des del segle XIX, el professor Agustí Ventura parlava de tradicions i folklore en l'article *Sobre les danses, les fogueres, la mona de pasqua i altres coses*. Curiosament, el text a penes parla de les falles; gairebé gens. Però és un dels primers estudis de caràcter històric que es pogué llegir en el llibre de la Junta Local Fallera de Xàtiva i no en el de la Fira d'Agost, on sí que eren més freqüents. El d'**Agustí Ventura** —des de 1979, Cronista Oficial de Xàtiva— és un article erudit que emprava un valencià normatiu, culte; aleshores present només en alguns —pocs— cercles intel·lectuals. Ni en l'escola existia encara l'estudi de la llengua, que no arribaria fins els primers anys 80.

1982. Joan Fuster en un llibret de Xàtiva. Ja s'ha escrit molt sobre el fet que des de fora de les Falles, cert progressisme veia aquesta festa com una cosa més aviat conservadora. Molt conservadora. Més encara: afecta al règim franquista. A València, als primers anys

La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida

Y Molina-Claret inventó el musical fallero

► La falla de Xàtiva produce 25 años después una continuación del hito de las presentaciones que fue «Persones de cartró pedra»

INVESTIGACIÓN

En un mundo como el fallero en el que el llamado *play-back* en (y sigue siendo) una institución, un grupo de entusiastas planteó un reto colosal: hacer su presentación fallera con un espectáculo musical de verdad; con voz y música en directo. Más aún, con una partitura propia, compuesta por ellos mismos. Y con casos antes igualmente arriesgosos en la acción a desarrollar. Era 1994. Se llamó *Persones de cartró pedra*, un montaje en el que los niños de un taller cobraban vida por la noche. Se cumplen 25 años de aquel hito, y la falla Molina-Claret, madre del invento, ha reeditado aquel musical. Pero lejos de un corte-pego ha producido una continuación de aquel, rescatando, eso sí, varias canciones del primer. Y con muchas cosas (y varias acciones, todas) del montaje primitivo. El resultado podrá verse mañana domingo en la presentación de las fallas mayores de año de esta comisión, María Toranzo y Juan Claret (Gran Teatre de Xàtiva, a las 18 horas).

Jorge Pascual, protagonista del primer musical, también forma parte de esta reedición y además la dirige. Recuerda que la idea de aquel fue de tres personas: Arcadio Pascual, Paco Egea y Toni Gil. Ellos lo idearon; el presidente de entonces, Salvador Romero, lo asumió con entusiasmo, y la falla se movió. Fue un resultado total: fueron grandes. Nadie hacía música cantada en directo en una presentación fallera, y menos aún como

Últimos retoques al decorado, ayer en el escenario e imagen del musical de 1994. © BERTALANZOS Y CLARET

Persones de cartró pedra se estrenó en 1994 en la presentación de la falla. En el hoy desaparecido salón de banquetes Alan-Bon. Luego fue reeditado en la Mostra de Teatre de la Llotja de Benet. Ya la Junta Local Fallera la programó en la presentación de la falla mayor infantil de 1995. La

primera interpretación llegó a los espectadores. El grado de implicación de los falleros, la propuesta estética, la calidad de la música, de los cantantes... *Persones de cartró pedra* parecía un espectáculo profesional. Los años dieron la razón a los que vieron en ese montaje futuro acciones. Corralan, hermanos Alborch, Neus y Anna, hoy profesionales del teatro.

Jorge Pascual recuerda que la obra se montó en medio año, tal vez siete meses y poco más. —. Ac-

Elenco de nuevos y de los predecesores

► «Persones de cartró pedra» reuse en el escenario a falleros actores como el propio Jorge Pascual, Javier Marín, Oscar Pineda, Inma Borrero, Jorgelina, Laia Baraco, Sergio Orosa, Marc Hervás, Pilar Barberá... entre otros. Se ha grabado en el estudio de Pau Chafec. La dirección técnica es de Esteban Tudela. Y Pascual es el director. Los tres ideólogos del primero, Arcadio Pascual y Toni Gil (hermanos Alborch) y Neus y Anna (hermanas Alborch) están igualmente de la del montaje de 2019. Entre bambalinas, dice.

tuaron veinte personas. Pero los preparativos movilizaron casi al doble de ese número de falleros. En todo caso, la recuperación del espectáculo 25 años después ha sido un reto que se ha cumplido. «La obra se grabó en vídeo y se conservaban en un casete o en vídeos caseros. Y el señor Pego, entonces un viejo, ya se ha muerto», recuerda Pascual. De ahí que el montaje presente ahora a muchos cast nuevos: entre ellos, añade Pascual.

Article publicat a Levante-EMV el dia 7 de desembre de 2019 amb motiu dels 25 aniversari del pioner musical realitzat per la falla Molina Claret.

70, ja hi ha intents de modernitzar-la. I a Xàtiva, a finals de la dècada, també. Semblava que ser d'esquerres i faller podia començar a ser compatible. Així ho corrobora la fundació a Xàtiva l'exercici 1981-82 de la falla Albereda Jaume I, que com algunes altres comissions ja emprava un valencià molt acurat als seus llibrets. Per exemple. Però un fet realment insòlit per a les falles de la Transició fou la presència al llibret d'aquesta comissió del 1982 d'un article de **Joan Fuster**. Un article específic per a Xàtiva, no pas una reedició d'un text anterior. L'autor de *Nosaltres*, els valencians esperonava els fallers a renovar la festa i detectava que la xativina era una comissió amb afany renovadors. «Quan cada falla serà com la Falla Jaume I de Xàtiva, les falles hauran recobrat la seua essència per dir-ho així. Seran festa pura i per això mateix, subversiva», va escriure al pensador de Sueca per al llibret xativí.

1994. El musical faller de la mà de Molina-Claret. Les arts escèniques i les falles tenen una forta i arrelada relació. El teatre en general, el sànet, les danses o la música estan presents a les falles de Xàtiva des de ben aviat: en els anys 30 i 40 ja hi ha exemples locals. Posteriors en el temps són les grans exaltacions de les falleres majors amb un espectacle anomenat fi de festa o segona part, amb propostes de gran magnitud artística per part de no poques falles: Argentina i Espanyoletó, amb les seues recordades presentacions conjuntes al Gran Teatre; Raval, amb els musicals de moda adaptats... Però Molina-Claret, el 1994, va anar més lluny. **Arcadio Pascual, Paco Egea i Toni Gil** van crear un musical faller en valencià 100% de factura pròpia: la música, la lletra, les coreografies, el text. *Persones de cartró pedra* fou una fita en les presentacions, ja que fugia de l'omnipresent *play back* i ofería un espectacle cantat en directe, amb música interpretada igualment en viu. Els assajos duraren mig any; participaren vint persones en l'escenari i els prepara-

tius implicaren uns 40 fallers. En desembre de 2019, la comissió va programar de nou Persones de cartró pedra, però amb una producció tan nova i amb tants elements millorats que ben bé es podria considerar un musical nou.

1994 i 1997. Les primeres setmanes culturals. La falla República Argentina fou la primera comissió de Xàtiva en promoure una setmana cultural, iniciativa que uns anys després impulsaria de manera general, és a dir, des del conjunt de les falles de Xàtiva així com per a tota la societat, la Junta Local Fallera presidida per **Ximo Sánchez** (1997-1999). Del 14 al 21 de desembre de 1994, Argentina va oferir als fallers i al públic general un seguit d'actes de tota mena: una tertúlia sobre aspectes locals de la festa, debats sobre indumentària, evolució dels llibrets o les relacions dels municipis amb la Junta Central Fallera de València; excursions, un concert de l'Orquestra de Cambra de la Primitiva... Especialment interessant fou el debat sobre la possible creació d'una federació de falles que trencara el model vertical

Junta Central de València/juntes locals dels municipis. Tan interessant que com el dia del debat va fallar el representant de la JCF, **José Luis Izquierdo**, la comissió va repetir la cita unes setmanes després per poder comptar amb ell en un segon debat. Fou una jornada molt il·lustrativa en el sentit de canviar el relat d'un possible secessionisme faller (les juntes locals volen independitzar-se de València) per un més integrador: les falles valencianes volen organitzar-se d'una altra manera i en igualtat de condicions totes, incloent-hi a la junta del cap i casal.

En l'exercici 1997-98, primer dels dos de la renovada aposta fallera de l'executiva de Sánchez, es va organitzar la I Setmana Cultural de les Falles de Xàtiva. «Les falles han d'obrir-se més a la societat civil xativina. Falles i societat —explicava la junta a manera de declaració de principis— han de caminar més junts com a conseqüència que la festa és expressió pura del poble». Programada del 27 de novembre al 3 de desembre de 1997, va

consistir en un acte d'inauguració i un de cloenda: el primer, per presentar les obres guanyadores de diversos concursos i el cartell anunciador de les falles de 1998. I pel que fa al tancament, es programà un concert en l'església de Sant Francesc a càrrec de la banda de la SM la Nova on es van escoltar les peces L'entrà de la Murta, Rapsòdia valenciana, Lo cant del valencià, *Pérez Barceló*, *Que-lo*, *Paquito el xocolatero*, Tomàs Ferrús, El fallero, València i l'Himne Oficial de la Comunitat Valenciana. Enmig d'aquestes dues cites, la I Setmana Cultural de les Falles de Xàtiva va oferir el debat *Cap on van les falles*; un concurs d'amandides, un dinar amb paella gegant cuinada per Galbis, una desfilada d'indumentària tradicional a càrrec de l'Escola de Danses de Xàtiva i la representació de l'obra guanyadora del I Concurs Faller de Teatre, iniciativa aquesta també sorgida des d'aquesta nova executiva. Jocs tradicionals al carrer, sessions de contacontes o les exposicions dels concursos de dibuix i fotografia completaren aquesta clara aposta per la cultura. I com a nota cu-

riosa, va tindre lloc una projecció al cinema Saetabis: *Mientras arden las fallas*, de 1929, a la qual acudí el propietari de la còpia, el famós actor i presentador **Joan Monleón**.

1997. L'Aladroc. Descrita com a «Revista d'Actualitat Fallera» i distingida amb tres guardons individuals o dins de la gestió global de la JLF (l'Enric Soler i Godes de Comunicació; el Carles Salvador de Promoció de la Llengua o el Carceller a la Iniciativa Editorial; tots ells atorgats per la revista *Pensat i Fet*), l'Aladroc fou una fita tal vegada irreplicable al si de les falles. Irreplicable per què més de vint-i-cinc anys després del seu primer número, una publicació periòdica en paper està superada pel món digital i la seua xarxa inabastable de difusió. Però recordem —recordem-ho als joves— que quan es publica l'Aladroc (pel Mig Any Faller de 1997, el núm. 1) a penes existia internet per als usuaris comuns. No s'havien inventat les xarxes socials. Menys encara, whatsapp. Els mitjans de comunicació locals (l'emissora de la SER a Xàtiva, els setmanaris Notícia 7 i més tard l'Informador o l'edició comarcal del diari *Levante-EMV*, més tard també la de

Las Provincias) eren l'únic vehicle de difusió —sempre incomplet, sempre restrictiu per manca d'espai— de les falles més enllà de les fronteres del seu casal o de l'acte públic. Obviant el llibre explicatiu, és clar. Així que la revista de la junta, que vaig tindre l'honor de dirigir de 1997 a 1999, venia a donar als fallers un mitjà propi on plasmar la seua activitat, conèixer la de la resta del col·lectiu o fer arribar a la ciutadania en general aspectes de la festa que no sempre són coneguts. Hui, *l'Aladroc* —que es va continuar editant fins el 2004— no fa cap falta des d'un punt de vista pràctic: el facebook o l'instagram de qualsevol falla permet publicar un grapat de fotos de l'activitat més intrascendent o difondre tot allò que relaciona amb la falla en mig minut. No fa cap falta... Però el trobem a faltar.

2003-2015. La Junta Local Fallera, editora. El llibret, tan faller, tan indispensable, tan mític en el cas de Xàtiva des de temps de **Blai Bellver**, és ja la prova definitiva que

les falles i les publicacions escrites són un matrimoni antic i molt llarg. El pas endavant per passar del llibret explicatiu al llibre amb majúscules que les comissions editen des dels anys 80, en alguns casos, era una conseqüència lògica i no em detindrà massa en un aspecte de la festa que ja s'ha abordat a través de magnífics estudis. Però de vegades, l'afany de deixar empremta a través del paper va anar molt més enllà. I un exemple ben evident és el del mandat de **Javier García Paños** en la presidència de la Junta Local Fallera de Xàtiva (2003-2015), que va potenciar el que ja havia mamprés una anterior executiva a finals dels 90. La directiva de G. Paños va editar tant en temàtica fallera com en altres més generals un grapat de volums que han enriquit notablement la producció local. Amb la seua aposta gràfica, la JLF va llançar en 2010, 2011 i 2012 *Records a pas universal; Falles de Xàtiva*. Últim quart de segle, i *Viure Xàtiva*, amb centenars d'imatges dels arxius del

Ximo Sánchez i Josep Lluís Fitó a la presentació del llibre "Quaderns de falles, l'any 2015.
Foto: Perales Iborra / Levante-EMV

periodista José López Sellés, del mestre i incansable fotògraf **Antoni Marzal** i del polifacètic **Àngel Patiño**, respectivament. També és de gran interès el llibre commemoratiu dels setanta-cinc anys (*75 anys fent camí*) de l'existència d'una entitat fallera organitzadora a Xàtiva: el Comité Faller, després la Junta Local Fallera, que va editar la junta el 2007. Un detall per mantenir viva la memòria de *La creu del matrimoni*, l'obreta de Blai Bellver per a la mítica falla xativina del XIX, fou la reedició en facsímil del text original en una acurada edició de butxaca. Així com Identitats nacionals en temps d'*Isabel II*, un estudi a partir de quatre documents de l'Arxiu Municipal de Xàtiva amb textos d'estudiosos de la història. I no només llibres va editar la junta: també una col·lecció de postals amb fotos antigues de Xàtiva, i una carpeta igualment amb imatges amb més de cinquanta anys editades en gran format en aquest cas. Finalment, cal no oblidar l'edició musical: es va promoure el *Con-*

cert Simfònic de Música Festera, interpretat per la banda de la SM La Primitiva Setabense, la Vella. I que es va materialitzar amb la gravació del mateix en un DVD.

2006. Quadern de Falles. La «Viquipèdia» de paper. Portat pel seu afany investigador, pels seus anys de gestor màxim de les falles de Xàtiva com a president de la JLF (1997-1999) i per la seua condició de col·leccionista, **Ximo Sánchez** va voler aportar a la festa un treball ambiciós i pioner: *Quadern de Falles. 1865-2005*. Es tractava del primer compendi absolut de les falles de Xàtiva (falleres majors, monuments, comissions vigents i desaparegudes, artistes, premis...). El treball és tota una fita en la producció fallera local, donat que als llibrets de comissió i de la JLF s'havien publicat desenes i desenes d'articles però mai un treball com aquest, que ho reunia tot i que feia servir una estadística fins aleshores desconeguda per als estudiosos. En 2015, Sánchez va doblar la seua aposta i va reeditar en un

L'alcalde de Xàtiva Alfonso Rus, el president de la JLF Javier G^a Paños i les Falleres Majors de Xàtiva inauguren el Museu Faller en 2015. Foto: Perales Iborra / Levante-EMV.

volum més gran físicament que l'anterior: la revisió i ampliació del treball: *Quadern de Falles. 1865-2015*. Estem davant de l'últim gran producte imprès en paper pel que fa a una base de dades. Des de 2021, un grup d'entusiastes de la festa —Xàtiva Estudis Fallers— han encetat un recull de tota la informació generada i, sobretot, un fons fotogràfic, que ben actualitzat serà de consulta indispensable. Però ja en un format plenament digital. Sánchez també publicà en 2009 el magnífic volum *50 anys de cobertes de falles*, un inventari de totes les portades de llibret de Xàtiva de la història.

2015. Museu Faller de Xàtiva. Sospitosament propers l'anunci de la seua fulgurant i sobtada creació i la campanya electoral de 2015, el Museu Faller de Xàtiva fou la culminació d'una llarga demanda del món faller local. Ja a finals dels 80, la rehabilitada Casa

Ferrovària fou destinada per l'Ajuntament de Xàtiva com a seu de la Junta Local Fallera i futur museu. Però el consistori socialista va donar l'esquena a la idea: relegà a la junta a fer servir només la planta baixa de l'immoble i convertí totes les altres dependències de la casa (primera i segona plantes) en un centre cívic, creant una quinzena de despatxos per a associacions locals. Amb el nou govern popular de 1995, el Museu Faller sempre fou una promesa... incomplida. Soltadament, però, en octubre de 2014 es va anunciar la seva construcció exprés en el baix que deixava lliure l'oficina del Prop a Xàtiva del carrer Montcada. S'inaugurava el 7 de març de 2015, després d'una inversió de 32.000 euros i un temps rècord per a la seva habilitació: quatre mesos. A banda de museu, es traslladava a eixe espai, en precari, la seu de la Junta Local Fallera.

Hui, i des de fa més de dos anys per la suma de la pandèmia, el museu està tancat i desmantellat i gran part del seu contingut emmagatzemat i dispers. Es va fer tan de pressa que té molts defectes, a més de l'altet il·legal de sostre baix construït per donar cabuda a les assemblees que no s'ha de fer servir ja més. Està en marxa un nou projecte museístic que la regidora de Falles actual, **Maria Beltran**, ha anunciat per a molt prompte. Així les coses, l'ajuntament haurà de buscar lloc a la JLF fora d'allí. Un altre problema.

2016. Concurs de Pasdobles Fallers. En un magnífic article de **Melchor Peropadre** al llibre de la Junta Local Fallera de Xàtiva de 1996, l'erudit i mestre de mestres es preguntava per la mancança d'una major presència de la música pròpia en les falles i esperonava el col·lectiu

i els compositors a produir partitures específicament falleres més enllà de les peces típiques i tòpiques del repertori. En 2016, la Junta Local Fallera va omplir un poc eixebuit amb el I Concurs de Pasdobles Fallers Ciutat de Xàtiva. La idea era que dues composicions guanyadores porten el nom de les falleres major i infantil de l'exercici. Des d'aleshores, s'han coronat a Xàtiva els compositors **Jordi Durá** i **Paco Sánchez Roca**, amb *Adriana Pérez Ramírez* i *Olivia Cabezón Cuenca*; **David Penadés Fasanar** i **José Manuel Martínez**, amb les peces *Carla Sanchis Boixader* i *Teresa Aparicio Baldrés*; **José Manuel Martínez** i **Francisco Jesús Cogollos**, amb *Andrea Torres Martínez* i *Nerea Serrano Ramírez*; **David Postiguillo** i de nou **Francisco Jesús Cogollos**, amb els pasdobles *Laura Martí Sanz* i *Carmen Pavia Solves*, i **Azael Tormo Muñoz** i **Francisco Jesús Cogollos**, autors de les

Puchades Díaz, respectivament. En 2021, la JLF va editar un CD amb les peces guanyadores de totes les edicions més *El fallero*, *La peixca de l'aladro*, *València* i l'*Himne regional*, interpretades per la banda simfònica de la Primitiva Setabense de Xàtiva dirigida per **Saül Gómez Soler**.

2022. Memòria històrica: Tovar i Selgas se separen. En abril de 2022 i amb la llei de Memòria Històrica com a referent moral, un grup de fallers de la comissió de Selgas-Tovar va proposar la supressió del nom de Tovar i que la falla passe a ser exclusivament Avinguda de Selgas. Motius, a grapats: **Francisco Javier Planas de Tovar**, governador civil de València del nou règim franquista sorgit després de la Guerra Civil des de 1939 fins al 1943, fou un dels repressors més sanguinaris de la dictadura. Els historiadors atribueixen a Planas de Tovar 2.833 execucions de represaliats del bàndol republicà durant el seu mandat de quatre anys a València. Com que a Xàtiva fou l'impulsor dels habitatges socials del barri on es planta la falla, les populars Cases Barates, la nova

comissió fundada l'any 1972 decidí lloar la seua memòria amb la denominació compartida d'Avinguda de Selgas-Planas de Tovar i Adjacents, tot i que l'ús social ho ha acurtat des de fa dècades com Selgas-Tovar. Un article al Llibre de la Fira d'Agost de 2021 d'**Àlex Gutiérrez** va esperar els fallers a estudiar la supressió. Tot i trobar-se amb algunes —poques— veus contràries, l'eliminació es va aprovar per una ampla majoria.

Concert Pasdobles fallers celebrat en 2022. Foto: JLF Xàtiva.

ARRELS

Alba Fluixà Pelufo

Dansem amb el foc com esperits
que alimenten els cors amb la calor
festiva de les flames de març.
Cantem amb l'estil dels ancestres
que entonen l'alba amb nosaltres
i la dolçor aguda dels instruments.

Mengem cada gra d'arròs
amb la delectança compartida
d'una recepta eterna i canviant.
Parlem des d'una llengua valenta
i amb tots els matisos del món
que transporta les nostres passions.

Estimem ferotgement una terra
que no sempre és fàcil o plàcida,
però que conté totes les arrels.
Lluitem i lloem alternativament
cada cosa i cada cos contingut
en aquest irreductible racó.

Esqueix de la
dona
a les falles

Molt Fallera

Begonya Martínez Casanova

“Espere veure amb els meus ulls que les dones, no hagen de perdre l’espontaneïtat pel fet de ser falleres majors. I que se’ls deixen d’exigir veladament comportaments anacrònics i antinaturalment invocant al protocol faller (...). I més encara que siguen xiques joves i empoderades de la vida les que ho assumisquen i creguen que això va amb el càrrec.”

Duc mitja vida, o més de mitja vida, la vida sencera, escoltant allò de *“És molt fallera, es vesteix a tots els actes...”* o *“Què fallera és, des de xicoteta ha volgut ser fallera major”*.

I des que tinc ús de raó en termes fallers, m’ha fet ràbia escoltar-ho perquè mai m’he sentit identificada amb aquestes i menys amb el concepte de les dones falleres al que al·ludeixen. Més encara perquè mai he sentit catalogar als homes fallers d’aquesta manera.

És cert que de sempre he participat a quasi tots els actes fallers existents i que per descomptat he acudit amb *“indumentària de fallera”*; però mentre era menuda i adolescent el mèrit era més bé dels meus pares. Perquè a ma casa mai ha estat una elecció participar o no a un acte faller. Acudir era com anar a missa els caps de setmana o estar en taula el diumenge a hora de dinar independentment de la nit de dissabte que haguérem tingut.

La frase que a ma casa era com un dogma

de fe, sempre fou: *“Eres fallera, per tant et vesteixes a tots els actes”*.

En deixar de ser de la comissió infantil, alguna amiga més i jo decidirem que volíem exercir de *“faller adult”* i això comportava acudir els divendres a sopar al casal. Ens contàvem amb els dits d’una mà, però ho vàrem dur a terme.

Ara pot semblar una obvietat això d’acudir al casal independentment de l’edat i el sexe. Però per posar-los en context, he de dir que d’això fa aproximadament trenta anys i que per aquella època dones per allí es veien poques.

Era temps de *“comissió masculina i secció femenina”*, delegat de dones i *“sopar homenatge a dona del faller”* (que passaria a ser amb els anys el sopar de germanor). I s’escoltava la desafortunada frase *“Dona o falla?”*, que alguns feien servir per a preguntar si l’altre acudia a sopar divendres al casal. Ja que s’assumia que a aquestes reunions sols

acudien els fallers (de sexe masculí). Des d’aquell moment l’entrepà del divendres es va convertir en litúrgia, i acudir amb el meu pare i posteriorment amb la meua mare també va esdevenir costum. Del sopar del divendres i la posterior reunió passàrem al pinzell, el martell i les taxes.

Començarem a entendre com funcionava la nostra falla. I aquells homes que veien la falla com el seu vedat, van comprendre que havíem arribat per quedar-nos. Ens iniciarem a la junta directiva de la falla amb xicotetes delegacions, passaren a ser habituals els assajos per a les presentacions i obres de teatre, els berenars infantils, les idees per a cavalcades, la confecció de disfresses... I després d’això i amb alguns anys més de falla a l’esquena vindria la secretaria, el llibre, la junta local fallera i, com no, els càrrecs forts.

El meu creixement faller va anar a la vora d’un pare amb responsabilitats falleres constants i a prop d’un president de llarguíssima trajectòria (quasi un mite per a nosaltres). De la mà de fallers als quals

he mirat i admirat per les seues inquietuds i ganes de propiciar canvis. Ells no sols van escometre canvis a la meua falla, també va haver-hi canvis per a les falles de la ciutat. Rodejant-me d’ells supose que alguna cosa bona se’m va anar apegant. Ja que a parer meu vaig aprendre dels millors.

I amb el temps passàrem del *“xiqueta això es fa així”*, al *“que et sembla si ho fem d’aquesta manera?”*, *“com creus tu que és la millor manera de fer-ho?”* o al *“digues-nos com ho hem de fer, que la que sap d’açò eres tu”*.

És per tot això, que la frase amb la qual he començat, aquell *“Que fallera és, des de xicoteta ha volgut ser fallera major...”* no va amb mi. I sense ànim de menysprear el càrrec, sempre comprenent a qui vol ostentar-lo i respectant-ho, vaig preferir continuar per la meua senda fallera. Un camí que em va dur, inexorablement cap a la presidència de la meua comissió.

Jo no he estat la primera presidenta de falla de la ciutat, encara que sí de la meua comissió. I encara que això puga tenir algun mèrit pel fet de ser dona, mai vaig pretendre ser una abanderada de cap canvi ni revolució.

Simplement, vaig clonar sense pretendre-ho la trajectòria del meu pare (la meua figura fallera per excel·lència), ja que mai he entès que per ser una dona el meu camí havia de ser altre o poguera tenir cap límit. L'experiència amb la presidència em va aportar com era d'esperar alegries i penes, calfaments de cap i moltíssima feina. Tot en proporció a les dimissions de la meua comissió. Si la falla és gran les alegries són descomunals, però si hi ha problemes encara ho són més.

Mon pare sempre ha dit que tots els fallers haurien de ser almenys un any presidents de la seua falla, no sols per saber del que es tracta, que no t'ho donen tot fet, sinó també perquè en eixir fora de casa coneixes les altres realitats. Les virtuts i els defectes de cada grup.

Això a mi (igual que a ell) em va reafirmar en la meua passió per la meua falla, però em va fer veure que altres maneres són possibles. I encara que com tots puga pensar que la meua falla és la millor, sé que hi ha a Xàtiva divuit millors falles més. Cadascuna amb la seua idiosincràsia i el seu tarannà.

D'agrair molt, i per sempre, les mostres de respecte i estima dins i fora de la comissió. Cosa que, tot siga dit, no deixarà mai de sorprendre'm. I els amics de veritat fets al llarg d'aquests anys mig fora de casa (tant a la JLF com al cap dels dos anys de presidència) els aprecie i valore. Amb tot això, vull pensar que no ho vaig fer tan malament i que amb el meu caràcter vaig ajudar a fer que es coneguera un poc com som en veritat els fallers de la meua comissió.

És cert que al llarg d'aquests anys han canviat moltíssimes coses, que s'ha evolucionat i transformat prou la mentalitat de les falleres i dels fallers. Ara més que recalcar els canvis, que estan ja fets i assumits, toca esperar i potenciar els que encara necessitem.

Espere el dia que no siga notícia que hi ha una presidenta a la JLF. I que mai més es pense que un vicepresident és el poder en l'ombra pel fet de ser home. Un dia en què a la gent no li parega antiestètic que dues falleres desfilen juntes.

Ni dos falleretes. I per això voldria veure una presidenta infantil o una acompanyant d'una Fallera Major infantil de Xàtiva.

M'agradaria presenciar eixe moment en què veure un xiquet amb ram de flors a l'ofrena no ens faja pensar que és el de la xiqueta que desfila davant o al costat. I que les mateixes mares normalitzen l'encomanar també un ram per al xiquet tal com fan per a la xiqueta.

Espere que ens deixem ja d'una volta per totes de comissions masculines i femenines al cens i al llibre de la falla. I que les regines i "corts d'honor" queden per als contes de fades.

Espere veure amb els meus ulls que les dones, no hagen de perdre l'esponenteïtat pel fet de ser falleres majors. I

que se'ls deixe d'exigir veladament comportaments anacrònics i antinaturalment invocant al protocol faller (que en tota la meua vida no he vist encara escrit a cap lloc). I més encara que siguen xiques joves i empoderades de la vida les que ho assumisquen i creguen que això va amb el càrrec. Anhele el dia en què si els fallers no duen banda perquè semblen un capità general de l'exèrcit, tampoc l'hagen de dur dones i xiquetes.

Espere que assumim totes que la igualtat a les falles també passa per la igualtat a les quotes. I no agafem sols la part que ens interessa.

És per això que vull, i sé que he de vore a Xàtiva, un fallero major. Perquè cap càrrec hauria de ser exclusiu per ningú igual que no va ser impossible ser presidenta per a mi.

Estaria bé hi haja “loteria de la falla” i no la “loteria dels homes” i la “loteria de les dones”.

De la mateixa manera m’agradaria estar el dia en què sols van xiques a traure falla i més encara el dia en què sols homes confeccionen disfresses. El dia que ells repleguen taula mentre elles juguen al truc. Com aquests hi ha tants altres, lamentablement seran moltíssims. Uns són canvis substancials, altres són únicament gestos. Detalls que ni detectem perquè culturalment tenim interioritzats, però que fan que encara a les falles com a la vida la igualtat plena no existisca.

És per això que espere no haver d’escriure molts més articles com aquest. Estic convençuda que arribarà a ser innecessari. Deixarà de ser notícia que una dona siga presidenta de falla, com ja no ho és tenir una doctora de capçalera, o que la matrona que assisteix un part siga un home. Ja no és una anècdota que no tingam ministre sinó ministra d’interior, ni que hi haja carteres que ens reparteixen la correspondència o dones que treballen a l’obra. Així que tot arribarà.

Gio Torres

Artista Fallera, il·lustradora i amant de les falles.

Societat, falles i progrés... o no

Yolanda Pérez Ferri

“Actualment, amb 19 comissions a la ciutat, hem de dir que sis d’elles estan presidides per dones, sis tenen al capdavant juntes gestores on les dones són majoritàries i set comissions estan encapçalades per homes. Aquest fet és històric, ja que no s’havia donat cap any amb tanta representació femenina”.

Parlar de falles i dones és, a hores d’ara, parlar de desigualtat dins del món faller. Les falles han sigut tradicionalment masculistes i al segle XXI pareix que hem avançat un pas de pardal, encara queda molt de camí per recórrer.

I és que en qualsevol àmbit, siga cultural, financer o científic, el fet que una dona aconseguisca un càrrec de rellevància es converteix en notícia, i si la dona és la que està al capdavant de qualsevol entitat pública o privada, és sinònim de proesa pel fet aconseguir.

Però tornem al món faller. La primera falla a Xàtiva es creà al 1865 i poc a poc es van anar creant comissions fins arribar a les 19 existents actualment. Al llarg d’eixe temps les falles han anat evolucionant, però realment no al ritme que ho feia la societat, ja que les falles es resistien a que les dones formaren part d’elles.

Recordarem que als seus inicis les falles no censaven a les dones, només es censaven els homes. No serà fins als anys seixanta quan les dones apareixeran als llibrets de falla, això sí, amb el càrrec de falleres majors, d’honor o dames si anaven junt a la junta de la comissió, i ja apareixien la resta de falleres com a “comissió femenina”, fet significatiu que als llibrets aparegueren separats els fallers de les falleres.

Cal dir també que fins els anys 90 existia el “sopar de la dona del faller”, moment en què les dones baixaven al casal a sopar, ja que la normalitat era que els divendres al casal només el homes baixaven. Les dones no tenien cap càrrec i baixaven a fer disfresses o passar banderetes que després penjaven al carrer.

Com he comentat, als anys 90 comencen a censar a les dones i és en aquest moment quan una dona entra a formar part de la junta local fallera de Xàtiva

Posat de presidentes a les comissions de Xàtiva fins a 2016, per a un article publicat al Verí del Foc de JRJ.

l’any 1991, lluny de l’evolució més primerenca que va haver a altres poblacions, on les dones ja apareixien amb càrrecs directius als anys 80.

Amb l’entrada de la primera dona a la junta local de Xàtiva s’encetà un camí que, malauradament encara no ha arribat al seu destí.

A Xàtiva no seria fins l’any 2001 quan una dona (Ascen Torresano) ostentara el càrrec de presidenta d’una comissió. Ho fou al llarg de dos exercicis i va encetar un camí que va ser seguit per algunes dones més: Estrella Agustí (Verge del Carme), Maruja Ortolà (Ferroviària), M. José Ferri (Cid), Begoña Martínez (República Argentina), Yolanda Pérez (Joan Ramon Jiménez), Érika Pastor (Espanyo-

leto), Luisa Sanz (Verge del Carme), Nieves Pastor (Espanyoletto), Patricia Jornet (Joan Ramon Jiménez), Mayra Martí (Sant Jaume), Gloria Marí (Cid), Lucia Sinisterra (Sant Feliu), Iris Arroyo (Murta) i Rebeca Colomer (Benlloch). Les cinc últimes són presidentes al llarg d’aquest exercici i cal puntualitzar que l’any 2023 és l’any on han coincidit la màxima quantitat de presidentes.

Moltes d’elles, per ser les primeres a les seues comissions, han tingut que patir per tal de demostrar la seua vàlua, ja que les comissions, tradicionalment masculistes, no van posar gens fàcil la tasca a la dona que presidia la seua comissió. Per sort també hem de dir que altres han sigut recolzades pels seus fallers i falleres i han pogut desenvolupar la seua tasca amb normalitat.

Respecte a la Junta Local Fallera, moltes són les dones que ja han format part d'ella, tenint ja càrrecs de vicepresidentes o secretàries, no arribant mai a ser igual el nombre d'ells que d'elles. Destacar que des de l'any 2019 fins al 2022 la representació femenina a la Junta Local Fallera representava el 35% i que actualment la seua proporció és d'un 46%, sent aquest any el de major paritat dins de la història de la Junta Local Fallera. És la cara i la creu de la lenta evolució que està portant a la dona a estar totalment integrada al món faller.

Remarcar que algunes falles de la ciutat han estat presidides també per juntes gestores amb més representació de dones (Joan Ramon Jiménez actualment composta per 3 dones i un home), juntes gestores amb només dones (Murta Maravall) i altres amb paritat en la representació (Sant Jaume o Corts Valencianes són un exemple). Actualment, amb 19 comissions a la ciutat, hem de dir que sis d'elles estan presidides per dones, sis tenen al capdavant juntes gestores on les dones són majoritàries i set comissions estan encapçalades per homes. Aquest fet és històric, ja que no s'havia donat cap any amb tanta representació femenina.

I per a fet històric, el relatiu a la presidència de la junta local fallera de Xàtiva, que per primera vegada en la seua història compta amb una dona presidenta: Celia Gorrita Albiñana. Aquest fet va provocar un gran revol a la ciutat i fora d'ella, un

Celia Gorrita. Primera presidenta de la JLF Xàtiva

fet que canvia la visió que es té de les falles xativines i que enceta un nou cicle. I com no, la pregunta que va perseguir a la nostra presidenta: "Què sents al ser la primera dona presidenta?" ens arrima a la creença que és un fet heroic, ja que dins d'un món encara amb major quantitat d'homes que dones, eixe fet és insòlit. Si fos una societat més moderna, no haguera sigut una notícia excepcional. Personalment, he de dir que és un plaer poder treballar junt a ella.

Si estudiem els casos d'altres poblacions, Xàtiva és dels municipis més tardans, després de veure la quantitat de dones que ja han ostentat càrrec a les comissions de la ciutat.

Posem alguns exemples de juntes locals amb presidències actuals:

- JLF de Paterna amb presidenta de junta local i de les 17 que hi ha a la ciutat, sols 7 comissions tenen presidenta.
- JLF de Alaquas té presidenta des de 2018.
- JLF d'Alfafar l'actual és la quarta dona en ostentar aquest càrrec.
- JLF Silla l'actual presidenta és la tercera en presidir aquesta junta.
- JLF Massanassa la president porta 7 anys al càrrec i actualment a la seua directiva hi ha 13 dones i 7 homes i cap presidenta en les comissions de la ciutat.

En el camí totalment oposat, direm que hi ha poblacions en les que cap comissió té una dona al capdavant de les mateixes, un exemple és Sedaví i un altre Picassent. Com hem pogut comprovar, encara queda molt per què les falles siguen un món igual, però a poc a poc les ciutats van adquirint el compromís de que aquestes no distingeixen sexes, sinó persones.

No sols les falles

I que ocorre amb la resta d'associacions? Tenen el mateix sentit de la igualtat que el món faller o per contra han evolucionat a un altre ritme?

Estudiant el cas de la nostra ciutat, Xàtiva, veiem que la situació és similar. Moltes associacions encara no han tingut mai cap dona al seu capdavant, i algunes ho han fet recentment. Es el cas de la música Nova de Xàtiva, que fins 2015 no havia tingut cap presidenta, sent Andrea Mollá Benet fins hui l'única. Una altra associació que té al capdavant a una dona és la Creu Roja, que compta amb la mateixa presidenta –Maria Luisa Juan- des de 2016. La germandat de confraries també fa uns anys que té presidenta, i amb l'actual dos

han sigut les que han ocupat aquest càrrec. I com a última incorporació d'una dona que comença a presidir una associació, tenim a Pepa Esparza al Rotary Club, que s'ha incorporat recentment a aquest càrrec. Diferent és el cas de l'associació SPAX, pionera en tenir a les dones incloses dins de les seues juntes, ja que Mari Carmen Jachán fa 37 anys que va començar a formar part de la mateixa a les seues juntes i va acabar sent presidenta, just fins a aquest any 2023.

I finalment, si repassem els candidats i candidates als partits polítics, l'estadística no canvia. En 2023 dels 4 partits polítics que ja han confirmat qui encapçalarà les llistes a les pròximes eleccions, 3 són homes i només una dona encapçalarà una llista. No és l'únic cas, ja que molts municipis presenten aquesta situació. I com no pot ser d'altra manera, mirant a nivell nacional, també són dos només les dones que són cap d'algun dels partits que conformen el Congrés dels Diputats.

En conclusió: les falles no són una excepció al lent avanç de la igualtat entre dones i homes a l'hora d'ocupar algun alt càrrec a les associacions, en la política o la ciència. Però les falles sempre es troben endarrerides respecte a la resta de canvis, un món tradicionalment encapçalat per homes que es resisteix a que "elles" compartisquen protagonisme, no més lluny que el de Fallera Major o Regina de la fira.

Bibliografia:

- "La dona i la falla. Les dones i les falles"*, Verí del foc n° 10, 2016.
- Registre d'associacions de Xàtiva*
- Estudis fallers de Xàtiva*

Escena de la dona.
Foguera Bayer els Antigons
Foto: José Luis Mollà

Дона, дónа

Ámparo Álamo

Dona, dóna'ls una lliçó a tots.

Diuen que la tristesa s'encolleix quan trenes els cabells. Així que trenas i enrotlla els pensaments al voltant de les agulles; que no es claven més al cor que al cap. Encolleix, i lliga i ondeja, com les ones que trenquen sense demanar permís. I ajusta bé els rodets per a no escoltar a aquells que volen veure't caure.

Tu no cauràs. Malgrat els tacons que t'oprimeixen i el sòl relliscós de la Plaça quan plou religiosament cada 18 de març. Estàs per damunt de qualsevol que vullga fer-te sentir menys. Cap avall només per a espolsar les manteletes.

Amaga entre les enagües les pors, apreta cada inseguretat amb el corpinyo i cobreix els talons d'Aquil·les amb calces noves. Abriga't amb tot allò que et fa vulnerable i invencible al mateix temps. I posa-li un llaç a aquest regal que és la vida. Que ningú descobrisca que baix la pell converteixes les armes en llavors.

Abraça les flors amb olor a esperança. Enfonsa el nas entre els pètals i recorda que eixa és la suavitat a la que deuriem aspirar. En l'amor, en l'amistat, en el treball. En la vida.

I demana. Deixa als altres uns segons a banda i pensa en tu. Alça el cap i demana-li pel que somies i no t'atreveixes, pel present i pel futur.

Que no et diguen que només pots ser fallera sense ser artista davant. En un món tallat a mida per homes per a homes, tu tens el deure d'afegir una -a final. Modela amb els ulls, escata amb empatia i pinta amb sensibilitat.

La teua manera de viure, la que siga, és art. La teua resiliència és la força per a alçar monuments. La teua valentia al plorar apaga la flama d'un any vell.

Evolució de les Falles

Dels cadafals al suro i les noves tecnologies, un viatge en el temps

Miguel Ángel Martínez Tortosa

La falla ha arribat als nostres dies com una tradició que es confon amb noves formes, i crec que cal buscar del calaix la part positiva del seu passat. El gegantisme i les macrofalles han diluït el seu origen. Les dimensions s'han disparat fins a punts insospitats i cal tornar a una sàtira més fresca i fer una crida a la transformació.

Al llarg de la història aquestes estructures efímeres s'han elaborat amb diferents recursos, processos i materials. Hui, les falles han pres el nom de monuments. Potser això es deu al fet que, des del seu origen humil, les falles han aconseguit dimensions espectaculars, superant els 25 metres d'altura i disparant els pressupostos.

Història

El procés constructiu de les falles ha evolucionat molt formal i estèticament. La seua antiguitat, es remunta al segle XVIII, segons consta en documents de l'època en els quals ja es parlava del costum que hi havia a la ciutat de València d'alçar cadafals rematats per ninots de cartó i palla, amb esquelet

de fusta articulable, i vestits amb roba. Aquest costum va anar creixent al llarg del segle XIX d'una forma caòtica, fins a arribar a la seua màxima expansió al començament del segle XX, quan l'alçament espontani i improvisat de les falles antigues va començar a organitzar-se des de les comissions falleres, i a plegar-se a les directrius de la Junta Central Fallera, per a poder aspirar als premis en metàl·lic a les falles més artístiques.

Cadafals

Però tornant a la composició espacial de les falles, aquella primera estructura en forma d'escenari teatral ja existia des de finals del segle XVIII, i durant tot el segle XIX, segons consta documentalment, les falles es componien d'una base, a manera d'escenari o cadafal, sobre el qual es col·locaven les figures que donaven vida a l'escena, segons el tema sobre el qual es volia tractar. El cadafal, com es va denominar a la base per primera vegada en 1860, tenia forma quadrangular, arribant a ser octogonal o hexagonal una vegada es va separar dels murs de

Falla Plaça Calatrava, any 1926.

les cases. Els seus costats estaven formats per bastidors de tela, paper o fusta pintats amb medallons, tal com relata la premsa de 1865 i 1870, en les quals van aparèixer les primeres referències sobre els laterals. A l'interior d'aquestes estructures es col·locava el material combustible encapçalat per tot el que sobrava a casa: restes de taules, andròmines velles o catifes, que es recollien tal com relata la cançó infantil "Una estoreta velleta".

A principis del segle XX, impulsada per la societat Lo Rat Penat i secundada per la burgesia valenciana, s'inicia l'etapa de la falla artística. Aquesta es diferencia per la monumentalitat dels acabats, el caràcter escultòric i l'atreviment constructiu. Quan les falles comencen a créixer en monumentalitat les peces centrals adquireixen major importància prestant-li més atenció als seus acabats. Tot el conjunt formava un nucli expositiu entorn del qual es distribuïa tot l'argument de la falla. Aquesta situació evolucionava finalment cap a una altra sèrie d'alteracions que tenen en compte, d'una

banda, una preponderància de la rematada enfront del centre, aquesta vegada convertit en un simple element de transició constructiva cap a la peça principal, que amb el temps augmenta finalment de grandària, força i simplificació; o d'altra banda, una evolució cap a l'execució de ninots monumentals caracteritzats per les seues línies sinuoses i vives que configuren quasi la totalitat del monument.

Cartó

El cartó ha suposat des de sempre un dels materials més importants en la fabricació de qualsevol tipus de representació efímera. Té una maleabilitat excel·lent, que augmenta encara més si ho humitegem. Funciona perfectament com a suport en la producció directa de qualsevol tipus de semblant, màscara i figura, i com a recobriment base per a la següent aplicació de preparacions, pintures i diversos acabats. El treball amb cartó era un procés molt laboriós. Primer, calia construir una armadura de fusta que es cobria amb fang. Després es modelava la peça i es repassava amb

Figures de cartó realitzades a partir de motles d'escaiola - M.A. Montesinos per a Levante-EMV

els escuradents. I a continuació, es realitzava el motle d'escaiola i es tirava de cartó. “Un treball que portava una gran quantitat d’hores, però només era un primer pas per a aconseguir la figura que s’anava a utilitzar.

La serialització salva les falles, en un primer moment, en el qual no hi havia gran desenvolupament econòmic i no obstant això la mà d’obra s’havia encarit frenant el desenvolupament en grandària i complexitat de les figures corpòries. Amb els motles d’escaiola es creava també un mercat secundari entre els propis artistes fallers, que s’intercanviaven o compraven peces de cartó d’alguna figura a uns preus raonables. Aqueix mercat és el que permet als artistes més modestos fer el seu treball a partir de diferents combinacions que rendibilitzaven la grandària respecte al cost. Era el que anomenem “refregits”.

Vareta

Per a les peces més grans de les falles la utilització de motles va compartir protagonisme amb la producció directa segons la tècnica de la “vareta”, un laboriós treball de fusteria constructiva, però que constitueix un dels procediments més versàtils per a la fabricació de peces de grans dimensions. Va ser introduïda pel fuster Antonio García “Tonín”, que va traslladar els seus coneixements d’aeromodelisme al món de les falles com un substitut ordenat dels esquelets de fusta i malla metàl·lica.

Materials sintètics

En les últimes dècades del segle XX es van anar incorporant gradualment els materials sintètics, i a poc a poc van obtenir major protagonisme. Exemple d’això és la pintura plàstica, en el seu inici tan sols una base, que va passar a convertir-se en la tècnica pictòrica definitiva. Igualment, els adhesius i aglomerants naturals (cola de conill i farina) van deixar pas a les colles i pastes industrials (midó de farina), i la resina de polièster, la fibra de vidre i el po-

Falla Municipal de València realitzada en vareta.

Taller on està realitzant-se una falla de vareta

Un artista treballant el suro al seu taller

liestré expandit, van relegar al cartó pedra a una tessitura de material de suport. Amb la proliferació en el mercat de nous materials i resines sintètiques a partir dels anys 60, i especialment en els 70, el món faller inclou els avantatges d'aquests productes, i a més, lluny d'abandonar les tècniques i procediments tradicionals, els incorpora de manera que s'estableix una convivència entre els nous i els ja existents, ampliant el ventall de possibilitats formals amb la finalitat d'aconseguir una evolució professional del treball en l'àmbit del taller.

El suro i les noves tecnologies

En la indústria de les falles, igual que en moltes altres, sempre s'ha buscat l'eficiència productiva. A causa dels avanços tecnològics és possible la mecanització de les peces a través de la tecnologia digital. Per això ara el producte s'ha convertit en un arxiu informàtic que pot ser manipulat i alterat en grandària i forma. El seu llenguatge binari permet a les màquines de control numèric per computadora "es-

culpir" sense l'ajuda d'un arxiu en 3D, a més de generar pràcticament el producte final de manera informatitzada. Amb l'escanejat digital en tres dimensions es trauen les rodanxes, i mitjançant un programa d'ordinador, la màquina va tallant la silueta. No obstant això, encara que l'artista ja no està en contacte directe en aquestes fases, sempre ha d'haver-hi una persona que s'encarregue de la comprovació del procés. Així el treball es fa en equip, cadascú col·laborant des de la seua particular especialitat.

Canvi climàtic, sostenibilitat front a costos econòmics... és el gran dilema actual, encara que pense que al suro li queda poc en la construcció de falles. La crisi de la pandèmia ha fet que les reivindicacions dels artistes fallers caiguen pel seu propi pes. Anem cap a unes falles més menudes i millor acabades, com he dit al principi, cal tornar a una sàtira més fresca i fer una crida a la transformació.

Maqueta 3D Falla Convento Jerusalén 2022
Foto: José Luis Mollà

Del blanc i negre al color en el vestit faller dels homes

Joan Quilis Rodenas

Actualment una desfilada de falleres i fallers està plena de colorit i de diversitat de models de vestits, tant en les dones com en els homes. A Xàtiva, en la indumentària femenina des de ben prompte, més en concret des de la dècada dels anys quaranta, es va utilitzar el vestit denominat tradicionalment com de valenciana, però en la vestimenta masculina no va ser així. Intentarem en aquest article, explicar un poc quin va ser el procés d'evolució en la manera de vestir de l'home durant les festes falleres. No anem a fer un article d'indumentària, sinó del procés de canvis i per què es produeixen aquests canvis en la indumentària masculina.

El primer que cal dir és que, com en altres aspectes, les falles de Xàtiva estan molt influenciades per les de València i la manera de vestir-se no anava a ser diferent. En aquest aspecte també la capital ha marcat un poc la pauta a seguir.

Quan en els anys trenta es creen les primeres comissions falleres a Xàtiva, ni les do-

nes ni els homes utilitzaven la indumentària tradicional valenciana. En les dones no seria fins després de la Guerra Civil quan comença a utilitzar-se aquesta roba. En els homes passaran uns quants anys per a que hi haja algun canvi en la seua manera de vestir.

Però centrem-nos en els homes. Durant molts anys la roba utilitzada durant les festes falleres era la de les peces de vestir normal. Suposem que en actes més vinculats a la comissió, com la plantà, despertades i altres, seria roba més utilitzada diàriament per a treballar i en actes més oficials seria la roba de mudar, més elegant, podríem dir que la dels diumenges. No descartem que açò passara en les falles del període de la II^a República i en les dels anys quaranta o inclòs més. Una peça de roba, que utilitzarien els homes, si no tots alguns, seria la brusa de feina (1), doncs, en aquest període era una peça de vestir, prou utilitzada tant per a treballar com per a altres activitats diàries i és fàcil pensar que alguns membres de les comissions l'utilitzaren en el dia a dia faller.

Membres de la junta de la Falla de la plaça d'Enriquez dels anys quaranta. La majoria amb jaqueta i corbata.

Xiquet vestit de saragüell.

Que l'home, vestira amb roba normal durant les falles es prolongaria des de 1933, any en el qual es creen les primeres comissions a Xàtiva, fins als anys seixanta del segle XX. Durant aquest llarg període podem veure en moltes fotografies de l'època com vestien amb roba normal, la majoria amb jaquetes i corbata. Sí que es poden veure testimonis fotogràfics en què xiquets apareixen vestits amb una espècia híbrida de saragüells. Podem veure els xiquets amb les espadenyes de careta, els calçotets, la camisa, el jupetí i el mocador al cap però amb corbata, peça aquesta totalment aliena al vestit de saragüells.

Mentre que als xiquets se'ls permetien aquestes llicències en la manera de vestir, els adults continuaven vestint roba normal. Passarien uns quants anys fins a veure als homes amb una vestimenta exclusivament creada per als actes fallers. Seria el denominat vestit de faller, també conegut com a vestit negre o inclús de forma despectiva, anomenat de panderola.

D'on venia aquesta indumentària? Com ja hem dit, més cap a dalt, València ha marcat moltes vegades les pautes a seguir en

temes de falles i la manera de vestir no anava a ser aliena. La vestimenta negra dels fallers ve de la capital. Va ser creada per la Junta Central Fallera (2) en 1954. En un principi va ser denominat "vestit de llaurador de gala". La indumentària consistia en una jaqueta curta de ras negre, camisa blanca i pantaló també negre. El calçat en un primer moment van ser espadenyes. També es portava una faixa, que depenent del càrrec, podia ser d'un color o d'un altre.

Aquest abillament, en un principi, sols va ser utilitzat pels membres de la Junta Central Fallera de València. En un congrés faller celebrat en la capital en 1958, es fa oficial però continuarà sent poc utilitzat. En un altre congrés celebrat en 1964, es fa obligatori per a l'acte de l'ofrena, i a partir d'ací va ampliant-se el seu ús i va passant a altres poblacions, entre elles Xàtiva.

Però quan apareix a Xàtiva el vestit negre? No podem concretar una data exacta de quan comença a utilitzar-se aquesta vestimenta, però pensem que si en 1964 es fa oficial a València per a l'ofrena i a partir d'ací comença a expandir-se, l'aparició en Xàtiva no estarà molt lluny d'aquesta data.

Aquesta vestimenta va evolucionar poc, però entre els canvis que es van donar estava el calçat, que va passar de les espadenyes a les sabates negres. A la camisa se li va ficar gorgera i les faixes van ser substituïdes pels faixins i a aquests se'ls van afegir unes borles.

A Xàtiva ja veurem entre els homes fallers aquesta segona versió del vestit negre, tot i que en un primer moment encara es podia veure alguna camisa sense gorgera. En fotografies de principi dels anys setanta del segle XX podem veure com s'utilitzava una espècie de llaç negre en els colls de les camises. Era un adorn que faria la mateixa funció que una corbata o un corbatí.

Respecte als faixins els podíem veure de diferents colors. A Xàtiva, els colors eren el gris per al president de la Junta Local Fallera i verd per a la resta dels membres. El color roig estava destinat als presidents de comissions, i en un principi les persones que tenien càrrec dins de la comissió portaven un faixí d'un color morat i la resta blau. Pel temps el faixí morat va desaparèixer i sols va quedar el roig del president i el blau per a la resta. En el centre del faixí, anava brodat l'escut de cada comissió o en el cas del faixí de la Junta Local Fallera, el seu escut.

Però com s'introdueix aquesta manera de vestir entre els fallers de Xàtiva? És de suposar que seria la Junta Local Fallera, possiblement a instàncies de la Junta Central Fallera de València, qui introduiria aquesta vestimenta per a intentar donar una unitat en la manera de vestir masculina. Ja que la dona anava amb el vestit de valenciana, almenys que l'home fora equipat d'alguna manera i no s'anara sense cap criteri.

No tenim constància escrita en la nostra ciutat dels seus inicis, ni si estava reglamentat d'alguna manera. Hem d'anar ja als estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva aprovats en el IV congrés faller celebrat entre desembre de 1989 i maig de 1990 per a encontrar alguna reglamentació (3).

En el capítol IV denominat "de les comissions falleres", trobem l'article 14 el qual es titula "de la indumentària fallera". Ací podem llegir:

Els vestits que s'utilitzaran a tots els actes fallers i oficials programats per la Junta Local Fallera seran els mateixos que es venen utilitzant fins ara.

Desfilada de fallers de Xàtiva l'any 2018, on es poden veure les diferents tipologies de vestimenta per a homes en les darreres dècades. Foto: Perales Iborra – Levante EMV

L'article continua però aquest tros és el que ens interessa. En cap moment ens indica com són els vestits, ni quines característiques deuen tindre, però podem entendre que, en els actes fallers, les dones aniran amb el vestit de fallera o valenciana i els homes amb el vestit negre.

En desembre de 1992 es realitza el V congrés faller i en aquest es rectificuen alguns articles, entre ells l'article 14, que parlava de la indumentària (4). En la rectificació que es fa, es tolerava la utilització dels vestits de torrentí i saragüells en la comissió infantil, continuant la comissió major com indicava el text, utilitzant els mateixos vestits que es feia fins ara, és a dir, el vestit negre.

Desconeguem el contingut dels tres congressos anteriors i si en ells es va crear algun reglament o estatut sobre com havien d'organitzar-se les comissions de la nostra ciutat i si en ells s'informava de com es de-

vien vestir els fallers. Recuperar informació sobre aquests altres congressos, seria molt interessant per a conèixer el funcionament de les falles i de les comissions en els anys en què es desenvoluparen, però això és un altre tema i una altra tasca.

Tornem al tema que estem tractant, que no és altre que el de la vestimenta masculina en les falles.

Com hem dit, no sabem com es reglamentava la vestimenta masculina abans de 1990. Però coneguem un article de 1983 publicat en el periòdic local "La Veu de Xàtiva" (5), on es parla un poc sobre la indumentària fallera. El primer que ressalta és que sent el vestit de la dona tan elegant i vistós, el de l'home no acompanya al de la fallera, doncs mentre el femení pot ser dels segles XVIII o XIX, el de l'home és una mescla d'estils i èpoques. Mentre que la jupa, de ras negre, podria ser una imitació a les utilitzades en els segles XVIII i XIX; la camisa, el pantaló, les sabates i els mitjons són actuals (del se-

gle XX). A banda, fa un al·legat a l'ús de la indumentària tradicional valenciana en els homes, la qual cosa aniria en el benefici dels actes fallers, els quals guanyarien en colorit i vistositat. Però per a això havien de ser els mateixos fallers els que devien pegar un pas endavant i prendre una decisió.

Com veiem, en 1983 ja hi havia veus crítiques que defenien una manera de vestir diferent en els homes. En el congrés faller celebrat quasi deu anys després, en desembre de 1992 al qual vaig poder assistir i ser testimoni, una majoria prou important dels fallers continuava preferint i defensant el vestit negre i així es va aprovar. Un dels principals motius d'aquesta defensa era que aquesta indumentària era igual per a tots i ningú ressaltava sobre els altres, a banda de ser econòmicament assequible per a tots.

Però tornem a 1993. Quan la Junta Local Fallera, d'aquell any, fa entrega a les comissions dels nous estatuts aprovats uns mesos abans, s'ajuntava, també el

"reglamento fallero" de la Junta Central Fallera de València, aprovats en el ple del VII congrés general fallers del 20 de setembre de 1990. En aquest reglament, en el títol IX, article 121, el qual portava per nom "de la indumentària" (6), quant fa referència a la indumentària de l'home la denomina "traje de fallero" i fa referència al fet, que l'ús d'aquest vestit va ser aprovat en el IV congrés faller. La descripció que fa d'ell és la ja coneguda: pantaló negre, jaqueta curta de ras negre, camisa blanca i el faixí. Prohibeix l'ús de corbates, flors i llaços de qualsevol gènere. Sols podran portar el bunyol de major categoria i la insígnia de la falla.

Però, l'article continuava i podíem llegir: *Pudiendo de la misma manera utilizar los llamados trajes de torrentí y Zaragüell, trajes típicos del hombre valenciano que por su riqueza y policromía dan mayor lucimiento a los actos.*

Com veiem en València capital, encara que es reglamentava el vestit negre, es permetia també el vestits tradicionals valencians. Anaven un poc més avançats que nosaltres, respecte d'aquest tema.

En Xàtiva, no serà fins als estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva aprovats pel VI congrés faller (7), celebrat des de juliol de 1997 fins a setembre del mateix any, on s'alliberava la forma de vestir en els homes, permetent-se poder utilitzar el vestit de torrentí i el de saragüells, convivint amb el vestit negre que fins ara havia sigut l'oficial. També apareix un altra manera de vestir, a la qual se li denomina de puntelló o de feina. Consistia en unes espadenyes en els peus, pantaló negre o a ratlles, camisa blanca, jupetí i faixa.

El vestit de faller negre, en aquest nou estatut, també quedava reglamentat, com havia de ser: Sabates, calcetins, pantaló i jaqueta curta de color negres, camisa blanca amb gorgera i faixí amb borles. La idea de reglamentar aquest vestit, era evitar veure algun faller amb calcetins blanc o inclòs amb esportives, casos que era prou freqüent encontrar en actes oficials.

El vestit de torrentí quedava reglamentat amb sabata amb un adornament o espadenyes, calces, calçons, camisa, jupetí i faixa. El de saragüells, consistia en calces de traveta o senceres de color, saragüells, camisa, jupetí i faixa. Al cap es podia dur: Mocador, barret, còfia, rodina o muntera. Com a peces d'abrigar, es reglamentava la manta morellana i la capa.

Tot quedava escrit en el capítol IV, article 12 de la indumentària fallera. Amb aquest nou estatut el món faller masculí pegà un pas endavant i aprovava el que molts sectors fallers feia temps que venien reivindicant, poder a l'igual que les dones falleres vestir amb la roba tradicional de l'home valencià. El vestit negre no es va eliminar i en un primer moment va continuar sent majoritari, però a poc a poc la nova indumentària va anar guanyant pes i en poc temps va anar deixant al vestit negre com una cosa testimonial. Hui en dia continua vigent poder utilitzar aquesta roba, però ja no veiem a ningú amb ella.

Aquesta evolució va ser possible, per un canvi en la direcció de la Junta Local Fallera. En 1997, Ximo Sánchez va ser elegit president, i ell i tot l'equip que van formar la nova junta van aportar una manera diferent de pensar i veure les falles. Al cap de poc temps es va organitzar un nou congrés faller en el qual, entre altres coses i com hem vist, es va aprovar i reglamentar la manera de vestir masculina, en els actes fallers.

Actualment els estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva (2019) continuen reglamentant la indumentària (8). En el capítol VI, article 22 s'arrecplega tota la informació. Continua indicant com es deu vestir, i qui vullga pot anar de negre. Amplia un poc més la forma de vestir de torrentí, de saragüells i de puntilló i dóna una altra possibilitat de vestimenta per als homes: amb brusó, pantaló negre o a ratlles i amb faixa, amb espadenya de careta, i si no pot ser, sabata negra.

Hem parlat, fins ara de la vestimenta en els actes fallers oficials, però tots sabem que hi ha una altra manera de vestir. Podríem dir que és una manera de vestir informal, la que es gasta per a estar en el casal o per a fer feina com la nit de la plantà, per anar a les despertades, a les cercaviles o per anar a actes com l'entrega de premis o en els últims anys al dinar de germanor. Suposem que en els primers anys de les falles, els membres de les comissions no vestrien de manera molt diferent de com ho feien els dies laborables. Com hem dit més cap amunt, alguns homes utilitzarien la brusa de feina per a fer alguna activitat de la falla com descarregar monument, ajudar en la plantà a l'artista.... Aquesta brusa, en els anys huitanta del segle passat es va posar de moda entre el món faller, tant entre els homes com entre les dones, i inclús xiquets i xiquetes portaven la seua brusa. Com hem pogut veure, aquesta peça de roba continua estant vigent en el món faller, inclús està reglamentada en els últims estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva, on ens indica com deu

ser el seu ús en els actes o activitats en els quals pot ser utilitzada.

Però aquesta peça, encara que continua en actiu hui en dia i no ha desaparegut del món faller, en l'àmbit del casal a poc a poc ha anat deixant pas a les dessuadores. Així podem veure com, en els dies de falles, els membres de cada comissió de la nostra ciutat porten una dessuadora de diferent color, amb l'escut de la seua comissió brodat o imprès en ella, donant un colorit i un ambient diferent i festiu als carrers i places de Xàtiva.

Bibliografia:

- .-1: Mullor Domínguez, Victoria. La brusa de feina. Llibre explicatiu Falla Benlloch- Alexandre VI 2022, p, 109-111. Ed. Associació Cultural Falla Benlloch-Alexandre VI.
- .-2: <https://www.districtofallas.com>: historia del traje de fallera (y de fallero).
- .-3: Estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva 1990. Pag 6-7. Ed. Falla República Argentina 1990.
- .-4: Estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva, exercici 1993. Pag. 18-19. Ed. Junta Local Fallera de Xàtiva.
- .-5: Belda Francesc. Sobre el vestit faller. En la Veu de Xàtiva. 09/03/1983.
- .-6: Reglamento Fallero 1991. Pag: 52-53. Ed. Junta Central Fallera de Valencia.
- .-7: Estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva 1997. Pag. 24-25. Ed. Junta Local Fallera de Xàtiva.
- .-8: Estatuts de la Junta Local Fallera de Xàtiva 2019. Pag. 21-22. En <https://www.fallesxativa.es> Junta Local Fallera de Xàtiva.

Junta Local Fallera l'any 2012. Foto: Perales Iborra – Levante EMV

El dia de la marmota fallera

Ivan Serrador i Ferrer

...València, 18 de març de l'any 2022. En un obrir i tancar d'ulls, ja tenim passades les falles! S'ha de veure com ha evolucionat la festa amb el pas del temps! Hem passat del vestit d'home negre a la vestimenta multicolor i hem canviat l'estoreta velleta, per espectaculars i grandiosos monuments. Però no podem continuar així... i aspectes com la igualtat de gènere o la inclusió d'entre altres? Hem de ficar-se a treballar, d'enguany, no passa.

L'Ofrena, per a mi, és un moment de recolliment, passió, devoció i emoció perfecte per a reflexionar. Independentment de les meues creences personals, em veig immers en un clima d'emoció compartida i divague mentre camine sobre l'evolució de la festa.

Hem avançat, sí, però la societat ho ha fet més de pressa. Les Falles sempre han sigut motor de progrés i de canvi amb una gran capacitat per a difondre cultura i malauradament, crec que no hem sabut aprofitar-les.

Cada any, es parla molt sobre la figura de la dona en la festa, però encara que s'han produït certs avanços, el ben cert és que encara ens trobem lluny d'unes falles feministes i en igualtat. Les Falles continuen estant plenes d'estereotips de gènere, tant als monuments com als estaments fallers. A les falles, les dones, generalment, apareixen amb rols de gènere molt estigmatitzades com a mares, àvies, princeses o reines fruit d'una visió molt tradicional i són molt poques les que tenen un paper rellevant en les estructures de decisió i responsabilitat en la festa.

Un altre aspecte a tenir en compte, és la inclusió. Les falles han de ser una festa plural i oberta a tota la ciutadania, on totes i tots tinguen cabuda. Ara és més necessari que mai treballar en un projecte que respecte en tots els àmbits el principi d'igualtat de tracte i no discriminació per motiu de sexe, d'orientació sexual, identitat de gènere, ètnia, cultura, procedència, religió, creença, situació de pobresa, diversitat funcional o qualsevol altra causa, i contribuïska a la prevenció de la intolerància, l'odi o qualsevol forma de discriminació.

València, 18 de març de l'any 2023. En un obrir i tancar d'ulls, ja tenim passades les falles! S'ha de veure com ha evolucionat la festa amb el pas del temps! Hem passat del vestit d'home negre a la vestimenta multicolor i hem canviat l'estoreta velleta, per espectaculars i grandiosos monuments. Però no podem continuar així... i aspectes com la igualtat de gènere o la inclusió d'entre altres? Hem de ficar-se a treballar, d'enguany, no passa...

L'evolució de les darreres dècades a les falles de Xàtiva

Ángel J. Sánchez Palop

“Aquest ambient familiar i participatiu que es vivia a les comissions s’ha perdut, passant a ser les falles més impersonals, perdent-se una part fonamental de la festa”.

Abans d'introduir-nos en el cos d'aquest article cal tindre clara la definició d'evolució, que segons el diccionari normatiu valencià es defineix com *“l'acció o efecte de recórrer, algú o alguna cosa, el procés del seu desenrotllament”* o més adaptat al que anem a veure, en la seua vessant sociològica, l'evolució es el *“procés de canvi pel qual es passa d'un estat de coses a un altre d'una forma gradual.”*

Doncs bé, el meu amic Pep em va demanar tractar aquesta interessantíssima temàtica, i no li puc dir que no, primer perquè em resulta del més interessant, segon perquè escriure en el llibret d'aquesta comissió per a mi es un vertader honor, i per últim perquè jo també li he demanat a ell que col·labore amb mi al llibret de Benlloch.

He volgut començar donant a conèixer l'estricta significat de la paraula evolució,

element clau en aquest article, per a comprendre que es tracta d'un procés de canvi, encara que és un poc subjectiu interpretar aquests canvis a la vida en general, però especialment a les falles. Hem evolucionat en molts aspectes tangibles, com ara en nombre de comissions, però no en fallers censats, ja que hem vist com minvava el cens faller sent molt menys dels que eren a la dècada dels noranta, època on més d'un 12% de la població local estava censada en alguna comissió, és a dir, sobrepasant els 3.100 fallers. Cal assenyalar que des de fa uns sis anys la tendència torna a ser positiva, però encara ens situem més prop dels 2.000 fallers censats que dels 3.000.

Hem vist evolucionar la quantitat de premis que s'atorguen hui en dia respecte a fa 20 anys, però cregueu que ha augmentat la qualitat? Ja vos dic que no.

La falla Selgas arreplegant premis el passat any 2022.

Si veiérem el percentatge de dedicació als monuments fallers, nucli central de la nostra festa, ens n'adonariem de que no hem evolucionat. Encara que, tot siga dit, els últims anys hem vist una tendència lleugerament positiva en aquest aspecte, a raó de que també s'ha vist com el cens faller de la ciutat ha anat en augment malgrat la pandèmia viscuda entre 2020 i 2021.

Altres aspectes que pot portar a confusió en quant a la tendència “monumentalista” durant els actuals i els propers exercicis té a veure amb el “renaixement” de les falles a Xàtiva, celebrat just cinquanta anys, sent moltes les comissions que celebren el seu cinquantè aniversari, com es el cas de Selgas i Sant Jaume, les quals han tingut que retardar la seua celebració per motius “sanitaris”, ja que ambdues comissions existeixen de forma continuada des de l'exercici 71/72.

Aquestes comissions s'ajunten amb altres com Tetuan que celebra l'aniversari de la seua comissió infantil, o Raval i Sant Feliu que també celebren el cinquantè aniversari d'existència., quedant per als proper anys altres aniversaris com són els de Ferroviària, Joan Ramon Jiménez i Benlloch. Aquestes celebracions han ajudat i ajudaran a la tendència a l'alça dels pressupostos dels monuments, junt al ja mencionat augment del cens faller.

Molta gent es pregunta com pot ser que jo estiga dient aquestes coses si no ho veuen reflectit al carrer el 16 de març, i es que una cosa és que augmente el pressupost i altra cosa és que els monuments milloren, ja que els preus de les matèries primes emprades per a la construcció d'aquests s'han vist duplicats en poc de temps, suposant també un greu problema per a un gremi, els dels

Esbós d'una falla visat i autoritzat durant la censura.

Presentació de la falla Selgas durant la dècada dels 80.

artistes fallers, que s'ha vist colpejat per aquest aspecte, el qual sumat a uns anys d'aturada per la pandèmia i "l'intrusisme", fa que no travessen pel seu millor moment. Però anem a deixar aquest tema ací que tal volta està molt candent i donaria per a un article molt extens.

Tornant a la matèria del present article, l'evolució des de les darreres dècades a les falles de Xàtiva, podríem mencionar com ha afectat a l'entitat executiva de les falles locals, la Junta Local Fallera, que allà pel 1933 es deia "Comité Central Fallero" i després, al 1942 i 1960 va rebre el nom de "Junta Central Fallera", passant ja posteriorment a l'actual denominació.

No sols ha evolucionat en el nom. Cal comentar que a la dècada dels seixanta la relació entre l'ajuntament i les falles es basava en la censura. Fins i tot, i com a curiositat, a l'hora aprovar els components d'aquest "Comité Central Fallero" l'ajuntament tenia que recaptar informes polítics i socials de les persones que optaven a conformar aquesta entitat al cap local de "Falange Española

Tradicionalista y de la JONS (Junta de ofensiva Nacional-Sindicalista)", per a que el governador civil de la província donara conformitat a les persones que composarien la llista de membres junt al president d'aquest comitè.

Aquesta censura no finalitza amb açò exposat, però no continuaré amb aquest tema ja que el teniu ben explicat al llibre d'aquesta comissió de l'any 2019, el qual vos convida a repassar per conèixer tot el que va suposar i suposa la censura a les falles de la ciutat i a la vida quotidiana. En quant a evolució de la relació Ajuntament i falles de Xàtiva de la mà de la Junta Local Fallera, cal destacar l'increment del pressupost municipal destinat per a la festa de les falles de la ciutat, que tot i que lenta i millorable, ha vist com cada cert temps aquest pressupost ha augmentat pel bé de la nostra festa i pel bé del nostre poble, ja que de la repercussió d'aquests pressupostos es veuen beneficiades totes les parts: ciutat, fallers, empreses locals i entitats municipals. I si algú té algun dubte d'açò, que es pague

una cervesa i li ho conte amb calma. Ha aplegat el moment de parlar de les comissions. Tractar el tema de l'evolució és molt complicat, ja no -com he dit abans- en quant a nombre de comissions o fallers, sinó de l'evolució de la festa a partir de les pròpies comissions. Arribat aquest punt em pose un poc melancòlic, i això que no sóc molt vell, però recorde amb enyorança temps passat viscuts, i d'altres contats, del que era la nostra festa abans.

Amb açò no vull dir que les falles d'ara siguin pitjors, simplement són diferents. Abans les falles eren punt d'encontre de famílies i amics que tenien el casal com a lloc de reunió, però existia un esperit de col·laboració que hui en dia no existeix gaire. La falla era com una segona família, cadascú aportava el que podia per a, entre tots, fer que la cosa fóra més lleu i es poguera gaudir de la festa. Els majors de la meua comissió em contaven com els divendres feien reunió al casal i després anaven a diferents llocs del barri i voltants, amb cadires i taules, i junt als

veïns i veïnes posaven música i passaven tots junts una estona de distracció i oci. Cada membre de la comissió aportava el que podia, cada setmana algú portava unes pastes, altres uns termos de cafè... i a l'hora de cuinar igual, tots posaven el que tenien, humilment, per a bé de tots, i eixien als carrers per fer particip a la gent del barri. Es tenien espais comuns per a fer les celebracions i demés actes de les comissions, com era "El Moreno", al carrer Sant Francesc, el Casino Setabense, les entorxes, o l'Alan'Bon entre altres. Quantes presentacions falleres heu vist al Cine Avenida? un espai també molt entranyable per a les falles de la ciutat.

Xàtiva comptava amb molts espais públics i privats que eren utilitzats per les comissions de la ciutat, per contra de l'actualitat, on cada dia queden menys i ens limita a l'hora d'organitzar-nos i poder celebrar alguns tipus d'esdeveniments.

Aquest ambient familiar i participatiu que es vivia a les comissions s'ha perdut, passant a ser les falles més impersonals,

Cavalcada del ninot de la falla Selgas.

perdent-se una part fonamental de la festa. Això ha conduït a les comissions a la situació actual on, en molts casos, no aplegues ni tan sols a conèixer a tots els membres de la comissió, ni existeix aquell esperit col·laborador de que la feina s'ha de fer entre totes i tots, perquè la comissió és cosa de tots els fallers i no sols de la junta directiva o d'un nombre reduït de fallers que amb entrega fan funcionar les comissions.

Aquest és un altre mal que es deu extirpar prompte si volem preservar l'existència de la nostra festa tal i com la coneguem. Les falles són una festa sí, però una festa que va més enllà, ja que compatibilitza tradició, cultura i història amb modernització, però sempre amb el respecte de no perdre els orígens, perquè com se sol dir: "qui perd els orígens, perd la identitat".

Si parlem sobre els actes que engloben la nostra festa, també s'ha vist una evolució en quant a la quantitat dels mateixos, però... quants dels que es mantenen han millorat amb el pas del temps? Quins s'han convertit en un total despropòsit i necessiten reinventar-se per a que no desapareguen i per a tornar a atraure a la gent?

A mi en vénen al cap uns quants que necessiten pegar una volta i reconduir-se, com per exemple la cavalcada del ninot. Aquest acte, que comença com un acte per exposar un ninot que formaria part del monument, el qual passava per tribuna tirat d'un carro per ser jutjat, va anar modificant-se sense pedrer l'essència fins desembocar en un no sé molt bé què pròxim al despropòsit, el que ha fet que es perda tot atractiu per a que la gent de Xàtiva i dels voltants s'acoste a l'Albereda a veure la creativitat, gràcia i sàtira de les comissions.

A l'actualitat, i després d'uns quants anys,

les falles de Xàtiva s'han assegut al voltant d'una taula per a reestructurar aquest acte, però realment el gros dels fallers de la ciutat volen canviar aquest acte? O els agrada així? Tinc dubtes de què realment el vullguen canviar, ja que ells el gaudeixen molt i els importa ben poc el significat del mateix i la imatge que puguem donar. Per cert, d'aquest assumpte parle de forma més extensa al llibre de República Argentina d'aquest any, per si voleu pegar una ullada.

Un altre acte del qual no tinc molt clara l'evolució és el recorregut de les falles. Aquesta visita a les falles ha perdut totalment la seua idea inicial, convertint-se en una visita als bars i casals de la ciutat, una desfilada sense organització ni intenció pels carrers de Xàtiva que perjudica greument la imatge de les falles per a la resta de ciutadans. S'intenten buscar alternatives, però a l'igual que passa amb les cavalcades, la gent que ho ha de canviar és la mateixa que "gaudeix" de com són a l'actualitat. Cosa similar va succeir amb el ral·li faller, un acte que va començar sent molt vistós i divertit, i que el deteriorament de la participació va fer que les falles el reinventaren amb els actuals autos bojós, els quals després de dos edicions encara necessari-

ten un temps per veure si aconsegueixen motivar a la gent a participar i assistir com a públic.

Però no tot va a ser negatiu, què va! Les falles tenen moltes coses bones que han anat evolucionant o apareixent amb el pas del temps. Actes com l'ofrena han anat canviant fins aplegar a permetre obrir les portes de la col·legiata de Xàtiva, la Seu, on ara fem l'ofrena al mateix altar major, als peus de la nostra patrona.

Tan mateix ha paregut recentment un acte com la romeria de pujada a Sant Josep, un acte que està tenint una molt bona acceptació, i que malgrat que encara es tracta d'un acte de participació lliure, està sent de molta aflluència. Acompanyar al nostre patró camí a l'ermita que porta el seu nom, tirat per cavalls, és un espectacle ple de significat i sentiments per als que estimem la nostra festa.

No em puc oblidar del concurs de pasdobles fallers, que potencia aquesta vessant musical de la festa, buscant preservar aquestes peces musicals lligades a la tradició de la nostra festa i dotant a les falles de Xàtiva de peces úniques i pròpies que any rere any guanyen rellevància i adeptes.

Molts més actes han aparegut, com ara el "playback infantil" o el dinar de germanor, el qual va passar de ser un sopar de "gala" amb una assistència de 200-300 comensals a un dinar popular amb una assistència de més de 1.000 persones, recordant la temporal tradició de les paelles falleres que tenien lloc a la plaça de bous i altres espais anteriorment, i que en la actualitat han sigut rescatades per la comissió de Murta Maravall.

Uns apareixen i altres desapareixen. Alguns actes van desaparèixer fa tant de temps que la majoria de la gent ni recordarà que un dia existien, com ara el Sopar de la Dona Fallera en una època en la qual la dona no tenia la presència que té actualment, pel que es realitzava un sopar en el seu honor. Aquest sopar tenia lloc per setembre, on actualment celebrem el sopar del mig any faller.

I qui recorda què tenia lloc el dia de Sant Josep, després de la baixa en romeria? Es tractava d'una correguda de bous on assistien els representants de les falles de la ciutat i les comissions. Aquest acte l'he aplegat a viure en primera persona l'any que vaig ser president infantil al 1998. I així més actes que jo no he aplegat a viure, i altres que han vist la llum estant jo present. Tot açò va en la natura de les falles, evolucionar i estar sempre en moviment.

A la fi, les falles han anat evolucionant i adaptant-se al temps en el qual conviuen. Han aparegut coses, s'han perdut altres, en algunes coses hem millorat i en altres hem anat a menys, però són cicles, etapes de la vida, lligades a l'estat socioeconòmic de l'entorn. Ens afecten les crisis, però també les bones èpoques, i ens hem de quedar en què les falles ens adaptem a tot i ens reinventem quan és menester. Que traguem a passejar la nostra resiliència quan cal i lluitem per preservar la nostra festa amb el pas del temps. Res ens pot parar. No ho ha aconseguit una pandèmia mundial i ningú ens farà detindre'ns. Això sí, com he dit altres voltes, i parafrasejant a gent que sap d'aquest assumpte, les falles seran els que els fallers i les falleres vullguen que siguen.

Són les falles de Xàtiva millors o pitjors que fa unes dècades?

Alberto Ordiñana Gil

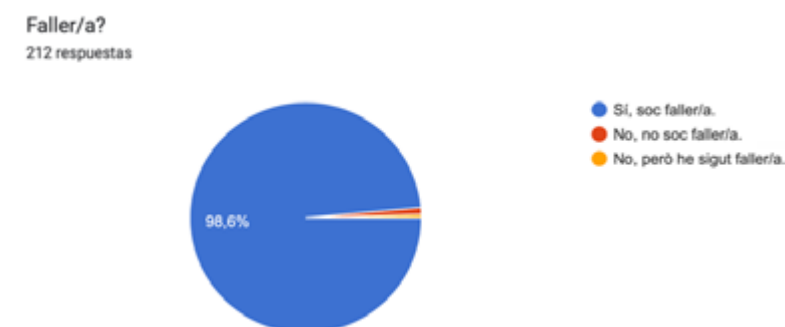
La qüestió no és fàcil de respondre, el col·lectiu faller és molt nombrós, i si alguna cosa ens caracteritza és la facilitat que tenim d'evolucionar i anar canviant-ho tot, de vegades d'una manera encertada, però d'altres errant com a éssers humans que som. I a més a més, si alguna cosa ens agrada més que canviar les coses, és poder parlar d'elles.

Aquesta enquesta tractava d'intentar conèixer eixa valoració sobre els canvis de la festa en els últims anys. Tenim la sort de viure unes falles amb una llarga trajectòria, i gràcies a molts historiadors, o simplement escriptors d'articles als llibrets, podem comprovar com han anat evolucionant.

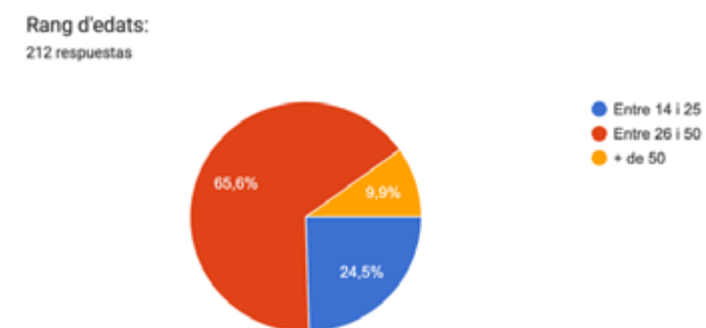
A continuació, sintetitzaré les respostes d'aquells que han participat en aquesta enquesta. La participació ha estat voltant el 10% dels fallers adults de Xàtiva. Amb dades del cens d'aquest any, tenim a Xàtiva un total de 2.971 fallers, repartits entre 2.148 adults i 823 infantils. En aquest mes que hem obert el qüestionari, hem rebut un total de 212 respostes tots ells adults (a partir de 14 anys al món faller es considera de la comissió adulta).

El primer bloc de qüestions, eren per poder conèixer als participants en l'enquesta, i així més tard poder traure conclusions o idees depenent rangs d'edat o poder conèixer el que pensen depenent els anys que són

fallers. D'aquestes 3 qüestions, pràcticament el 99% dels enquestats són fallers:

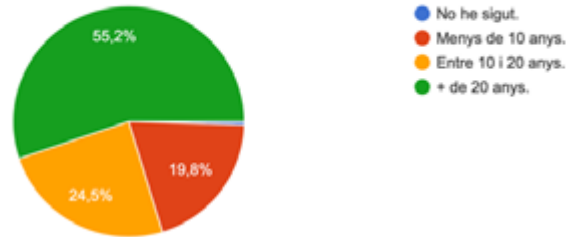

A la franja d'edats, hi ha una majoria d'enquestats d'entre 26 i 50 anys, que a priori pot ser que el cens aglutina més gent en aquesta franja o simplement que tenen més sensibilitat per participar en aquest tipus d'enquesta front a les altres dues franges d'edat.

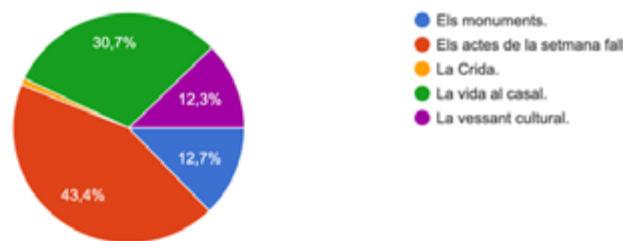
I amb concordança amb aquests resultats, tenim que la majoria dels enquestats porten més de 20 anys de fallers, la qual cosa ens ajuda per conèixer si l'evolució de la festa els darrers anys ha sigut positiva o negativa.

Quants anys faller?
212 respuestas

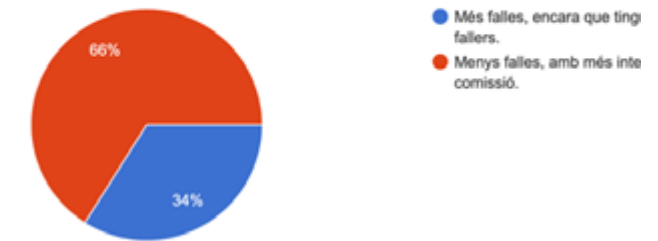
Al segon bloc de qüestions, ja començàvem a entrar en matèria, i a la qüestió de què és el que més t'agrada de les falles, prop del 44% dels enquestats responien que els actes de la setmana fallera. És una resposta esperada, ja que molta gent no viu les falles tot l'any per raons d'estudi o treball, o simplement perquè té altres prioritats, deixant la setmana de falles o els actes més prop d'aquesta com el temps per a viure intensament les falles. L'altra resposta amb gran pes és la vida al casal, amb prop del 31%

Què és el que més t'agrada de les falles?
212 respuestas

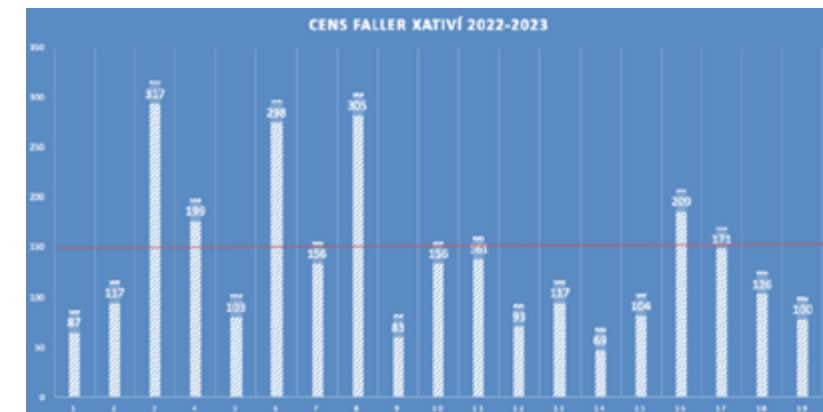

Les preguntes de l'evolució del cens i si preferirien més falles amb menys fallers o menys falles amb més fallers, clarament hi ha majoria que preferiria tindre menys falles amb més fallers..

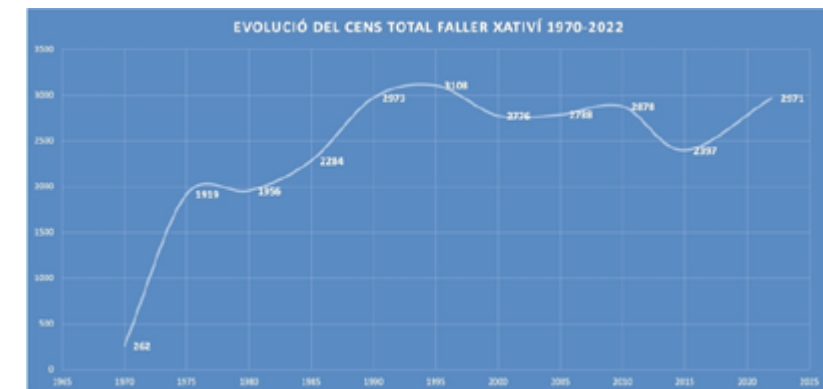
En les darreres dècades han augmentat el nombre de falles a la ciutat. Creus que és més falles amb menys fallers o menys falles amb un nombre més elevat d'integrants?
212 respuestas

Si observem la distribució de fallers per les diferents falles de la ciutat, tant hi ha una clara diferència entre 3 falles, estan les tres prop dels 300 fallers, després 6 estan prop de la mitja (156 fallers per falla) i la resta es trobaria per davall de la mitjana de 156 fallers per falla.

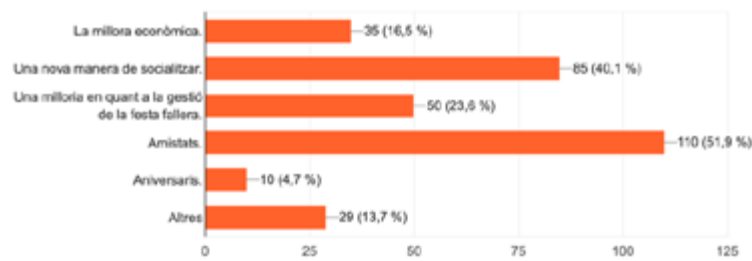

Quina es la raó d'aquesta evolució?

Quina creus que és la raó de l'evolució del cens faller a la ciutat? (Selecciona dos opcions)

212 respuestas

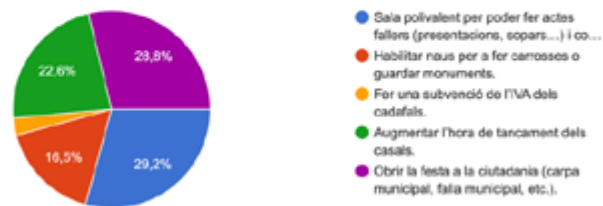

Sembla que la gent ho té clar, les amistats junt amb una nova manera de socialitzar.

I per tancar aquest bloc, preguntàvem què podíem demanar a l'Ajuntament per a les falles. Cal recordar que estem en any d'eleccions i solen ser més sensibles als comentaris que els fem. Aquestes respostes m'asseguraré que les reben, tal volta ens faran un poc de cas...

Què creus que hauríem de demanar-li a l'Ajuntament per les falles?

212 respuestas

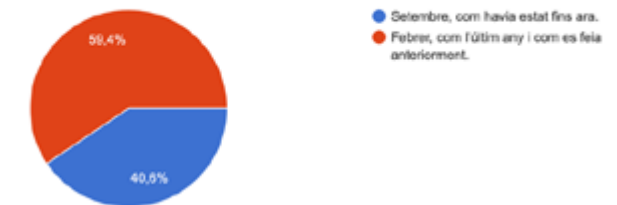

Com podeu observar, el resultat està molt repartit entre totes les opcions. És curiós que la que menys vots ha obtingut és fer una subvenció del 21% del pressupost dels monuments. El que està clar, és que el món faller està més per la llavor de fer una Sala polivalent per poder fer actes fallers i obrir la festa a la resta de la ciutat amb carpa municipal, falla municipal, etc.

Al bloc III, centrat en les cavalcades del ninot s'han aconseguit respostes prou interessants. Un 60% dels enquestats prefereixen febrer com la data per celebrar les cavalcades. Tampoc és d'estranyar, les cavalcades del ninot, com bé el nom indica, eren per portar o passejar el ninot de l'exposició, evolucionant al que ara coneguem, pel que de sempre ha sigut en dates pròximes a la celebració de les falles.

Quina creus que és la millor data per a la seua realització?

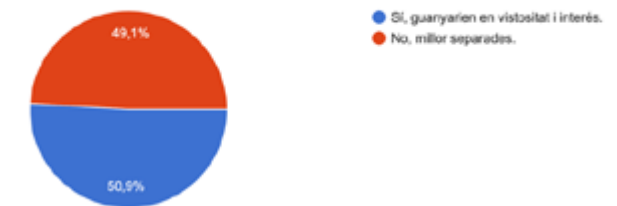
212 respuestas

A la qüestió de si s'haurien d'ajuntar les dues cavalcades major i infantil, la cosa està renyida, amb pràcticament un 50% dels vots per a cada resposta. Numèricament eixiria guanyadora l'opció d'ajuntar-les, però tan sols per 4 vots de diferència.

Creus que les cavalcades millorarien en cas de realitzar-se conjuntament?

212 respuestas

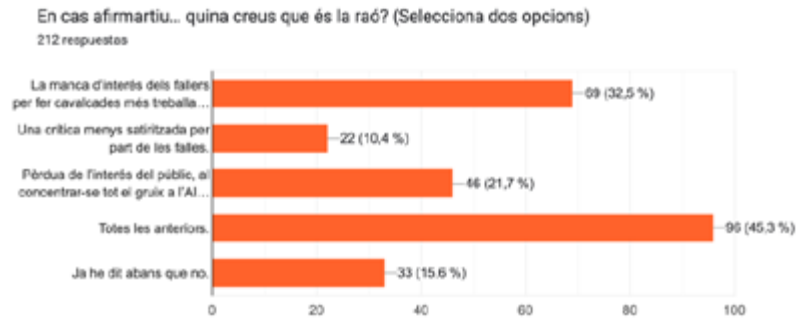

Per altra banda, els fallers tenen clar que les cavalcades han perdut atractiu respecte als darrers anys.

Creus que les cavalcades del ninot han perdut atractiu respecte a fa unes dècades?

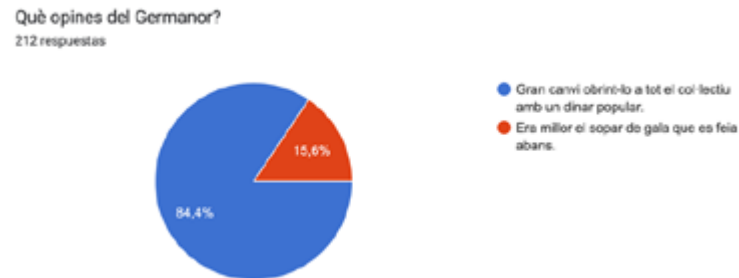
212 respuestas

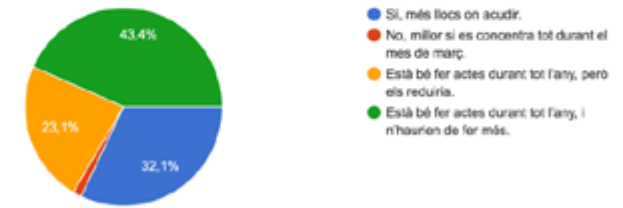
I sembla que la raó és per la manca d'interès dels fallers per treballar-se més les cavalcades, junt amb la pèrdua d'interès del públic en concentrar-se tot el gruix a l'Albereda. Clarament, alguna cosa hem de fer per millorar-les.

Al bloc IV altres actes, un 84,4% dels enquestats pensen que l'actual germanor va ser un bon canvi com a dinar popular.

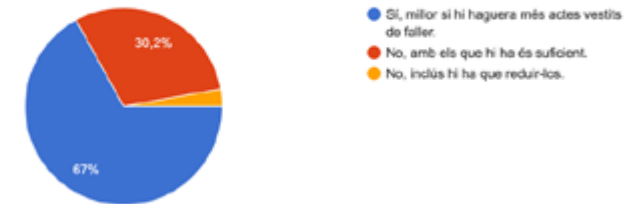
I respecte si és positiu l'augment d'actes que han experimentat en els últims anys les falles de Xàtiva al llarg de tot l'exercici, el 43,4% pensen que deuríem fer més actes encara, el 32,1% pensa que estan bé, i tan sols un 23,1% pensa que deuríem fer menys.

Creus que és positiu l'augment d'actes que han experimentat en els últims anys les falles de Xàtiva al llarg de tot l'exercici?
212 respuestas

Per finalitzar aquest bloc, l'última qüestió plantejava la possibilitat de fer més actes vestits de fallers. La majoria dels enquestats, el 67% pensa que sí, el 30,2% pensa que així està bé i tan sols el 2,8% creu que caldria reduir-los. Què vos sembla si ens vestim de fallers per anar a pels premis?

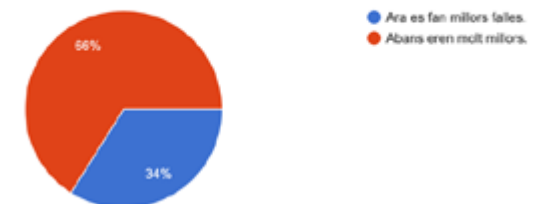
Creus que hi hauria que potenciar els actes vestits de faller/a?
212 respuestas

Sense dubte, el bloc V, el de les qüestions referides als monuments era dels que més ens picava la curiositat.

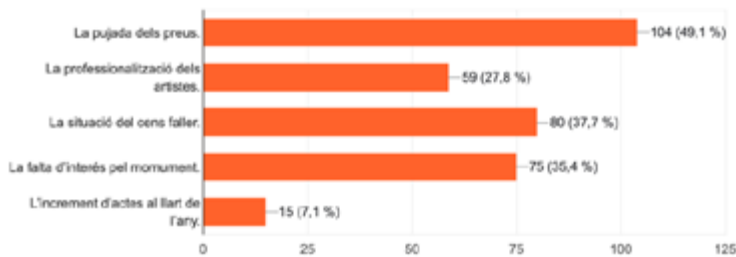
Pràcticament dos terços dels fallers pensen que abans els monuments eren millor que els d'ara.

Creus que el nivell dels cadafals és millor ara o fa unes dècades?
212 respuestas

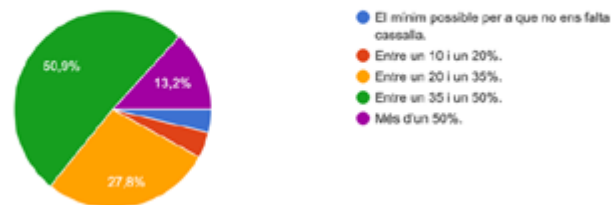
I quin és el motiu? Doncs els enquestats pensen que sobretot és culpa de la pujada dels preus. Efectivament, aquest increment de preus, l'estancament del nombre de fallers en moltes comissions i les altres despeses d'un casal, han fet que a dia de hui no puguem invertir més als nostres monuments.

Quin creus que és el motiu? (Selecciona dos opcions)
212 respuestas

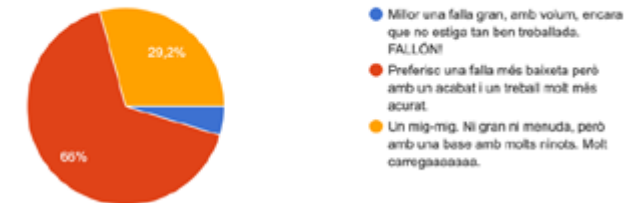
És difícil conèixer quin és actualment el pressupost destinat a les falles en cada comissió, per coneixement propi, m'atreiria a dir que està rondant el 25-30% del pressupost total d'una comissió, però els enquestats, pensen que hauria d'estar més bé entre el 35 i el 50%, inclús un 13,2% pensa que hauria de ser de més del 50%. No estan mal encaminats baix el meu pensar, a la fi, els monuments són el que més ens caracteritza com a festa.

Quin creus que deuria ser el pressupost destinat de la falla al monument?
212 respuestas

Per a la qüestió de quantitat o qualitat, la majoria, un 66%, ho té clar, prefereix una falla més menuda però amb gran qualitat, o almenys amb una base plena de ninots.

Quantitat o qualitat?
212 respuestas

Estem preparats per a tindre cadafals més moderns?

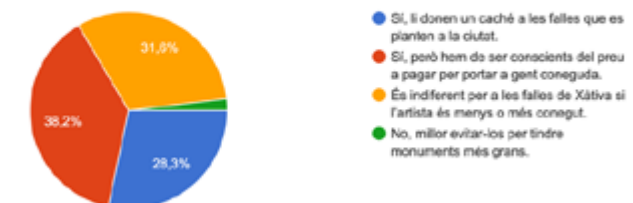
Si tu fores l'encarregat/da de signar artista... t'agradaria portar a artistes que utilitzen materials i tècniques diferents a les tradicionals (ninots amb tèxtil, falles o peces de vareta...)
212 respuestas

Pareix que no, encara que un 35% pensa que és hora d'anar ficant aquest tipus de falles, al 44,8% no els agrada gens.

I a la pregunta de contractar artistes de renom, hi ha una xicoteta majoria que pensa que és bo per a Xàtiva, però que hem de ser conscients del preu a pagar per dur artistes de renom.

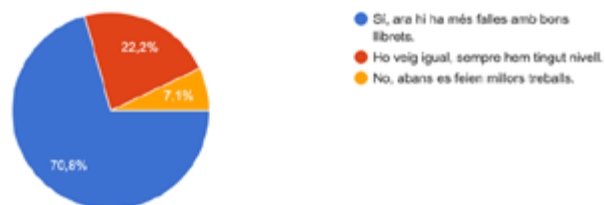
Creus que és positiu que a Xàtiva se signen artistes de renom?
212 respuestas

Per finalitzar, el bloc VI tractava sobre cultura, concretament temes relacionats amb els llibrets.

Un gran nombre d'enquestats pensa que s'ha millorat molt respecte a les últimes dècades amb la qualitat dels llibrets de Xàtiva.

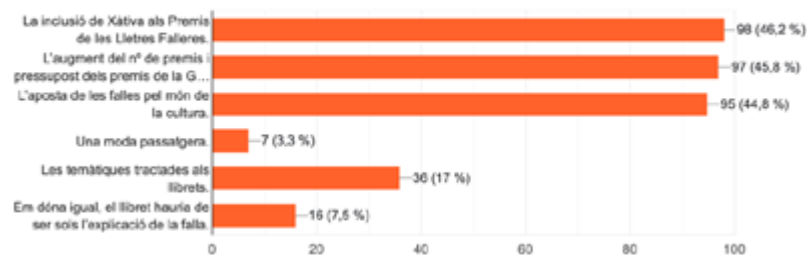
Ha augmentat la qualitat llibretera de Xàtiva en les últimes dècades?
212 respuestas

I quina és la raó?

Pràcticament amb un triple empat, per la inclusió de Xàtiva als Premis de les Lletres Falleres, per l'augment dels premis de GVA i per l'aposta de les falles pel món de la cultura.

Quina creus que és la raó? (Selecciona dos opcions)
212 respuestas

L'última qüestió tractava en general dels actes culturals de les falles de Xàtiva. La majoria, un 58,6% pensa que estan molt bé, però que no ens podem conformar amb això i hem de continuar fent coses.

En els darrers anys a Xàtiva s'ha creat un concurs de pascobles, premis als concursos de Lletres Falleres, setmanes culturals... creus que la nostra ci...ts actuals en matèria de cultura festiva-fallera?
210 respuestas

Com veieu els fallers i falleres de Xàtiva tenen opinions molt disperses al voltant dels temes que hem tractat d'esbrinar, pel que deixarem que siguen vosaltres mateix els i les qui traqueu les vostres pròpies conclusions.

Evolucionen els fallers?

Miquel Platero Berjas

Digueu-li a sa mare que és pianista en un bordell, no que és dissenyador.

El preocupant en l'evolució dels llibrets és que cada vegada es té menys respecte per la figura de la dissenyadora o el dissenyador. Els necessites, perquè fins i tot pot ser que abans la mateixa comissió resolguera aquest punt amb un *InDesign* pirata (mal fet), però ara amb tantes pàgines i un bon cabàs de fotos de les paelles i els *playbacks* es fa bola.

No parlarem ara de l'evolució del llibret en el seu context històric o social, perquè per a això ja hi ha altres autors molt més sabuts, preparats i experts. Els amics de l'ADEF per exemple i un altre grapat d'autors saben moltíssim més sobre el primer llibret, Bernat i Baldoví, la literatura de canya i corda o la resta d'antecedents, la seua evolució al llarg del segle XX o les virgueries literàries del XXI. Qualsevol per ací té més coneixement. Ens centrem doncs en el disseny dels llibrets en les últimes dècades.

Evidentment, a simple vista només cal agafar un llibret de fa quaranta anys i un més recent per a adonar-nos que diferències hi ha. No sols ha canviat el *software* sinó també les tècniques d'impressió. L'aparició de

les potents màquines digitals han anat reemplaçant a la tradicional impressió *offset*, el que ha permès ser més competitiu en els costos i fins i tot augmentar el nombre de pàgines a color. I això a un faller li encanta, clar.

A més, antany, el llibret se solia confeccionar i imprimir al mateix taller i ara trobem a dissenyadores i dissenyadors que desenvolupen el llibret de manera externa al taller. Això ha provocat un salt de qualitat important a l'hora de maquetar els llibrets, perquè no són un treball d'impressió, sinó un de disseny. L'ordre d'aquests factors sí que altera el producte aquesta vegada. Abans eren un cúmul de publicitats, un parell de poesies i fotos de la fallera major de torn. Ara són vertaders treballs literaris que reque-

Llibret 2017 de la Falla El Mocador de Sagunt, amb portada del dibuixant Paco Roca. Font Yogur de Fresa.

reixen un treball més minuciós a l'hora de compondre les pàgines. I un punt de vista expert ací no ve malament.

Si ens centrem en els últims anys sí que es pot detectar una tendència diferent del que es premiava per exemple en les dues primeres dècades dels 2000. En aquells temps el llibret havia de tindre quatre-centes pàgines i ser de grandàries descomunals. Ben gran. Més gran encara. La regla del premi a pes. Això convertia als llibrets en productes cars, tediosos i impossibles de llegir perquè abans calia matricular-se en el gimnàs per a poder-ho sostenir als braços. Per sort i esperonats per vertaderes joies com La Mercé o Mossén Sorell Corona (de Retales o Iban Ramon als comandaments) ens van ensenyar que es podien fer llibrets de categoria sense

necessitat de desforestar la selva amazònica. Va haver-hi molts més, per descomptat, però l'exemple d'aquests va ser el que a molts ens va fer pensar que fer un altre tipus de llibrets era possible.

El tema de les portades va més o menys en línia amb el que comentem. Des que llevar l'esbós de la portada va ser un sacrilegi que quasi li costa la vida a algun dissenyador hi ha cada vegada més afecte cap a aquesta part del llibret. Treballs d'artistes o dissenyadors top al servei de les falles, una cosa impensable temps arrere. Hem vist meravelles com per exemple la de Paco Roca al Mocador de 2017, un dels millors dibuixants del món col·laborant en un llibret d'una falla de tot just uns setanta membres. I com aquest molts altres exemples.

Portada del llibre 2019 de la falla Selgas, el qual versava sobre la censura.

Menció especial per la portada de fa uns pocs anys en aquesta mateixa comissió i que mereix la seua pròpia reflexió. Evidentment, fa no tant una portada amb dues falleres fent-se un bes hauria suposat un escàndol (segur que algun hui encara se sufoca, hi ha gent per a tot), però per sort les falles o la societat han evolucionat prou per a veure'l de manera natural. Va caldre atrevir-se i segur que el responsable li va donar més d'una volta. Però hem de ser agosarats, fer coses diferents perquè si no és tot molt avorrit. I si la cagues, la cagues, no passa absolutament res. Hi ha massa pressió amb les delegacions de llibret per a tindre sempre èxit, pot ser que pels diners que es posen en la taula o sols perquè l'ésser humà és així de babau. El debat podria estar-hi, superat el de la sexualitat, des del punt de vista del disseny si ens preguntem si haguera estat el mateix quant a repercussió i conseqüències una foto real en lloc d'una il·lustració. Però en qualsevol cas, *olé*.

No és or tot el brilli brilli

I fins ací la contextualització, el bany i el massatge. Hem conclòs fins ara que el disseny i portades dels llibrets ha evolucionat, i en general a millor, però, ha sigut això gràcies als fallers o malgrat els fallers? Perquè aquesta evolució no es podria assegurar que fora mèrit de les comissions. Primer caldria preguntar-se el per què d'aquesta evolució. És per interès literari? Per difondre cultura en valencià? O és pels premis? Maledicció, sempre els premis.

L'aparició dels premis, primer Generalitat, aquest gran far (fal·lus?) que ens guia; i posteriorment Lletres Falleres, a més d'una altra sèrie de premis de diferents comissions o ajuntaments, va provocar ja en el seu moment una bombolla en el tema dels llibrets. Els premis econòmics

i els banderins, no sé què és més important per a un faller, ha estat la metxa que ha pres l'interès pels llibrets en moltes comissions. Sí, entesos, ja hi havia comissions que feien coses *molones* abans. Però ara mateix es donen més de cent premis en Generalitat entre capital i poblacions i una bona dotzena en Lletres. Tots amb dotació econòmica (i banderí) i en els primers llocs de Generalitat a més molt considerable.

Ens trobem doncs en una situació on la comissió troba que pot fer-se amb diversos banderins i amb uns quatre o cinc mil euros de l'ala en premis si ho treballa bé. A més de poder lluir amb orgull un premi rellevant. I clar, per a embolicar una bona faena literària necessites una dissenyadora o dissenyador. I si no veiem la necessitat imperiosa de professionalitzar aquest servei en les falles, no estem entenent res de res.

Això està genial, perquè com a membre del gremi em sembla fantàstic. De fet, només hauria de ser així. Però no tot és tan bonic com sembla. En els últims temps és cada vegada més fàcil de trobar la figura de la delegació de llibret / disseny / experts-es / genis-es. Això complica molt el nostre treball. La relació dissenyadora o dissenyador versus faller no ha estat sempre com viure al país del cotó de sucre, però més o menys et deixaven fer. Així van eixir coses com "El llibret més gran del món", fer huit volums per a una edició, portades amb quadrats i cercles... com va dir un il·luminat, llibrets que no semblaven llibrets (per a aclarir-ho, va anar en pla despectiu però ens la bufa prou, de fet ens va encantar el comentari).

Ara la tendència és que la delegació de llibret tinga cada vegada més interès a dirigir l'orquestra des del seu punt de vista. I això no està malament per principi, però ja abas-

ta temes com a grandària de tipografia (jo en Word use dotze punts), justificació del text, disposicions, etc. Ja no és el típic d'abans que no podies deixar ni un trosset en blanc perquè era pecat mortal, és ficar-se en tot. Per descomptat que totes les opinions són respectables, però igual que no se li diu a l'artista de quin color ha de pintar el monument, no hauria de dir-se-li a la maquetadora o maquetador quina tipografia ha d'utilitzar o a quina grandària. Menys si no es té cap formació sobre aquest tema.

El preocupant en l'evolució dels llibrets és que cada vegada es té menys respecte per la figura de la dissenyadora o el dissenyador. Els necessites, perquè fins i tot pot ser que abans la mateixa comissió resolguera aquest punt amb un *InDesign* pirata (mal fet), però ara amb tantes pàgines i un bon cabàs de fotos de les paelles i els *play-backs* es fa bola. Ara necessites algú que te'l maquete i que sàpiga que una foto de *WhatsApp* eixirà fatal o que els plecs han de quadrar, que ja et vas embolicar l'any passat

i no vols que et caiga una altra bronca del teu president. Però això no impedeix que tu sàpigues tantíssim i el que fa el treball siga algun tipus de *pringat* subcontractat.

Precisament enguany s'han ajuntat dos factors. Primer una pujada de preus generalitzada que per descomptat afecta el tema dels llibrets. A la fi de 2022 podem parlar al voltant d'un 20% respecte al cost del llibret en 2021. Però clar, els fallers fan moltes vegades els seus càlculs i si l'any passat ens va costar mil, enguany val mil. I així des de 1997. Em consta que molts companys van advertir a les comissions que convenia espavilar i imprimir com més prompte millor per a evitar esglais finals, però ni cas. Un altre factor és Generalitat. Aquest text s'escriu a la fi d'any, però ja corre el rumor (compte, rumor) que pot ser que Generalitat avance els seus premis, cosa que implica maquetar i imprimir abans. Advertits tots, ni cas. "Ha d'estar".

I què dir del lliurament del material. A veure, hi ha de tot. Gent que t'ho organitza tot en carpetes, et dona un guió... aquests donen gust. Però els altres, aquells que t'envien un munt de correus amb fotos soltes, articles sense solta ni volta, tot deixat caure; aqueixos altres no molen res. Però els pitjors són els que t'envien coses perquè deixes de donar la pallissa (acabes sent com una mare que reny els seus fills per no entregar els deures a temps) i després t'ho canvien tot perquè no està corregit o hi ha centenars d'errors. Oh.

Des del punt de vista d'un proveïdor de serveis, en aquest cas de maquetació i a vegades impressió, es poden distingir dos tipus de llibret. El primer, el clàssic, cosa que no vol dir que haja de ser una castanya des del punt de vista del disseny; manté la seua publicitat, la seua fallera major, el seu monument i poc més. I és absolutament respectable. Potser una pena no aprofitar aquest paper imprès per

a comunicar alguna cosa més i fer-lo en valencià, però és tan vàlid com qualsevol altre llibret de tres-centes pàgines.

El segon tipus de llibret és el de Generalitat. Tenim coses per a comptar i volem que ens donen un premi perquè nosaltres el valem. Dins d'aquests tenim dos subcategories. El llibret top, que porta un treball tremend per part de la delegació de torn i el llibret amb aspiracions, que ha ajuntat uns articles i a veure què passa. No ens equivoquem, tots els top van ser primer aspiracionals i a poc a poc es van anar animant. És important que sempre es cole un amb aspiracions entre els top perquè això és un estímul per a la resta de comissions per a animar-se a treballar un poc més dur l'any següent.

És també molt important que el llibret siga sostenible. No a la parida de la proximitat i aquestes gaites que estan molt bé dir-les en veu alta per a quedar en pla chupipandi, però que normalment són exageracions, impossibles o directament mentides com a

castells. La sostenibilitat cal entendre-la des d'un punt de vista econòmic. El llibret no pot ser un llast per a una comissió. Imprimir val diners. Maquetar val diners (espere que ningú estiga abusant de ningú sense pagar pel seu treball, això és esclavitud i és delictu). I la comissió ho ha de pagar dins de les seues possibilitats. El finançament clàssic del llibret ha sigut des de sempre la publicitat, però amb l'arribada dels premis es permet reinvertir el premi en el llibret de l'any següent. Però no cal fer bogeries que hipotequen a la comissió. Tampoc s'entén que el llibret haja de, necessàriament, proporcionar benefici econòmic. No hauria d'estar pensat per a això. Són l'eina de comunicació més potent que tenim en valencià, aprofitem-la.

Compte, no tot és dolent, per descomptat. Conste que ens encanten i adorem fer llibrets. A la dissenyadora o dissenyador li agrada el seu treball i entén el que comporta. Quan tries això saps el que hi ha, som així de pardals. Però no vindria malament un poc de respecte i quan ens equivoquem se'ns diu amb tranquil·litat. Quan encertem, bo, almenys convideu a una cervesa.

Dissenyador gràfic un dia de treball normal.

Falles, toponímia i memòria urbana a València

Luis Fernández

Membre de l'Associació d'Estudis Fallers

“Generals colpistes com Urrutia i Barroso, governadors sanguinaris com Planas de Tovar o metges instigadors d'afusellaments com Marco Merenciano, no podien romandre en l'espai públic commemoratiu per molt que els seus noms tingueren un arrelament profund entre la població, més enllà del desconeixement general que sol haver-hi cap els propis personatges i els seus mèrits per a ser allí”.

Els espais públics, els carrers i les places on es desenvolupa la nostra vida no són simples llocs de pas, són racons de la nostra ciutat on acumulem vivències amb les quals anem teixint la nostra memòria. Per a qualsevol veí arrelat en un barri, la modificació de l'estructura d'aquest o el simple canvi de nom d'un carrer suposa un exercici de nostàlgia infinit, agreujat per la intensitat i els moments del passat viscuts en aquests espais.

Per als veïns fallers, el barri, l'encreuament de carrers on es planta la falla o el xamfrà on es troba el casal i les seues denominacions, formen part dels seus llocs de memòria, llocs de la memòria particulars on han desenvolupat una intensa activitat festiva al llarg de la vida i per tant han traçat una

línia de quotidianitat i un fort sentiment d'arrelament i pertinença.

Per això, els canvis en les estructures urbanes i toponímiques de la ciutat solen ser traumàtics, però moltes vegades inevitables, com és el cas dels noms de carrers de la nostra ciutat que contravenien la Llei de Memòria Històrica en remetre a figures de la dictadura franquista. Generals colpistes com Urrutia i Barroso, governadors sanguinaris com Planas de Tovar o metges instigadors d'afusellaments com Marco Merenciano, no podien romandre en l'espai públic commemoratiu per molt que els seus noms tingueren un arrelament profund entre la població, més enllà del desconeixement general que sol haver-hi cap els propis personatges i els seus mèrits

per a ser allí.

Així, la nova Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de València, encapçalada pel grup polític Compromís, va encetar en 2015 el camí cap a la renovació del nomenclàtor a partir de dos premisses clares: aplicar la Llei de la memòria històrica i fer visible el paper històric i actual de les dones en l'espai públic commemoratiu. De manera quasi paral·lela, el 22 d'abril de 2016 es presentà en societat l'Aula d'Història i Memòria Democràtica de la Universitat de València que, vinculada al Departament d'Història Contemporània, i integrada per professors i investigadors de diversos departaments de la universitat, naixia amb diversos objectius, entre els quals està el d'impulsar la col·laboració amb altres institucions per a preparar informes i assessorar amb rigor sobre la

història i la memòria democràtica, faceta per a la qual la Regidoria de Patrimoni i Recursos Culturals va demanar els seus servicis per a la confecció d'un informe a propòsit dels noms de carrers de la ciutat que remeten a figures de la dictadura franquista i, per tant, incomplien la llei de la memòria històrica. Després de cinc mesos d'investigació, coordinada pel professor Toni Morant, l'Aula d'Història i Memòria Democràtica va entregar a l'Ajuntament un informe amb 55 denominacions, la majoria de les quals eren de personatges relacionats irrefutablement amb el franquisme. No obstant això, la llista preliminar de candidats era prou més extensa, però una de les premisses va ser que si no hi havia proves definitives sobre un nom en concret, no es podia incloure en la llista. De manera que l'informe assenyala de forma rotunda la presència de generals colpistes,

J. J. Monzó - Las Provincias

metges depuradors, apologetes del feixisme i col·laboradors necessaris de la repressió, a més de simbologia d'enaltiment del franquisme. La meitat de totes estes denominacions estaven retolades al cèlebre Grupo *Antonio Rueda*, en un eixam de carrers que no eren una altra cosa que un enorme homenatge a la dictadura, noms de personatges l'únic mèrit dels quals era formar part del bàndol vencedor.

Amb l'informe de l'Aula ja en la mà, la regidoria presentà una proposta per al canvi de denominació de 51 vies públiques de la ciutat de València en aplicació de la Llei de la Memòria Històrica, que és aprovada per la Junta de Govern Local en sessió celebrada el dia 26 de maig de 2017. Així s'acordà la reforma del nomenclàtor de la ciutat de València més important des de la postguerra; una transformació que completava la que s'havia fet durant els primers anys de govern democràtic, la qual, condicionada per l'ambient polític i social viscut durant la

transició, havia quedat incompleta. Quaranta anys després de la fi de la dictadura s'aconsegueix eradicar per fi de l'espai públic el nom de colpistes, delators, torturadors i repressors per a aconseguir que els nostres carrers ja no siguen un lloc de la memòria dels vencedors sobre els vençuts, sinó punts de trobada plural i de convivència.

D'esta manera, l'avinguda del Baró de Càrcer, dedicada a *Joaquín Manglano i Cucaló de Montull*, primer alcalde franquista de la ciutat, recuperà el seu nom original d'*avinguda de l'Oest*, una denominació que és reconeguda i utilitzada encara per bona part de la població valentina. L'avinguda dedicada en el seu moment al general colpista *Gustavo Urrutia* canvià de nom a *avinguda Amado Granell Mesado (Militar)*, en memòria del tinent valencià que va ser una figura clau en l'alliberament de París de les urpes del feixisme en agost de 1944. En 2015

s'havia aprovat posar el nom d'*Amado Granell* a un carrer del barri de la Font de Sant Lluís, però es va modificar l'acord i el van substituir per la denominació carrer de *Manuela Solís Claràs (Ginecòloga)*, la primera dona llicenciada a la Universitat de València, un nom extret de la proposta del Consell Municipal de la Dona.

Amb l'aplicació del criteri de fer visible en el nomenclàtor dels carrers el paper fonamental de les dones en la societat, es retola al barri de Tormos el carrer de *Marie Curie (Científica)*, química i física d'origen polonès que va ser la primera dona que va rebre el premi Nobel i la primera persona que en va rebre dos: de Física, en 1903, i de Química, en 1910. El seu nom va substituir el d'*Alfonso Peña*, ministre d'Obres Públiques durant la Guerra Civil i la postguerra, responsable de grans obres construïdes gràcies a la utilització dels presoners republicans com a mà d'obra esclava. Al barri de Nou Moles, el nom del carrer de l'advocat,

propagandista i feixista declarat Salvador Ferrandis Luna, és substituït pel de carrer *Olímpia Arocena Torres (Professora)*, la primera professora universitària de València. El doctor *Francisco Beltrán Bigorra* va exercir un paper preponderant en la repressió universitària i va intervindre en processos depuradors de destacats professors de la universitat. El carrer que li havien dedicat al barri del Carme va ser designat carrer *Alejandra Soler (Mestra)*, defensora de l'escola pública, de la igualtat i de l'accés universal a l'educació. A l'Hort de Senabre, es retola el carrer *Jerónima Galés (Impressora)*, destacada impressora valenciana del segle XVI, que substituïx el nom del també colpista general Antonio Barroso y Sánchez Guerra; i als Orriols, la plaça dedicada al cofundador de la Falange, Ramón Contreras, és retolada com plaça de *Gloria Fuertes (Espectora)*, la irreplicable poetessa coneguda pels seus llibres per a la infància. Finalment, al barri de la Llum, darrere de l'Hospital General, el nom de la plaça dedicada al que fou rector de la Universitat de València entre 1939 i

J. J Monzó - Las Provincias

Kike Taberner - Valencia Plaza

1941, José María Zumalacárregui, important partíciip dels processos de depuració dels professorat i del personal universitari, va ser reemplaçat pel de plaça de les *Tretze Roses* “en memòria de totes aquelles dones represaliades per la seua ideologia política o activisme social durant la dictadura franquista”.

Este canvi en la toponímia urbana de València afectà a catorze comissions falleres que han hagut de modificar els seus noms i adaptar-los a la llei i a les noves denominacions, com ja va passar a finals dels setanta i principis dels huitanta amb les falles que es plantaven en carrers dedicats a reconeguts feixistes com José Antonio, Ramiro Ledesma, Onésimo Redondo o el falangista Esteve entre d'altres.

Algunes d'estes comissions, els noms de les quals estaven formats per la unió de dos o tres carrers, optaren simplement per eliminar el nom conflictiu. Mentre que unes

altres s'han adaptat al nomenclàtor de carrer i han afegit la nova denominació. En el grup de les primeres es troben, per exemple, les falles del carrer doctor Marco Merenciano, que a partir d'ara es denominen només amb el nom d'un dels seus carrers de l'encreuament: Gayano Lluch i General Llorens. O les dos que portaven el nom de l'Àngel de l'Alcàsser, la figura mitificada pel franquisme com a símbol de la *Cruzada de Liberación*, que va ser canviat per carrer dels Jurats. Mentre que en el segon cas trobem la falla Jerònima Galés (abans general Barroso) – Litògraf Pascual i Abad, que sí que han adoptat la nova denominació dedicada a la primera dona impressora valenciana. Estes són totes les falles del Cap i Casal afectades per la reforma del nomenclàtor de carrers i les seues noves denominacions (en negreta):

- Falla Santa Cruz de Tenerife-Àngel del Alcázar ->**Falla Santa Cruz de Tenerife**
- Falla Àngel del Alcázar-José Mestre -> *Falla José Mestre*
- Falla avinguda de la Plata-General Urrutia ->**Falla avinguda de la Plata-Senyera**
- Falla García Morato-leclla-> **Falla Séneca-leclla**
- Falla General Llorens-Doctor Marco Merenciano->**Falla General Llorens**
- Falla Gayano Lluch-Doctor Marco Merenciano-> **Falla Gayano Lluch**
- Falla General Asensio-Marqués de Solferit (Quart de Poblet) -> **Falla Marqués de Solferit**
- Falla General Barroso-Calvo Acacio-> **Falla Calvo Acacio**
- Falla General Barroso-Litògrafo Pascual y Abad->**Falla Jerònima Galés - Litògraf Pascual i Abad**
- Falla Illes Canaries-Trafalgar-Samuel Ros-> **Falla Illes Canaries-Trafalgar**
- Falla Juan Bautista Vives-Salvador Fe-

rrendis Luna-> **Falla Juan Bautista Vives i Adjacents**

- Falla Linterna-Na Robella-Barón de Cácer ->**Falla Linterna-Na Robella-Avenida del Oeste**
- Falla Manuel de Falla-Tamarindos-López Ibor -> **Falla Manuel de Falla-Tamarindos**
- Falla Plaza de los Mártires (Massarojos) ->**Falla Senent Ibáñez**

Sobre l'autor:

Luis Fernández (València, 1979) es Enginyer Tècnic en Topografia i president de l'Associació d'Estudis Fallers. Es autor de llibres com *Toponímia i Memòria Urbana* (Ajuntament de València, 2022) i ha participat en llibres col·lectius sobre falles i la ciutat de València. Des de 2016 conduïx els espais setmanals Callejeando i *SER Falleros* de Radio València Cadena SER.

Miguel Santaaulalia: l'etern mestre revolucionari, l'etern aprenent de falles

Aitor Sánchez Collado

Entrevistem a Miguel Santaaulalia, veterà artista faller que als seus 80 anys fa balanç de l'evolució estètica i crítica de l'art faller, així com de la situació de l'ofici. Del seu taller va eixir l'I+D del suro que revolucionà el sector fins marcar pautes actuals de la producció, a banda, d'una generació de fills que han seguit l'estela de la firma. A dia de hui, retirat de la primera fila, continua dissenyant ninots en 3D amb programes informàtics per a artistes de gran nivell. La seua frenètica creativitat continua imparable: etern mestre i etern aprenent de falles.

Com van ser els seus orígens fent falles?

La meua formació comença amb l'educació general bàsica. Als 14 anys vaig acabar el col·legi amb coneixements molts bàsics i havia de treballar per ajudar en casa. El meu pare va començar a fer falles quan jo vaig nàixer en 1943. Ell alternava la seua feina com pintor mural quan estava en temporada baixa (hivern) amb el treball en els tallers d'artistes fallers, com també Manolo Ferrer, de Burjassot, etc.

Ell ja feia falles a la seua manera, les construïa en les porxades de les cases dels seus amics. En l'habitació de la meua germana hi havia ninots, en el corredor hi havia motles, caps de cera, etc. Sempre he viscut envoltat per este món i vaig començar a ajudar en el taller. Amb 14 anys més o menys anava a aprendre la part més artística al taller de Salvador Debón: amb ell i el personal del seu taller vaig conèixer els trucs del modelatge i la pintura.

Poc abans de casar-me vaig decidir independitzar-me del taller de mon pare per estalviar diners. Món pare- el senyor Boro- em va dir "tot pa tu" i així vaig heretar el taller familiar: una escala, dos serres i poca cosa més. Tenia 20 anys quan vaig donar el pas com empresari i el meu pare com a treballador. En el parc faller de Burjassot (que ara és un cole) teníem el primer taller, també un xalet a les afores de Burjassot, tot era molt precari. D'ahí passí a un local, i després a ciutat fallera.

Parlant del passat: Com era l'estil i el material de l'època dels teus inicis? I quan decidires revolucionar l'estil i materials de les falles?

Si fem balanç de la meua vida, he treballat més el fang que el suro... però en cert moment de la meua vida va aparèixer este material.

En la meua joventut les falles eren de cartró i suposava un període costós d'esforç material i personal per fer grans volums. El primer pas era fer fang, fusta i suar com un mulo. Hi havia temporades que carregàvem centenars de quilos a l'esquena i els pujàvem a l'estructura del cos central per modelar. En estiu s'assecava ràpid, hi havia que revestir les estructures, perquè no es quartejaren... una etapa dura, però molt bonica.

El 1974 Exposició-Micer Mascó em dona l'oportunitat de pujar a especial, ja que em recomanà Vicent Tortosa Biosca, i allí vaig donar el pas a fer grans volums en la secció d'or. La feina cada vegada era major, més exigent. Jo sempre estava en el taller, ja fora a les 5 de la matinada, de bon matí, com de nit. Havia de mantenir quatre fills, pagar la hipoteca, la nau... Per això, sempre estava pensant de quina manera fer més rentable el procés i mantenir la qualitat.

Era rentable este sistema tradicional de fang i cartró?

Fer falles ni era, ni és rentable a dia de hui amb el suro. Els artistes fallers necessiten enginy i gràcia no per als guions, sinó per a gestionar una empresa.

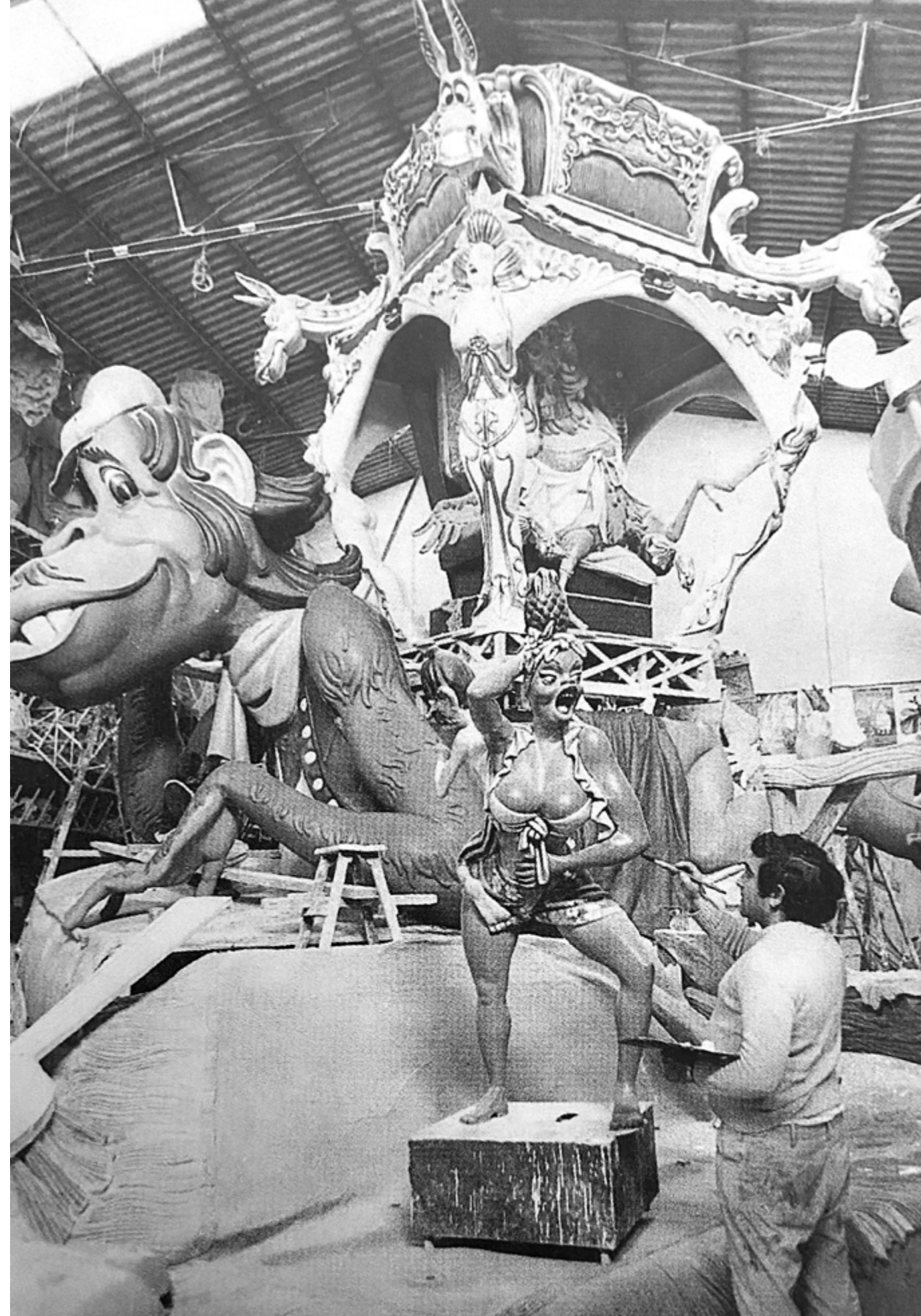
Un exemple d'este enginy és el que vaig començar a dur a terme amb la reinversió dels ninots i grans centres de falla. Comence a transicionar i aprofite tot el material de grans motles per reconvertir-los en altres personatges. Al taller tenia de treballador a Pepe, "l'estranger" i li deia "talla per ací, apegua per allà" i d'un angelet et treia una bruixa.

Per exemple en la falla "El Barri" (Na Jordana, 1986) vam fer un gran monstre a partir d'una gran muntonà de ninots que tenia, un "engendro" fet de cartró afegit, *in situ*. El 1989 també vaig reciclar i reinterpretar els caps dels reis mags de la falla de l'Ajuntament.

La meua caricatura era clara, amb un estil dur, socarrat, com el d'Alfredo Ruiz, una caricatura forta i superior als de la resta que eren més tradicionals. Molts artistes de comarques venien a vore què plantava per comprar-me tot el cartró per refregir als pobles les meues obres. I amb este sistema de compra-venda podia subsistir: seguir fent altres dissenys nous per especial, que convivia amb altres reacondicionats i transformats a partir dels que ja tenia. Este sistema s'acabà quan comencí a modelar directament en suro i deixí a banda els motles.

I com naix eixe període de cerca fins arribar al suro?

En este camí de rendibilitzar el taller i després de molt de pensar, va aparèixer el suro per la meua ment. Este material no era nou. Als tallers ja el gastàvem per a fer detalls com: floretes, pedres,

(1) El cadafal "El Mercat" (1984) és recordat sobretot perquè Santaaulalia va fer la primera figura modelada totalment en pàntex: un ciutadà, assegut en una butaca orejero de pell, és atracat per un insensible banquer amb ànima de metall que cobra interessos d'usura, en el que va ser una versió actualitzada del Conte de Nadal de Dickens. Fins ara, el suro blanc s'havia utilitzat per a realitzar xicotets adorns i detalls, però mai per a construir un ninot. Miguel va assumir el repte i va aconseguir un important impacte. Després d'esculpir i encartonar la butaca, es va produir una rebentada en esbufegar el material utilitzat en el suport, precisament quan ja s'havia acabat d'escatar i masillar, i a pocs dies de la inauguració de l'Exposició del Ninot. Per a no haver de refer tota la butaca, va modelar en pasta per a aquell racó de la butaca les cares d'Alfonso Guerra i Miguel Boyer com els fantasmes dels impostos que també terroritzaven al contribuent, igual que el banquer. Va ser tota una troballa, perquè aquell detall va ser el més comentat aqueix any en l'Exposició. La figura va ser indultada pel Gremi Artesà d'Artistes Fallers.

Castelló, Joan; Mir, Heran, Sanchis, Manuel (2003) *Santaaulalia, la firma.*

etc. Era una tècnica que venia del món dels grans decorats del cinema i teatre. Era un material dúctil, precisament el que buscava. El somni de la meua vida era trobar un material que poguerem modelar i traure directament a pintar per estalviar eixe dur procés de fang (fer maqueta, fer llistonets de vareta per a la base de l'escultura, tirar sobre ells el fang, modelar, fer el motle, i després tirar tot el material que ja no servia).

Així va ser com en 1977 en Na Jordana ("Les bufes", segona falla de Miguel en la demarcació després de l'Any internacional del Conill) ja havia utilitzat el suro. Per tapar uns grans forats vaig fer unes grans flors. El president montà en còlera, perquè es va

calar un gran foc i fum.. també hi havia fallers al·lèrgics. Es va muntar un gran enrenou.

Per a la falla de Bailén-Ferrovial de 1984, "El Mercat" se'm va ocórrer fer una escena completa de suro. Era l'escena del Dickens del Conte de Nadal amb els fantasmes del passat: un fantasma ja el tenia modelat i com tenia bou i em faltava temps per modelar altre fantasma vaig pensar fer-lo en suro. Al final no hi havia diferència(1).

"En melic del foc" (Na Jordana, 1991) és la última falla que modele en fang de manera plenament conscient: en la botiga de

Mari, en el carrer Salvador Giner, es va modelar tot, el procés es va datar en fotos per deixar constància que tot era cartró: caps d'actors de *Hollywood*, escenes, a banda del gran centre de fusteria amb la pagoda i l'edifici Chrysler). Un treball grandios... amb l'escena del samurai per a l'exposició del ninot (ninot indultat) però un segon premi de falla.

En 1992 Na Jordana no és pot gastar més i el projecte que havia de continuar no es fa i plante una falla de grans dimensions però quasi sense modelar, "El somni verd" amb molt de cartró, tisora-des, súperposicions de cartró, etc., també segon premi. Faig el primer conjunt per a l'exposició del ninot complement en suro (un home arrossegant a tota la família), una aposta personal. Vicent Almela havia portat alguna cosa en infantils.

I quan decideixes donar el pas de veritat a construir falles completes amb este material?

Quan per fi trobe la manera d'inventar una ferramenta apta per modelar el suro, amb detalla. Al principi rebaixava el suro amb serra i amb un palet xicotet de modelar fang... però això no era precís, ni efectiu per modelar bé i perfilar el material. El taller de Manolo Martín ja utilitzava el fil calent entre dos grans pals, però això només servia per tallar grans volums, jo volia una ferramenta més precisa en el tacte. Traslladar la manera de treballar el fang directament amb suro.

Vaig agafar les pàgines grogues i vaig començar a tocar per telèfon a totes les empreses que treballaren amb resistències per generar calor... Aní a dos o tres i l'últim em va dir que amb un fil de micron regulat podria: em va fer una paret amb el mànec i la resistència i així vaig començar... tot el procés d'I +D va sorgir d'esta manera. Prompte venien pel taller companys com Julio Monterrubio, Pepe Martínez Mollá, etc.

Mai he guardat secrets. Jo els explicava el funcionament i on podien demanar l'aparell.

El 1993 plante "Ojo que la están peinando" (Na Jordana) modele la cara de la dona del centre de la falla i tot el monyo són tires de suro. Tots els caps de les escenes també els faig en suro i es vesteixen.

En 1994 "El verí del teatro" (Na Jordana, primer premi) va ser una gran aventura. Vaig fer un curset accelerat al taller assaig-error. A cada capa de metre de suro que anava modelant li ficava una capa contraxapat d'un centímetre entre mitges per reforçar, per si de cas el suro no aguantava. Després es buidava per dins, fins que arribà el bou i per la falta de temps només ficaven capes de suro i vàrem vore que sí aguantava. Un altre aprenentatge d'esta falla va ser que les tres muses del remat es van tancar en plàstic només acabar-les. Va ploure per la nit i a l'endemà li va cascar el sol de tal manera que es van quartejar i fer malbé. Des de llavors, es fan clivells als plàstics per a que la peça respire.

El 1995 "Esto és Hollywood" (Na Jordana, primer premi) vam fer-la per complet amb suro i el ninot indultat de "Loca Academia de Policia" també i és el primer al museu fet amb este material.

Com reaccionaren proveïdors? Com gestionares les dures crítiques inicials al material?

Els proveïdors de suro eren de València i al principi no entenien molt bé perquè volia tant material. Prompte van començar a aparèixer contraris al suro fins al punt que directius de Repsol arribaren a l'Ajuntament a dir que demandarien a aquells que digueren que el suro contaminava més. De fet, les falles de cartró tenien molts més residus contaminants, ja que es feia amb restes industrials. Per no parlar ja del polièster, la fibra de vidre, etc. Ens va tocar defensar moltes vegades la nostra postura.

Si parlem del present: Com veus l'evolució de l'estètica i els materials actuals?

Estèticament els veig molt pareguts. Les falles són reflex de la realitat. La massa vol vore falles, riure de la crítica, no conceptes d'art tant conceptual. Este món ha estat en crisi cíclica... recorde jovenet als esmorzars de Debón, amb Mario Leonart, Sales... quan els gran ja deien que les falles estaven molt perdudes... "A on anem arribar?", comentaven sense tenir clar el futur de la professió. Ara, amb la perspectiva del temps, no veig pitjor la realitat de l'ofici: antigament també els artistes ho passaven molt malament. Este món és un concurs i els artistes es piquen i fiquen més del que paguen. Els meus fills en especial han ficat més del que li han pagat.

Sí és de veres que el suro possibilita fer grans volums i després de les crisi econòmiques que hem patit, en les grans seccions es manté este gran volum i els pressupostos són els mateixos que fa dècades. Este sistema es difícil de sostenir, perquè ara són grans empreses que fan diverses falles. En la meua època només feia la d'especial i érem pocs al taller. Sabia fer de tot: modelar, fusteria, pintura, guió...

Viatgem al futur: arribarà altre artista que com tu canviarà les regles del joc i revolucionarà la indústria fallera? Per on va el camí de l'ofici?

La part tècnica no sé, tal volta aparega altre material com el suro i que siga més barat, perquè els preus amb esta crisi està pels núvols. Ara es treballa amb la digitalització i impressores 3D per fer caps, mans i ninots xicotets. També sé que alguns artistes estan dissenyant ací els ninots en 3D i els porten a Xina per a modelar i finalment acabar ací el ninot, perquè ixen més barats.

Tinc 80 anys i continue treballant en falles, ara modele en 3D i faig faena per a artistes de primera línia. Quan em van operar de colòn vaig començar amb l'ordinador... al principi no volia ni tocar-lo, no m'aclaria amb el ratolí... però després el vaig tornar a tocar per voluntat dels meus fills. Necessitava eixa transposició del dibuix de la mà a l'ordinador i ja els pillat el truc... Mai deixé de crear.

FOTOS:

-Dia de l'entrevista amb Miguel Santaaulalia, tertúlia amb Hernan Mir i Ferran Martínez. 16 de gener de 2023.

-Llibre Santaaulalia, la firma.

-Cendra Digital.

El polvorí polític de les Falles

Moisés Pérez Pascual
Periodista

L'extensa penetració social d'aquesta celebració, amb una xarxa associativa quasi impensable en grans urbs d'altres contrades territorials, situen les Falles com a un moviment al qual els governants han de prestar força atenció per aconseguir uns bons resultats a les urnes.

Les Falles estan lligades a uns orígens contestataris, de rebel·lió contra un poder polític que anhelava eliminar-les per la seua condició d'expressió popular d'aires subversius. Instrumentalitzades durant el franquisme i, més tard, pel blaverisme irredempt i per la dreta valenciana, la festa grossa de València i d'altres municipis del territori s'ha convertit en un camp de batalla política. Les Falles, arran de la seua penetració social a la capital valenciana i en altres indrets del País Valencià, han adquirit influència en les decisions dels governants, on determinats dirigents fallers han diluït la frontera entre els interessos de la festa i els seus propòsits partidistes.

València s'havia quedat sense Falles. El poder municipal, al·lèrgic a la crítica i temorós

de qualsevol expressió de ràbia popular, havia decidit ofegar la festa, anul·lar aquell moment d'alliberament d'uns ciutadans exclosos del sistema polític bipartidista. La imposició d'un gravamen de 60 pessetes havia esborrat dels carrers i les places de la ciutat uns monuments profundament artesans, marcadament satírics i caracteritzats per atacar les institucions de la restauració monàrquica. L'any 1886 va erigir-se en una efemèride de la censura, en una data per recordar com el consistori del cap i casal valencià va col·locar un esparadrap a la boca artística dels seus habitants.

En l'últim terç del segle XIX, les Falles encara no eren la festivitat gran de la capital del País Valencià. Eren un acte de rebel·lia contra els poderosos, de rebuig

Foto UK: Las Provincias/ EFE-Europa Press

i burla contra l'establishment, com ho denominariem en l'actualitat amb termes anglosaxons. Entre 1971 i 1900, un total de 161 falles podien considerar-se com de crítica política, segons la dissecció que va efectuar el catedràtic de sociologia a la Universitat de València, Antonio Ariño, al llibre *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*. «La politització de la festa fallera a finals del segle no pot ser més evident», assenyala el sociòleg en aquella obra. Les Falles eren un element de contrapoder, iconoclasta, que generava granellades a la pell dels mandataris d'aquella època.

Els dards de les Falles tenien com a dianes dirigents de l'Ajuntament de València, el Govern civil a la ciutat o la Diputació de València, així com evidenciaven una certa preocupació per temàtiques d'abast més

global com ara la guerra francoprussiana, el conflicte anglo-boer o la construcció del Canal de Panamà. Les crítiques, tanmateix, tenien un altre objectiu favorit: el sistema trucat, dominat pels cacics i per la corrupció de la restauració borbònica. Els governants, de fet, eren titllats o representats com a pallasos, corbs, mamons, micos, quixots bunyolers o pastissers. I els seus atributs no estaven allunyats del retret àcid: immoralitat, corrupció, falta d'escrúpols, etc. Les Falles eren una expressió popular d'aires subversius, on la ironia i la sàtira adquirien un aroma clarament antisistema. La pràctica inexistència de crítiques als republicans ho verificava.

L'augment de la politització de les Falles, com demostra la concentració de les falles amb qualificació de polítiques a la dècada

final del segle XIX, va originar «una pressió incrementada de la censura, en la qual va intervenir no sols l'alcalde i el governador, fins i tot el Ministeri de Governació», segons relata l'obra d'Antonio Ariño. En 1894, per exemple, va estendre's entre les autoritats la sospita que es cremaria a moltes falles una figura del general Arsenio Martínez Campos, autor del pronunciament contra la I República espanyola que desembocaria en el naixement de la restauració borbònica. Aquella possibilitat va provocar que les forces de seguretat recorregueren els carrers amb el propòsit de «suprimir figures, afaitant barbes i eliminar simbolismes transparents». Un any més tard la censura va aplicar-se amb les falles anticlericals.

En aquell any, en 1895, la falla localitzada al carrer Pellicers va convertir-se en el màxim exponent de la politització de la posterior festa gran de València i de multitud de poblacions d'arreu del País Valencià. Quan el públic omplia la plaça esperant el moment de calar foc al calafat, un individu va apro-

par-s'hi i va pronunciar un discurs còmic sobre la vida de Pràxedes Mateo Sagasta, líder del Partit Liberal i representant del sistema corrupte de torns de la restauració. L'humor va derivar en protesta política, amb aquest home demanant si s'havia de tallar el cap a la figura del mandatari. El clam afirmatiu del públic va provocar la decapitació d'aquella mena de ninot. Mentrestant, s'hi va entonar La Marsellesa i l'Himne de Riego. L'esperit revolucionari brollava entre el foc i les flames, en aquelles goles d'entonació contestatària i unes mirades preses de la ràbia per la seua misèria.

Les Falles experimentaren una transformació quan el calendari va indicar l'adveniment del nou segle. La burgesia va adquirir consciència del potencial d'aquestes expressions populars com a mecanisme per neutralitzar la lluita de classes i les crítiques feroços contra el poder. La sàtira, els retrets corrosius i les escenes d'incitació insurreccional quedaren rele-

Pere Fuset: Turisme Valencia

gades de manera progressiva a un segon pla fins a esborrar-se pràcticament com a un tret singular de la festivitats. Les Falles foren domesticades, apartades del seu origen polititzat, del seu naixement com a vehicle de les classes subalternes per reivindicar-se enfront d'un sistema de partits absolutament podrit per l'actuació dels cacics i per un pillatge institucionalitzat. Només amb la II República i, especialment durant la Guerra Civil espanyola, va recuperar-se aquella essència de la celebració icònica del cap i casal del País Valencià, així com d'altres municipis del territori, com ara Xàtiva.

La victòria del franquisme, de l'exèrcit antidemocràtic i colpista en el llarg conflicte civil espanyol, implicaria una altra reconfiguració de les Falles. La dictadura, com il·lustra l'expert Gil Manuel Hernández, a l'article *Cultura festiva, política local y hegemonía social: Comparativa de los casos de los Moros i Cristians (Alcoi), las Falles (València) y La Patum (Berga)*, va intensificar el control de la festa fallera

«mitjançant una xarxa de disposicions, reglamentacions i institucions específiques, les quals van acabar amb l'anterior pluralisme polític i ideològic de la festa, i la van convertir en una expressió propagandística de les directrius del nou règim». O dit d'una altra manera: el franquisme va instrumentalitzar les Falles com a un dels seus òrgans, com a un mecanisme més per promocionar la seua ideologia criminal i antidemocràtica.

La refundació de la festa per part de la dictadura va impregnar-la d'un conservadorisme i d'un component reaccionari que emergiria durant les acaballes de la llarga nit antidemocràtica i els anys de plom de represa del sistema de llibertats segat pel cop d'Estat feixista de 1936. Enfront d'una esquerra amb poca capacitat i habilitat per lliurar la batalla dintre de les comissions i dels cassals, la dreta nostàlgica d'altres temps i l'antivalencianisme visceral conegut com a blaverisme van instrumentalitzar la festa contra qualsevol moviment progressista i amb consciència autonomista. Només s'ha de recordar la protesta efectuada per

Félix Crespo: Ciberfallas/Juanjo Navarro

un centenar de comissions l'any 1982, quan van modificar l'horari de la cremà com a acte de crítica per descartar-se «Regne de València» per anomenar el territori valencià durant la tramitació de l'Estatut d'Autonomia Valencià al Congrés dels Diputats, a Madrid.

Amb l'esquerra allunyada de les posicions de comandament de la festa i arran de l'arribada del PP a l'Ajuntament de València l'any 1991, així com la instauració d'una hegemonia electoral de dues dècades a la capital del territori i a la Generalitat Valenciana, la formació de la gavina jugaria a instrumentalitzar la festa a favor seu, malgrat l'existència d'estira-i-arroses importants entre l'anomenada aristocràcia fallera, és a dir, els dirigents de les comissions amb més influència, i el consistori de la capital. Ho explica Hernández en l'article mencionat adès: «Des de la recuperació de la democràcia fins a 2015, les Falles han comptat amb un ferri control municipal, amb un plantejament vertical i intervencionista en el qual la regidoria de Festes i de Cultura Popular ha disposat d'un

gran pes simbòlic i polític en el govern municipal».

Aquest pes, d'acord amb el sociòleg expert en la festa gran de València, rau en l'aposta paternalista i de foment del clientelisme que va aplicar l'equip municipal del PP «cap al col·lectiu faller que, a canvi d'un finançament generós i un escàs control en la seua ocupació de l'espai públic, constitueix una apetitosa borsa de vots i un important front de legitimació simbòlica del poder municipal, que expliquen, en part, un període ininterromput de governs conservadors i d'una sola alcaldessa, Rita Barberà, durant vint-i-cinc anys». L'estratègia, a parer d'aquest especialista, havia conduït «a la reproducció d'un discurs oficial immobiliària durant aquests anys que insistia que, les Falles són la millor festa del món, promocionant-se pràcticament per si soles i sense necessitar canvis per a integrar a les noves persones immigrants o donar un rol més inclusiu i obert socialment a la festa».

Carlos Galiana: Ajuntament de València

Com a mostra de la connexió dels populars a les Falles, d'una etapa on l'equip municipal de la formació de la gavina semblava iniciar una simbiosi amb una part de la jerarquia fallera, va haver-hi diverses falleres majors que o bé tenien pedigrí al partit conservador o bé la seua elecció com a monarca de les festes grosses del cap i casal va catapultar-les a les Corts Valencianes lluint la samarreta blava amb l'escut del PP. Un exemple fou Sandra Climent, fallera major l'any 1997, qui va estar a les llistes dels populars en els comicis autonòmics de 1999 i 2003. Encara més, va ocupar el càrrec de sotsdirectora del gabinet de Presidència de la Generalitat en temps d'Eduardo Zaplana, actualment processat per l'Operació Erial.

Així com altres reines de la festa van accedir a llocs de confiança dintre de l'estructura de l'Ajuntament de València, Carmen Sancho de Rosa fou una fallera major amb solera popular, ja que era filla de Carmen de Rosa, presidenta de

l'Ateneu Mercantil de València i qui va estar secretària general de l'agrupació de Ciutat Vella de la formació de la gavina. Carmen de Rosa és germana del dirigent empresarial de la concessionària sanitària Ribera Salud, Alberto de Rosa, i de l'exconseller de Justícia amb Francisco Camps, expresident de l'Audiència Provincial de València i senador, Fernando de Rosa, qui darrerament ha establert vincles amb mitjans del trumpisme mediàtic espanyol. Posteriorment, Rocío Gil, fallera major l'any 2018, va convertir-se en regidora de Ciutadans a l'Ajuntament de València durant el mandat 2019-2023.

L'arribada de l'esquerra a l'Ajuntament de València l'any 2015 en format de coalició progressista encapçalada per Compromís va obrir un altre escenari. I més quan la força d'estricta obediència valenciana va assumir la regidoria de Cultura Festiva, comandada aleshores per Pere Fuset. Malgrat que Fuset havia estat lligat històricament al món de la festa grossa del cap i casal, així com bona part del seu equip, determinats regidors i, fins i tot, dirigents de Compromís com ara

Biden: Las Provincias

la llavors vicepresidenta valenciana, Mónica Oltra, hi havia la incògnita de com seria la relació amb un univers conformat per 100.000 persones d'una ciutat amb prop de 800.000 habitants. La influència social de les Falles era enorme, i la dreta ja havia anunciat batalla a través de les seues terminals a les comissions.

Tot i la transversalitat de la xarxa associativa fallera, encara hi havia cercles força conservadors i mandataris amb interessos ideològics alineats amb la dreta i el blaverisme disposats a iniciar una guerra sense treva contra Fuset. Si amb el PP la relació amb el món faller havia estat una època de flors i violes, tot i l'existència de conflictes, amb Compromís al capdavant de l'àrea de Cultura Festiva s'havia d'evolucionar cap a una època de tensió i enfrontament amb les Falles. O, si més no, aquesta era l'estratègia visible que havien engegat un grapat de membres de l'anomenada aristocràcia fallera. En una festa que encara pecava d'estar ancorada al tradicionalisme, pendent d'una renovació que reconnectara amb una part dels seus orígens contestataris i populars, qualsevol canvi havia de generar soroll,

d'interpretar-se com a un atac a la festa major de la capital del territori valencià. Tota una batalla, val a dir, sense no massa rèpliques més enllà dels límits fronterers d'una urbs que exercia al món de les Falles com a cap i casal.

Siga per evitar la utilització les normes anticientífiques del valencià als llibrets o per defensar la conformació d'un jurat paritari en les Falles, Fuset va ser objecte de crítica. Qualsevol assumpte era combustible per intentar cremar al responsable municipal. Fins i tot, va plantejar-se un moviment anomenat *Fallexit*, per desvincular la festa de l'ajuntament amb l'excusa que l'aleshores regidor de Cultura Festiva estava polititzant el moviment associatiu. Jesús Hernández Motes, com a president en aquell moment de l'Integració de Falles, un lobby al qual estan adscrites el 90% de les comissions falleres, va ser un dels principals rostres de l'oposició a Fuset. Assistent al boicot contra la manifestació de l'esquerra civil, política i social en el 9 d'Octubre del 2017, comptava amb comentaris xenòfobs i blavers a les seues xarxes socials.

El Casal Bernat i Baldoví, enquadrat en el terraplanisme lingüístic envers el valencià, va convertir-se llavors en un dels referents fallers de l'ofensiva per desgastar el regidor de Compromís. De fet, hi havia membres d'aquest cercle fester que s'havien significat contra la gestió de l'aleshores tripartit d'esquerres que tenien, al seu torn, passat en la política partidista. És el cas d'Alberto Garcia Iranzo, de la Falla Salamanca-Comte Altea i que va figurar el número 12 de la llista de Poble Democràtic. També hi havia Miquel Ramon i Quiles, exdirigent d'Unió Valenciana, de la Falla Azcárraga i fill del darrer alcalde franquista de València; o altres persones lligades a la coalició blavera Gent en Positiu.

Rafael Ferraro, president llavors de la Federació Especial i exdiputat del PP a les Corts Valencianes, va erigir-se en un altre dels actors principals que va trobar-se a la contra el govern municipal liderat per Joan Ribó, de Compromís. Com antic fundador d'Unió Valenciana i al final del primer mandat de Ribó amb despatx com

a assessor de la formació de la gavina a les Corts Valencianes, Ferraro havia estat president de la falla Regne de València. En aquell moment, les connexions entre els contraris a Fuset a les Falles i els populars, es complementaven amb Jaime Bronchud, qui ostentava la vicesecretaria de Comunicació del PPCV, exercia de regidor conservador a Mislata, gaudia de la condició de president de la Falla Noscarmientas i actuava com a presentador de programes fallers a televisions locals.

La revàlida progressista a València, l'adveniment de la pandèmia de la COVID-19 i el pas enrere de Fuset com a regidor per una causa de la qual n'ha sortit absolt van rebaixar la tensió política. El nou responsable municipal de Cultura Festiva, Carlos Galiana, també de Compromís, ha comptat amb una millor relació amb determinats cercles de poder fallers, segons les fonts consultades. Galiana, de fet, ha realitzat polèmiques i sobtades incorporacions dintre de l'estructura de direcció de les Falles, amb un relleu de pràcticament la majoria de les persones que va situar en el seu moment Fuset. La primera fou el fixatge de Cristina Estévez

com a vicepresidenta de la Junta Central Fallera. Estévez, no debades, havia estat pròxima al PP i, especialment, a l'anterior president de l'òrgan rector de les Falles en l'etapa popular, Paco Lledó, qui va ser un dels protagonistes en la croada contra Fuset amb la utilització de debats com ara la modificació de les normes de la indumentària fallera.

El segon moviment de Galiana va estar encara més controvertit, generant força malestar a diversos sectors de Compromís València. Bronchud, antic jerarca de la formació de la gavina durant el mandat de la thatcheriana Isabel Bonig i cara visible del menut ecosistema mediàtic que va convertir en hàbit les crítiques furibundes a Fuset, havia estat designat com a un dels mantenedors de les falleres majors. Tota una mostra dels vincles permanents entre la política partidista, o si fa no fa de càrrecs de certa rellevància, i la festa grossa del cap i casal

del País Valencià, siga quina siga l'etapa a la corporació municipal.

L'extensa penetració social d'aquesta celebració, amb una xarxa associativa quasi impensable en grans urbs d'altres contrades territorials, situen les Falles com a un moviment al qual els governants han de prestar força atenció per aconseguir uns bons resultats a les urnes. Tenir els festers a la contra és una aposta molt arriscada i, en la majoria dels casos, perdedora quan t'enfrontes a l'examen electoral. De fet, l'elecció del regidor de Festes, o en el cas de València de Cultura Festiva, no és una decisió anecdòtica. Aquestes responsabilitats normalment són ocupades per gent amb connexions amb aquest àmbit, dirigent de pes de la força política de torn o persones amb projecció que poden erigir-se a mitjà termini en substituïts de l'alcalde.

Monarques: Levante-EMV/F. Calabuig

Les Falles, antiga expressió de la cultura popular, nascudes d'un sentiment de protesta contra el poder i com a canal de reivindicació d'aquells ciutadans exclosos d'un sistema polític aleshores marcat per la corrupció, la manipulació de les papeletes electorals de les classes populars i la negació del vot a les dones, s'han convertit des de fa anys i per part d'algunes faccions ideològiques en un camp de batalla partidista, i, en determinats casos, especialment a la capital valenciana, s'ha allunyat de la mordacitat àcida que incomodava als poderosos. Les Falles, tant pels seus orígens com per la seua importància social de cara a les diferents administracions públiques, són un moviment festiu amb inevitables connexions polítiques, així com un àmbit convertit en material sensible en termes electorals. La discussió a l'interior del Consell en els primers compassos de la pandèmia de la COVID-19 entre suspendre-les o no a la ciutat del Túria ho constata.

J. Daniel Sanz

Artista, Il·lustrador, i amant de les falles.

La preocupació l'envoltà
en veure com el fum
i el foc feren acte de
presència. Aleshores
es ficà a córrer i
se'n fugí de la falla.
Ni cinquanta aniversari,
ni cent. La fi de festa ja
no anava amb ell.

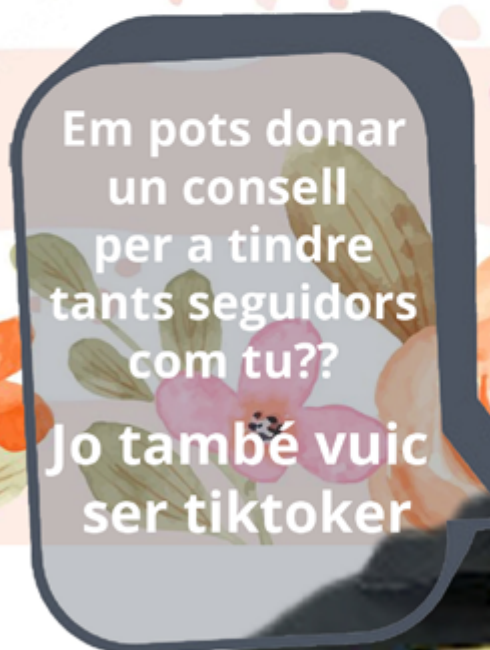

L'actualitat

Aquesta és la secció on l'actualitat fallera i la municipal són protagonistes mitjançant la nostra particular veu satírica.

DATA: 19-03-2022
HORA: 23:00
LLOC: ENCREUAMENT HORT DE L'ALMUNIA - DOS MOLINS

Dis-ho Roger, dis-ho...Maria Urban Fashion. MUF !

edició Març 2023

TPB!

tindre'n per al porc i la burra

La teua revista d'actualitat animal

Preu 3€

Les rates del casalet de la Selgas es cansen de l'obscuritat del clavegueram i ixen a l'exterior.
"Són tot avantatges: hi ha més claredat, no fa tan mala olor, tinc menys humitat, estic recuperant-me de l'asma"

MemeSelgas

Una família de porcs senglars demana l'empadronament a un xalet de la zona de Bixquert

Una tórtora perd a la seua estimada, i deixa rastre per on passa

Un conill xativi es declara en vaga de fam per deixar de ser un ingredient de la paella

Llibertat als que ens alimenten

Ni una mort gatuna més!!

Inclou:
Un ratpenat com el de Selgas
Una careta de Reme amb gomes, per jugar a "la malvada dels gats"
6 pegatines de petjades d'animals de la nostra fauna

#MemeSelgas

#MemeSelgas

#MemeSelgas

Falles 2022

Pluja

Xaranga que no toca

Miguel

Juanvi

El diumenge fem paella per a dinar

Brusons al 50 aniversari

Érika

les llums del casal

sona flying free

Faller canta Sonso-
Sonsolecees

Sonsoles

Enrique Mora

Stickers

Falles 2023

Pujada preus dels materials

#MemeSelgas

#MemeSelgas

#MemeSelgas

Quan fallers de la falla que està en la mateixa secció que la teua van a vore el teu monument la nit de la Plantà.

Qué mirás bobo, qué mirás bobo...

Andá p'allá bobo.

Quan estàs portant el banderí en la recorreguda i ve algú a demanar-te'l

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Quan estàs posant-te mescla en la botella per a l'entrega de premis i algú espera a que li passes la ginebra

Qué mirás bobo, qué mirás bobo...

Andá p'allá bobo.

Belén quan arriba algú que no ha pagat per al dia de les paelles

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Juanvi quan li demanen que els done un poc de fetget de la paella

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Quan agafes bunyols per a berenar i el teu amic te diu que vol tastar-los

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Quan ve la Local a la 1:30h a xapar-te el casal

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Miguel quan algú vol tirar petardos en la despertà però no va en condicions

Qué mirás bobo, qué mirás bobo

Andá p'allá bobo.

Xàtiva compta amb la seua primera superheroïna

La ciutat de Xàtiva no tindrà, a partir d'ara, res que envejar-li a altres localitats com ara Gotham, Metròpolis o Nova York, ja que des d'aquest any podrà presumir de tindre la seua particular superheroïna. Maria Beltrán serà la primera persona en poder estar en dos llocs alhora, ja que aquestes falles 2023 serà regidora de falles, però també Fallera Major de la falla Sant Jaume. Com ho farà per desfilir en l'ofrena? Quin seient ocuparà en l'entrega de premis? Són incògnites que es desvetllaran en els propers dies. Pel moment DC Comics ja s'ha posat en contacte amb l'Ajuntament de Xàtiva per portar la vida fallera de Maria a la gran pantalla.

La Junta Local Fallera crea el premi a la millor cremà

Vist l'èxit de les falles 2022, la Junta Local Fallera ha decidit crear per al present exercici un nou guardó: el premi a la millor cremà. Entre els apartats que es puntuaran està l'execució, l'explosivitat i la flamerada. De moment, la primera edició celebrada el passat mes de març es va saldar amb un tercer premi per a Corts Valencianes, un segon premi per a Mercat i un primer premi per a Joan Ramon Jiménez per una acurada posada en escena que no va deixar indiferent a ningú. Enhorabona pioneres !

El temporal Celia entra fort en les falles de Xàtiva

No és casualitat que la DANA que ens va acompanyar durant les falles 2022, i les setmanes posteriors, compartira nom amb la que unes setmanes més tard acabaria convertint-se en la presidenta de la Junta Local Fallera de Xàtiva. Celia ha entrat com un cicló a les falles de la ciutat, fins al punt que el nostre estimat Adrià Revert, meteoròleg d'À Punt, es va quedar bocabadat al veure el canvi de temps que s'avenia a les falles de la nostra ciutat. Borrasca o anticicló? El temps dirà.

Nou pas per a la Setmana Santa de Xàtiva

La bona acceptació de la falla que els germans JJ Garcia van realitzar el passat any per a Selgas ha provocat que aquesta s'haja convertit en un nou pas per a la Setmana Santa de la nostra ciutat, declarada Festa d'Interès Turístic Provincial. La comissió va acabar per no cremar el cadafal infantil, substituint-lo per borumballes, i gràcies al seu còmode maneig i a la benedicció del senyor Abat, presidirà un dels nous passos que es podran veure el proper mes d'abril. El que no està encara clar és quina serà la penitència.

L'Ajuntament fitxa nous fontaners per solucionar el problema d'aigües

El regidor d'Aigües Potables Nacho Reig va anunciar fa unes setmanes que l'Ajuntament de Xàtiva ha contractat a uns coneguts germans fontaners per tal de tractar de solucionar el problema amb l'aigua que pateix la ciutat. Mario i Luigi tenen una llarga trajectòria recurrent canonades, i tractaran de descobrir l'origen de les fuites que cada setmana deixen sense aigua a mitja ciutat i que han fet que es substituïssa el nom de "la ciutat de les mil fonts" per "la ciutat dels mil rebentons". I qui sap... tal vegada en una d'aixes incursions per la xarxa fins i tot acaben trobant a la princesa Peach.

Makira trau nou tema

Avorrida ja de les mandarines i cansada de combinar-ho tot amb el color taronja, l'artista Makira va decidir posar punt i final a la seua relació amb Juan Giner i la llar que compartien en Ciutadans. Sembla que no s'entenen i que Juan no li feia molt de cas. Makira, ha decidit traure una cançó que en pocs mesos s'ha fet viral a la capital de la Costera i que ens té a tots pendents de què farà amb el seu futur. Canviarà de "parella"? Es deixarà un temps per a pensar? No tardarem molt en saber-ho perquè la gira està a punt de començar. El que podem assegurar és que, de moment, Giner no s'ha comprat cap Twingo.

Comença el càsting per a Mister Xàtiva 2023

A ningú se li escapa que el present exercici és any electoral, i els partits polítics comencen a jugar les seues cartes. De moment són dos els candidats que optaran al lloc de Mister Xàtiva 2023: Roger Cerdà, del PSPV-PSOE, qui ja ha concurrat en altres certàmens i s'ha emportat la victòria; i també Marcos Sanchis, qui va emigrar a València fa un temps per formar-se però que ha tornat a la ciutat en la present legislatura per convertir-se en el guaperes nº 1. Esteu atens perquè en poc més de dos mesos s'obren les votacions !

Yolanda Pérez busca nous reptes

L'eterna inconformista. Així han definit a Yolanda Pérez alguns xativins consultats per les rodalies del barri de les cases barates. Després de ser presidenta de la falla Joan Ramón Jiménez i de ser actualment Secretària de la Junta Local Fallera, Yolanda aspira ara a l'alcaldia de Xàtiva amb Ciutadans, formació que perfectament podria canviar les seues sigles pel de Partit Faller, ja que en les seues últimes llistes aglutinava un bon grapat de persones vinculades a la festa. Quin serà el següent pas una vegada es faja amb la vara del consistori? Presidenta Generalitat? Capitana de l'Exèrcit? Corresponsal espanyola a Mart? Pararem atenció.

Des de la central del lligacames volem mostrar el nostre respecte cap a tu.

Podríem elegir moltes imatges del nostre disc dur on tu aparegues, però quasi totes et mostren com estàs en aquesta que hem escollit: dirigint la batuta de la comissió, prop de la música, fent de llum que guia als fallers pel bon camí, no deixant que decaiga l'ànim en cap moment, i tot sense perdre el teu somriure. Sempre rodejat de la teua gent, la que t'estima i et coneix tan bé com per a seguir-te amb els ulls tancats.

Amic dels teus amics, sempre alegre i content, treballador pels demés i solidari quan es requeria. En definitiva: UNA MOLT BONA PERSONA. Molt prompte has tingut que partir Francesc, t'has emportat la llum del far que ens guiava, i sinó és suficient amb això també un tros de cor de tots els que hem tingut la sort de conèixer-te i compartir temps amb tu. Es farà molt complicat mirar i no vore't a prop d'on sone la música. Per Sempre.

Records fotogràfics.

Som la llavor que creix sota els estels.

**La terra humida, les arrels.
El vent, la pluja i la memòria
que perdura.**

**Som la gent que no es rendeix,
fràgils, humils, supervivents.
Tota una vida a la deriva
amb l'esperança entre les
dents.**

Xavi Sarrià.

GLITIA COMERCIAL

La falla Selgas agraeix la col·laboració dels següents anunciants, sense els quals aquest llibre no hagués estat possible.

RESTAURANT

La Talaiia del Castell

RESERVAR

Info: 96 102 90 93
Castell de Xàtiva - València

VISITAR WEB

www.talaiadelcastell.es
info@talaiadelcastell.es

euforia
snack & restaurante

Ronda la Séquia s/n, Xàtiva,
678 29 66 44

CAFÉ·SNACK
ideal desde 1997

iCelebramos cada día!

www.elpobletxativa.es
Tel. 96 228 34 90

VITALGRAFIC
tu imprenta online

TRABAJOS DE IMPRESIÓN

MARCAJE DE CAMISETAS - MERCHANDISING - ROTULACIÓN - BANNERS - LONAS

Pol Ind Ronda la Vila, Edificio Europa nave 4
46800 Xàtiva (Valencia)
Telf. 640 222 606
Mail: Toni@vitalgrafic.com

FICHA
TÉCNICO
COMERCIAL

AQUA
RENT

Pol.Ind. Ronda la Vila. Edif. Europ
46800 Xàtiva
Tel. 628010994 - 699022973

e-Mail comercial@aquarent.es
C.I.F. B67654533

FC 425 ROP

RECUPERACIONES LA CAÑADA. S.L.
Gestión Integral de Residuos
Tel.: 96 223 60 24

www.recuperacioneslacanada.es

el
Car
men
restaurant

Avinguda Murta 3, baix, Xàtiva,
962 27 75 80

**Financia tus
tratamientos hasta
36 meses sin intereses**

 692 83 75 22
962 27 09 42

 Avd. República Argentina,
8, Xàtiva

 clinicadentalpablofos.com

el Tiradoret

Cerveceria - Restaurant

962 44 38 83

Carrer Alcàntera
de Xúquer, 10,
Alberic, Valencia

#ElTiradoret

K'paco

Almuerzos - Comidas - Cenas

especialidad en comidas caseras

TEL: 618 558 628

C/ TECLA DE BORJA, 5 (FRENTE APACHE) - XÀTIVA

Baronía

Mercedes-Benz

- 1. Venta de vehículos nuevos y seminuevos.
- 2. Reparación de turismos y vehículos industriales.
- 3. Alquiler de turismos, furgonetas y camiones.

Ahora para camiones en Baronía Torrent:
Domingos abierto de 10:30h a 18:30h

Búscanos en las redes sociales:

BARONÍA TORRENT

P. I. Toll de l'Alberca C/ L N° 19 - 46900 Torrent (Valencia)
Tel: 96 046 16 50
www.mercedesbenzbaronia.es

BARONÍA ONTINYENT

Ctra. Valencia, s/n - Aptdo. 530 - 46870 Ontinyent (Valencia)
Tel: 96 238 90 46
www.mercedesbenzbaronia.es

Reparacions Mora

ELECTRODOMÈSTICS EN GENERAL

Gama Blanca

C/ Tecla de Borja, 6 · 46800 XÀTIVA (Valencia)

www.reparacionsmora.com - info@reparacionsmora.com

TEL. 96 204 72 63

Valdonaire, s.L.

SUMINISTROS PARA LA CONSTRUCCION

Carretera de Simat, s/n · 46800 XÀTIVA (Valencia)

Tels. 96 061 24 74 (Almacén) · 96 011 70 34 (Oficinas)

suministrosvaldonaire@gmail.com

www.suministrosvaldonaire.es

CHAFER

arquitectura

Segueix-nos en:

ESTUDI D'ARQUITECTURA, INTERIORISME I DISSENY
Francisco Cháfer Císcar - arquitecte (2007-2023)

Punt d'atenció al client: Alameda Jaume I 10, 46800 - Xàtiva (València)
www.chaferarquitectura.es | franciscochafer@gmail.com | 636 519 215

TALLERS+KM

COTXES MOTOS I FURGONETES

TALLER DE MECÀNICA RÀPIDA

Telèfon: 622 835 878 ☎

C/. Canonge Gonzalo Viñes, 10. Baix / XÀTIVA. JUNT AL QUARTELL DE LA GUÀRDIA CIVIL

SERVICIOS INMOBILIARIOS
tongga's
Since 1988

Encuentra aquí
tu vivienda

Pl. País Valencià, 3 bajo - 46800 XÀTIVA
Tels. 96 228 35 52 / 675 995 402

info@tongas.es / www.tongas.es
www.valenciaproperty.com

PEPE
PERRUQUERS

C/ PERE IV N°7 1°1ª Xàtiva

96 227 49 07 - 679 65 08 70

**LA DIOSA
FORTUNA**

Admón. de Loterías N° 3 - Xàtiva

962 273 597

www.ladiosafortuna.com

10^{tv}

*La tele de les
Falles*

NJ

AUDIOVISUALES

Productora audiovisual
T. 628 615 193 @. njaudiovisuales@gmail.com

Hnos. NOCEDAL FAYOS, S.I.

DISTRIBUIDOR OFICIAL:

BODEGAS Y VIÑEDOS
CODORNIU RAVENTÓS
DESDE 1551

NUVIANA

LEGARIS
BIBERA DEL DUERO

VIÑA POMAL
Llámame clásico.

RAIMAT

Alceño
BODEGAS DESDE 1870

C/. MIGUEL HERNÁNDEZ, 4 · 46666 RAFELGUARAF (VALENCIA)
TEL./FAX 96 258 61 27 · MÓVIL: 615 677 212 · info@pepenocedal.com

argentum

padel indeer

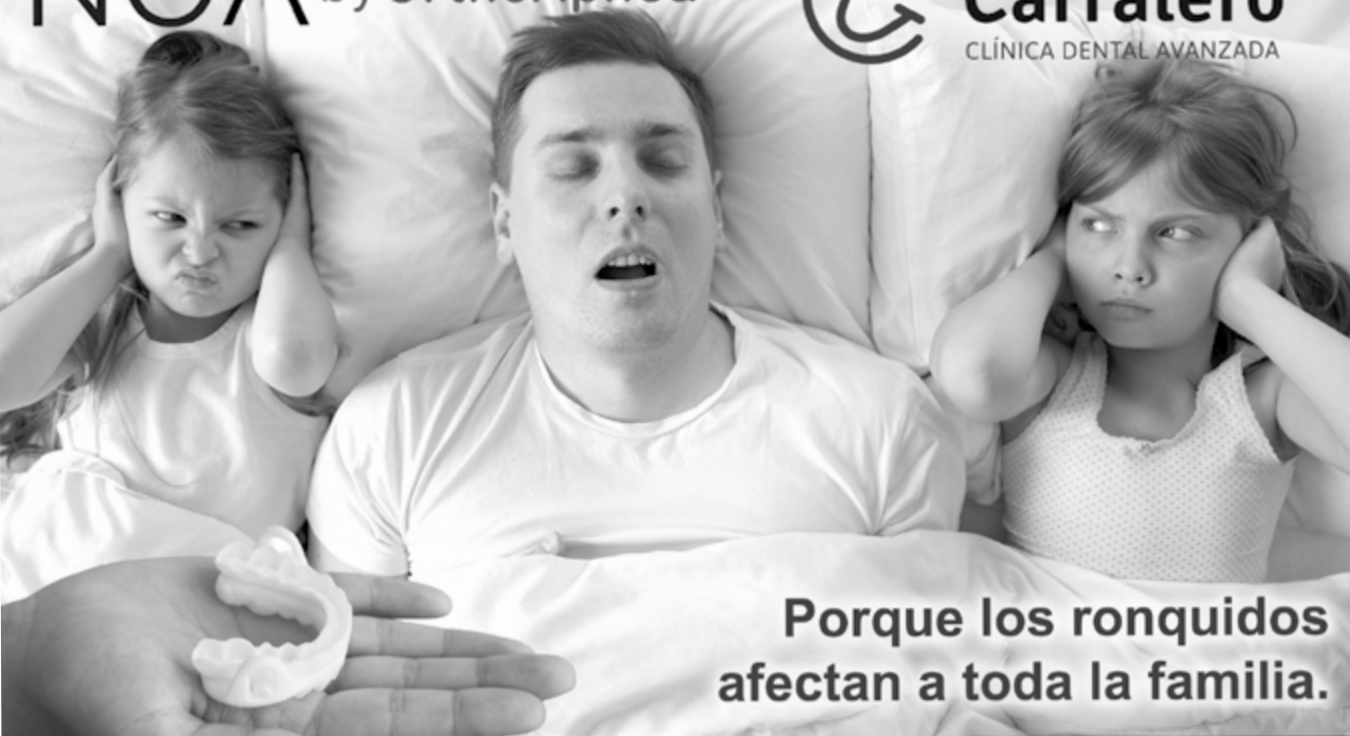
NOA

by OrthoApnea

Carralero

CLÍNICA DENTAL AVANZADA

Porque los ronquidos
afectan a toda la familia.

Tel.: 96 227 13 75

C/ Reina, nº 50 - bajo - Xàtiva - dentalcarralero.com - davidcarralero.com

INOXIDABLES QUITOGA, S.L.

FABRICACIÓN ACERO INOXIDABLE

- HOSTELERÍA
- BARANDILLAS
- DISEÑOS PERSONALIZADOS

Pol. Ind. Camí l'Estret, parcela 10, subparcela 2B (Detrás ITV)
46800 XÀTIVA (Valencia)

675 615 694 - 669 863 808 - 685 977 423

Apt. correos 73 - Xàtiva - E-mail: inoxquitoga@gmail.com

Pensa en un acte important...
de segur que l'has d'acompanyar amb flors.

Jose
flors i decoració

Carrer Trobat, 7
Tel. 96 228 17 53
46800 · XÀTIVA

Mòbils
687 401 244
690 267 245

C/Honorato Juan nº2 **MÓVIL: 659.475. 466**
Piso 4 pta 8

Baixada del Carne, 10 Xàtiva
TEL. 96 007 15 53

 www.elracodebetet

 El racó de Betet

 @ElRacoDeBetet

bitt
ingeniería

bitt@bitt.es | www.bitt.es

electrónica industrial y automática

BR○DATS

Alicia

Plaça Mercat, 18 46800 Játiva, España
617709201

Poblet

del gRan teAtRE

C / Acadèmic Maravall, 12
(Front a l'Institut Josep de Ribera)
Telèfon **607 417 723**
46800 XÀTIVA

Acadèmic Maravall, 12
Abu Masaifa, 3
Xàtiva

SOM

LA TENDA DE I PER A L'ESTUDIANT. AIXÍ DE SENZILL.

LA TENDA DE
L'ESTUDIANT
librosentucasa.com

A D A G O

ACADEMIA DE MÚSICA MODERNA

 @ADAGIO_XATIVA

 654208278

Calle Tecla de Borja, 5 46800 Xàtiva

Citrics Llosa

C.I.F.: B-98.583.065

PAGAMOS AL CONTADO

c/ En Proyecto, 11
619 533 961
46692 Montesa (Valencia)
citricsllosa@gmail.com

CORTI - DECOR CORTINAS Y HOGAR

JJ.CLIMENT BARBERÁ

Carlos Sarthou, 6
Tel./Fax 96 227 61 21
46800 **XÀTIVA** (Valencia)
corti-decor.climent@hotmail.com

BAR plazza

📍 Avda. de la Murta, 1 · 46800 XÀTIVA
☎ 96 228 38 12
651 855 586

*GiP Sistemes i
Projectes S.L.*

**Automatización Industrial
Proyectos Llaves en Mano**

Polígono Industrial "E", Nave 4 - 46800
XÀTIVA (VALENCIA) Apdo. Correos 107
Telf.: +34 96 228 30 91 - Fax: +34 96 227 39 11
www.gipsistemas.com
gipsistemas@gipsistemas.com

TELF: 649721854 ANDRÉS
C/SARRIERS N°6 XÀTIVA (VLC)
LVINESBENLLOCH@GMAIL.COM

Moisés López **620896020**

STIL
CONVERSION

Ronda Polígono Industrial de Meses, S/N 46800 Xàtiva
Teléfono: 960 70 59 00 Email: stilconversion@stilconversion.com

C/ Germanias, 5
46800 XÀTIVA (Valencia)

☎ 620 06 30 14

Calle Sanchis Guarner, 2

46800 Játiva

962 04 98 44

Inmaculadas

Gestoria - Asesoría

Rep. Argentina Pasaje "EL LLEÓ" - 46800 XÀTIVA (Valencia)
Apartado 67 - Tél. 96 228 70 32 - Móvil 615 939 330
www.gestoriamacias.com - gestoria@gestoriamacias.com

jumanet
suministros de
hosteleria i neteja s.l.

bones falles!!!

Exposición de lunes a Viernes
en horario de mañanas de 09.00 a 14.00 tardes de 16.00 a 19.00

Polígono Industrial, C/ De La Industria,
Naves 31 y 33 46814 Llanera de Ranes, València

Tel. 96 292 82 12 Fax. 96 225 47 20

www.jumanet.net · jumanet@jumanet.net · [jumanet](#)

La pluma mestiza

@laplumamestiza
laplumamestiza.com

 recambios
ELECTRODOMÉSTICOS

www.recambioselectrodomesticosonline.com

info@recambioselectrodomesticosonline.com

C/ Tecla de Borja 6
46800 Xàtiva Valencia

Tel: 640 075 696 - 961 05 95 55 Fax: 961 04 49 73

Col·laborador
anònim

Hidroaigua *piscinas*

hidroaigua@gmail.com
C/Cerdán de tallada, 17
46800 Xàtiva
96 204 74 16

Mantenimientos
Limpieza
Rehabilitación
Construcción
Servicio Técnico
Productos químicos
Robots limpia fondos

JJ VALCARCEL **INSTALACIONES**

ELECTRICAS

INSTALACIONES ELECTRICAS EN GENERAL
INSTALADOR AUT TELECOMUNICACIONES
INSTALACIONES PORTEROS AUTOMATICOS

PROYECTOS Y BOLETINES
PRESUPUESTOS EN GENERAL
OBRAS DE NUEVA CONSTRUCCIONS
AUMENTOS DE POTENCIA.

Tel: 629 625 147

ESTUDIO **FEDERICO** FOTO & VIDEO

C/ Moncada 20, bajo izda Xàtiva
info@estudiofederico.es
estudiofederico.es

TLF: 962 27 66 43
TLF: 605 993 608

Quiosco **MONCHO**

CAFETERÍA / RESTAURANTE

Avenida de Selgas, nº 5
46800 XÀTIVA (Valencia)

T. 96 227 14 41

BAR MÚSICA VELLA

Calle Academico
Maravall numero 16
Tel.665380402
688282471

Especialitat en
carn de Cavall

SERVEI A BARS I RESTAURANTS

662 135 736

AUTOSERRA

CANALS www.autoserra.net
962241886

CHAPA Y PINTURA DEL AUTOMÓVIL

SUSTITUCIÓN DE LUNAS

TINTADO DE LUNAS

RECUPERACIÓN DE FAROS

RESTAURACIÓN DE COCHES Y MOTOS

REPARACIÓN DE CERRADURAS Y ELEVALUNAS

TAPIZADO DE TECHO GARANTIZADO

DUPLICADOS DE LLAVES

NEUMÁTICOS

ALQUILER DE VEHÍCULOS

¿NECESITAS UNA FURGONETA PARA REALIZAR UN TRASLADO?
¿TE HAS QUEDADO SIN COCHE?
¿ESTÁS PLANEANDO UN VIAJE CON AMIGOS O FAMILIARES?

TENEMOS EL VEHÍCULO QUE NECESITAS

FALLA Avda. de
SELGAS

50

ANIVERSARI

Som una llum que s'enfuig
Som una llum que s'apaga
Som una llum que no és llum
Som el gran fum de la terra
De la terra venim
A la terra anirem
En la terra vivim
En la terra serem
Som una llum que s'enfuig
Som una llum que s'apaga
Som el gran fum de la terra
Som, som, som

Raimon.

